

EGYETEMES REGÉNYTÁR

NAPOLEON

EGY FRANCIA NEMES FÖLJEGYZÉSEI

REGÉNY

IRTA

SIR ARTHUR CONAN DOYLE

**ANGOLBÓL FORDITOTTA
RÓZSA GÉZA**

**BUDAPEST, 1911
SINGER ÉS WOLFNER KIADÁSA
Andrássy-út 10.**

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2014
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-615-5472-46-6 (online)
MEK-13171

TARTALOM

ELSŐ FEJEZET.
<i>A normandiai partokon.</i>
MÁSODIK FEJEZET.
<i>A sós mocsarak.</i>
HARMADIK FEJEZET.
<i>A bedőlt kunyhó.</i>
NEGYEDIK FEJEZET.
<i>A sötétség lovagjai.</i>
ÖTÖDIK FEJEZET.
<i>A törvény.</i>
HATODIK FEJEZET.
<i>A titkos folyosó.</i>
HETEDIK FEJEZET.
<i>Grosbois ura.</i>
NYOLCADIK FEJEZET.
<i>Sibylla húgom.</i>
KILENCEDIK FEJEZET.
<i>A boulogne-i tábor.</i>
TIZEDIK FEJEZET.
<i>A császár előszobájában.</i>
TIZENEGYEDIK FEJEZET.
<i>A császár titkára.</i>
TIZENKETTEDIK FEJEZET.
<i>A tettek embere.</i>
TIZENHARMADIK FEJEZET.
<i>Az álmok álmodója.</i>
TIZENNEGYEDIK FEJEZET.
<i>Joséphine.</i>
TIZENÖTÖDIK FEJEZET.
<i>A grosbois-i könyvtárszobában.</i>
TIZENHATODIK FEJEZET.
<i>Kettős nász.</i>

ELSŐ FEJEZET. *A normandiai partokon.*

Százszor is végigolvastam már nagybácsim levelét s annyi bizonyos, hogy kívülről tudtam az egészet. Mégis megint csak kivettem zsebemből s a vitorlás halászbárka oldalfalára ülve még egyszer átolvastam éppen akkora figyelemmel, mint mikor először vettem kezembe. Az írás szögletes, mesterkéltségtel volt, aminő a falusi ügyvédeké szokott lenni s ez a cím állt a levélen: Louis de Laval úrnak, William Hargreaves úr, a „Zöld ember” vendéglőse leveleivel, Ashford, Kent grófság. Ez a vendéglős nem egyszer kapott már jó pár hordó vámolatlan francia pálinkát, s a levél is csempészek közvetítésével jutott el hozzám.

„Kedves öcsém, - írta a bácsi, - most, hogy apád meghalt s egyedül állsz a világon, bizonyára nem szándékozol tovább is táplálni azt a haragot, mely családjaink közt fennállott. A zavargások idején apád a király pártjára sodortatott, míg én a nép pártjára kerültem s a vége - amint te is tudod - az lett, hogy apádnak menekülnie kellett az országból s az én kezemre jutott Grosbois birtoka. Annyi bizonyos, hogy neked nehezedre esik más álláspontot foglalni el, mint őseidnek, de viszont arról is meg vagyok győződve, hogy szívesebben látod a birtokot egy Bernac, mint idegenek kezén. Fölteszem legalább, hogy anyád testvérétől nem fogod a tiszteletet és rokonszenvet megtagadni.

És most engedd meg, hogy egy jó tanácsot adjak neked. Tudod, hogy mindig republikánus voltam, de be kellett látnom, mily céltalan a végzettel szembeszállni s hogy Napoleon hatalma sokkal szilárdabb, semhogy meg lehetne rendíteni. S ha már így áll a dolog, gondoltam, én is az ő szolgálatába szegődöm, mert, hiába, aki farkasverembe jut, legokosabban teszi, ha együtt ordít a farkasokkal. Alkalmam nyílt olyan szolgálatokat tenni neki, hogy ma már igazi jó barátja vagyok s annak fejében, amit érte tettem, bármit kérhetek tőle, ő meg nem tagadja. Valószínűleg neked is tudomásod van arról, hogy ő jelenleg a hadsereggel Boulogneban táborozik, alig pár mérföldre Grosboistól. Ha e levél vétele után haladék nélkül visszatérsz hazádba, semmi kétség, hogy nagybácsid szolgálatainak elismeréséül kész lesz elfeledni apád ellenséges viselkedését. Igaz ugyan, hogy neved számúzve van még, de befolyásom a császárnál ezt könnyen rendbe hozza majd. Jöjj hát gyorsan, késedelem nélkül és teljes bizalommal.

Nagybácsid

C. Bernac.”

Így hangzott a levél; de még sokkal jobban izgatott a külseje, mint a tartalma. Mindkét sarkába vörös pecsét volt nyomva s tisztán látszott, hogy nagybácsim a hüvelykujját használta pecsétnyomónak. A pecsétviaszon rajta voltak durva bőrének apró hullámos vonalai. Az egyik pecséten e két angol szót lehetett kibetűzni: „Don’t come!” (Ne jöjj!) Azt is lehetett látni, hogy a betűket valaki nagy sietséggel karcolta be a viaszba, de hogy férfi volt-e vagy nő, azt lehetetlen volt megállapítani. S most rám meredt ez a két szó, egy meghívásnak baljóslatú utóírata.

„Ne jöjj!”

Vajjon e szavakat ismeretlen nagybácsim utólag karcolta be a pecsétbe, mivel a levél megírása után talán valami változás állt be terveiben? De akkor fölfoghatatlan, minek is küldte el egyáltalában a levelet! Vagy talán más valaki küldte az üzenetet, aki óvni akart attól, hogy a följánlott vendégszeretetet elfogadjam? A levél franciául volt írva, a figyelmeztetés angolul.

Talán Angliában tolták hozzá? De hisz a pecséteken nyoma sincs a törésnek s így ki szerezhette Angliában tudomást a levél tartalmáról?

S amint így eltűnődve a bárka szélén üldögéltem, s a széles vitorla suhogott a fejem fölött s a zöld hullámok zúgva zajlottak köröskörül, emlékembe idéztem mindazt, amit erről a nagybácsimról hallottam. Apám, ki Franciaország egyik legderekabb s legrégibb családjának sarja volt, felesége választásánál az erényt és a szépséget a rang fölé helyezte. S anyám soha egy pillanatra se adott neki okot, hogy tettét megbánja. Hanem testvére, az ügyvéd, - amint azt később megtudtam, - sok keserűséget okozott neki, a jólét napjaiban szolgálai alázatossággal, a balsors idején pedig dühös gyűlöletével. Fölláztotta ellene parasztjait, úgy, hogy családunk kénytelen volt az országból menekülni; később Robespierre pártjára állt, támogatta szertelen túlzásaiban, amiért aztán Grosboist, a mi birtokainkat, kapta jutalmul. Robespierre bukása után sikerült megnyernie Barras jóindulatát s minden egyes politikai fordulat után úgy viselkedett, hogy birtokait folytonosan tudta gyarapítani. Leveléből világos volt, hogy Franciaország új császára is kegyeibe fogadta. De hogy miért ajándékozta meg ezt az embert, akinek ilyen mult állt a háta mögött, barátságával s hogy milyen szolgálatokat várhatott republikánus nagybácsimtól - ezek bizony oly kérdések, amelyekre képtelen voltam feleletet adni.

És most önök bizonyára azt kérdik tőlem, miért fogadtam el egy olyan ember meghívását, akit édesapám mindig bitorlónak és árulónak bélyegzett. Ma könnyebb e dologról beszélni, mint akkoriban. Tény az, hogy mi, akik már az új nemzedékhez tartozunk, úgy éreztük, hogy nehéz és terhes tovább folytatni a multak keserű gyűlölködéseit. Az öregebb emigránsoknak, úgy látszik, az idők mutatója 1792-ben megállt; az ő lelkükbe kitörölhetetlenül vésődött be annak a rájuk nézve szomorú kornak minden szeretett és gyűlölt emléke. Valósággal beléjük égették azokat a tűzpróbák, amelyeket kiállottak. De mi, akik idegen országban nőttünk föl, megértettük, hogy azért a világ tovább forgott s új alakulások keletkeztek. Mi hajlandók voltunk az utolsó nemzedék gyűlölködő érzéseit kihamvasztani. A mi szemünkben Franciaország nem volt már a sans-culotte-ok és a guillotine véres tanyája, hanem igenis a háború diadalmas és dicsőséges királynője, akit mindenki támadott s aki mindeneket meghódított, akit irigyei és ellenségei annyira szorongattak, hogy fegyverbe hívó szavát elküldte még a távol idegenben szétszórt fiaikhoz is és ezek kész örömmel siettek zászlai alá. S nem is annyira nagybácsim levele, mint ez a hívó szózat csalt át a La Manche-csatornán.

Régóta dobogott már szívem nehéz harcokban küzdő hazámért, de apám életében soh'se volt bátorságom ezt nyíltan bevallani, mert ő, aki Condé alatt szolgált s küzdött Quiberonnál, ezt gyalázatos árulásnak tekintette volna. De halála után immár mi okom se volt, hogy ne térjek vissza szülőföldemre. S honvágyamat még fokozta az, hogy Eugenia, - ki harminc év óta nőm, - épp úgy érzett és gondolkodott, mint én. Szülei - a Choiseul-család egyik oldalágának sarjai, - talán még mélyebb előítéletet tápláltak, mint apám. Aligha gyanították, minő érzések fogantak gyermekeik lelkében. Nem egyszer perdültünk táncra a kertben, örömeinkben ujjongva, hogy a franciák győelmét hozta a hír szárnyain. Az ódon, dísztelen ház egyik sarkán volt egy babérgalyaktól egészen elborított kis ablak; esténként ott találkoztunk, ott simultunk egymáshoz annál melegebb bensőséggel, mennél jobban eltért gondolkodásunk a környezetünktől. Szerettem vele elbeszélgetni ambícióimról s ő megerősített bennük lelkesedésével. S így minden rendben volt, mikor az idő elkövetkezett.

De apám halálán s nagybácsim meghívóján kívül volt még egy ok, mely Angliát elhagyni késztet. Ashford már nagyon is kezdett égni a talpam alatt. Az angoloknak - ezt el kell ismerni - becsületére válik az a nagylelkűség és vendégszeretet, melyet a francia kivándorlókkal szemben tanúsítottak. Közülünk nem volt egy se, aki ne őrzött volna egy-egy barátságos emléket a szigetországról és népéről. De minden országban vannak fennhéjázó és kötekedő emberek s bosszúságunkra akadt ilyen a csendes, álmos Ashfordban is.

Egy Farley nevű fiatal, Kent grófságból való nemes úrfi volt ez, akit az egész városban úgy ismertek, mint pöffeszkedő, duhajkodó frátert. Ha valamelyikünk összekerült vele, nem állhatta meg, hogy durván meg ne sértse s nemcsak a francia kormányra tett sértő megjegyzéseket, - utóvégre ez még menthető egy angol hazafinál, - hanem Franciaországra s minden franciára is. Nem egyszer tettünk úgy, mintha az inzultusokat nem hallottuk volna, de végre viselkedése tűrhetetlenné vált s föltettem magamban, hogy a legközelebbi alkalommal rendreutasítom és megleckéztetem.

Egy este többen ültünk együtt egy asztalnál a „Zöld ember” kávéházában s Mister Farley, akinek a bor már a fejébe szállt, egymásután szórta a franciákra válogatott és maliciózus kiadásait. Közbe-közbe átpislogatott hozzám, lesve, hogy én azokat hogyan fogadom. „Nos, Monsieur de Laval, - kiáltott föl, odalépve asztalunkhoz s durva tenyerével vállamra veregetve, - egy toasztot akarok mondani; remélem, kocint és iszik velem. Poharamat Nelsonra emelem, akinek karja leverte a franciákat!” S gúnyosan reám nézett, vajjon vele együtt fogok-e poharat üríteni. „Jól van, sir, - mondtam, - szívesen ürítem e poharat az ön toasztjára, ha ön is ürít egyet az enyémmre.” „No hát akkor, rajta, igyunk!” S kiittuk a borunkat. „S most, monsieur, halljuk az ön toasztját.” „Előbb töltsen meg poharát”, - szóltam én. - „Tessék, tele van már!” „No hát, iszom arra az ágyúgolyóra, mely azt a kart szétzúzta!” A következő pillanatban egy pohár vörös bor loccsant az arcomba s nem telt bele egy óra, párbajra álltunk ki. Átlőttem a vállát, s Eugenia, ki este izgatottan várt a kis ablaknál, babérlevelekkel övezte homlokomat.

A párbajnak nem volt semmi törvényes utójátéka, de azért a városban mégis kissé nehéz lett a helyzetem s így már eggyel több okom volt, hogy habozás nélkül elfogadjam ismeretlen nagybácsim meghívását, nem törődve a pecsétbe karcolt sajátságos utóirattal. Ha csakugyan nagy befolyása van a császárnál, mint ahogy állítja s ki tudja tőle eszközölni, hogy föloldja száműzetésemet, úgy ledől az egyetlen akadály, mely távol tart hazámtól.

Még sokáig ültem tünődve a bárka oldalán, mikor álmodozásomból egyszerre csak kiragadott a hajós otromba keze, mely vállaimra nehezedett.

- No, master, ideje lesz már a csónakba szállni.

Én nem örököltem az arisztokraták büszke fölfogását, de sohasem feledkeztem meg a bizonyos helyzetekben szükséges arisztokratikus méltóságról. Szelíden letoltam a vállamról a hajós maszatos kezét és megjegyeztem, hogy még jó darab út választ el a parttól.

- Jó, én miattam tehet, amit akar, - szólt a hajós durván, - én bizony nem megyek közelebb. Ha tetszik, üljön a csónakba, ha nem, hát ússzon ki a partra.

Hiába mondtam neki, hogy megfizettem az árat, amit követelt. Arról persze mélyen hallgattam, hogy a pénzt, amellyel őt kifizettem, három de Laval-generáció kegyelettel őrzött órájáért kaptam, amely most egy doveri aranyműves boltjában fekszik.

- No hiszen, elég kicsi volt a bér! - zúgolódott a hajós. - Le a vitorlát, Jim... És most, uram, beszállhat a csónakba, vagy visszajöhet Doverbe, de biz' én egy kábel hosszal se megyek közelebb Ambleteuse-höz evvel a széllal, amelyik úgy csapkod nyugat felől.

- Akkor hát mégis csak kiszállok, - szóltam én.

- Csak szálljon be bátran, ebbe' bizony nem kell félni az életét, - szólt a hajós. S oly arcátlanul nevetett a szemembe, hogy már-már fölemeltem a kezemet, hogy megfenyítsem. De aztán meggondoltam a dolgot, tudva azt, hogy az ember úgy is tehetetlen ezekkel a durva fickókkal szemben; legjobb, ha az ember rájuk sem hederít, mert ha botot emel rájuk, nekik az a csúnya szokásuk van, hogy az öklükkel sujtanak vissza. S így az előny mégis csak az övék marad. De Chamfort marquis beszélt nekem, hogy mikor az emigráció idején először kötött

ki Suttonban, s rendre akart utasítani egy neveletlen parasztot, ez a leckeadás egy fogába került. Nem tehettem egyebet, mint hogy szótlanul eltértem a paraszt gorombaságait és vállamat vonogatva, beléptem a kis csónakba. Mikor lenn voltam, a batyúm utánam repült, - a de Laval-ok örökösének egész podgyásza, egész vagyona az a kis batyú volt!... A két matróz ellökte a csónakot s lassú evezőcsapásokkal közeledtünk a lapos part felé.

Minden jel arra mutatott, hogy viharos éjszakánk lesz, mert az a sötét felhő, amely elborította a lenyugvó napot, s nagy foszlányokra bomlott, eltakarta az égboltozat felét szemünk elől. Az izzó napgolyó mélyen lenn feküdt a szemhatáron a vad sziklahasadékok közt s olyan volt, mint egy égő tűzrakás, melyből hatalmas füstoszlop száll föl. A széles tengeren vörös fény-szalag táncolt ide-oda libegve s benne a kis csónak ringva himbált föl s alá.

A két matróz majd az égre tekintett föl, majd hátranéztek a szárazföld felé s minden percben attól féltem, hogy vissza akarnak evezni a bárkához, még mielőtt kitör a vihar. El akartam vonni figyelmüket a közelgő vihartól s azt kérdeztem tőlük, micsoda fény az, amely föl-fölvillan jobb és balkéz felől a sötét ködben.

- Az ottan arra észak felé Boulogne, az meg ott dél felé Étaples, - felelte az egyik matróz udvariasan.

Boulogne! Étaples! Mily meghatóan csengett fülemben ez a két név! Gyerekkoromban nyaranta Boulogneban szoktunk fürdőzni. S most képzeletemben láttam magam, mint kis fiúcskát, ide-oda futkosva vagy szép illedelmesen tipegve apám oldala mellett, ki komolyan lépdelt a kavicsos homokban. Hogy csodálkoztam mindig, mikor láttam, hogy a halászok apám előtt lekapják a sipkát fejükről. Étaples! Innen menekültünk Angliába, ide jött utánunk a feldühödött tömeg, ki egészen a móló szélére; gyenge hangom összevegyült apám férfias hangjával, ki szidalmazta a tömeget, mert egy kő megsebezte anyám lábát s mi egészen oda voltunk a dühtől és a félelemtől. S íme, itt voltak újra gyermekéveim víg és bús tanyái s a két helység közt, beljebb, a sötétben, alig tíz mérföldnyire feküdt saját birtokom, Grosbois, a mi kastélyunk, ahol dicsően éltek és haltak véreim, jóval azelőtt, mikor néhányan őseim közül Normandiai Vilmossal átkeltek a tengeren, hogy meghódítsák a büszke szigetet. Mily vágyakozva néztek szemeim a partok felé, kutatva a sötétben, mintha a távolságon és ködön át is megláthatnák a vár kicsi, fekete tornyát!

- Bizony, uram, - szólt újra a matróz, - ez a darab part itt jól el van dugva, egészen elhagyott hely s már nem egyet segítettem át ide olyan magafajta uraságot.

- És minek néz engem? - kérdeztem.

- Ahhoz nekem semmi közöm, - felelte. - Szeri-száma sincs itt az olyan mesterségnek, amiről legokosabb nem beszélni.

- Azt hiszi talán, hogy összeesküvő vagyok?

- Hát ha már kimondta a szót, nem az én lelkemen szárad.

- Szavamat adom magának, hogy az nem vagyok!...

- Talán fogházi szökevény?

- Sem az egyik, sem a másik.

A matróz rákönyökölt az evezőre s amint közelebb hajoltam hozzá, láttam, hogy megnyúlt arcáról még nem tűnt el az a gyanakvó, gúnyos mosoly.

- Az se lehetetlen, hogy kém, a Boney kémje, - kiáltott föl a matróz hirtelen.

- Én? Kém? - szóltam a megbotránkozás és tiltakozás olyan hangján, amelynek minden gyanút el kellett oszlatnia.

- No hát akkor, akármi legyek, ha tudom, micsoda az úr. Mert annyit mondok, hogy ha kém, hát én ki nem viszem a partra; aztán mondhat és tehet a hajósgazda, ami neki tetszik.

- Ha éppen tudni akarod, én egy rossz szót se mondhatok Boneyra, - szólt most a másik matróz nyers, rekedt hangon. - Ő bizony mindig jó volt a szegény tengerészekhez.

Csodálkoztam ezen a beszéden, mert minden képzeletet fölülmúlt az az ellenséges érzés, amit Angliában az új francia császár iránt tápláltak s úgy a legfelsőbb, mint a legalsóbb néposztály egyesült az ő gyűlöletében; de a matróz hamarosan megadta nekem a kulcsot a maga politikájához.

- Ha az olyan magunkfajta szegény tengerész becsusztathat egy kis kávé és cukrot a háztartásába s kicsempészhet egy kis selymet, meg pálinkát, hát bizony azt Boneynak köszönheti. Ha már a kereskedőkről gondoskodtak, ideje volt, hogy már egyszer rákerüljön a sor a szegény tengerészekre is.

Eszembe jutott, hogy Bonaparte azért volt olyan nagyon népszerű a csempészeknél, mert az egész csatorna kereskedelmét átengedte nekik. A matróz tovább evezett a bal kezével, míg jobbajával a téglaszínű, hullámzó víz fölött a távolba mutatott.

- Ott van Boney maga, - szólt.

Napoleon Bonaparte! A mai nyugalmas korban élő nemzedék alig tudja elképzelni, hogyan hatott rám e néhány egyszerű szó. Alig volt tíz esztendeje, hogy először hallottuk emlegetni ezt az embert különös olasz névvel, melyet az angol nép röviden Boneyra változtatott; gondolják csak meg, hogy tíz év éppen elég arra, hogy egy közlegény altiszti rangra s egy irodatiszt vagy könyvelő a fizetésben ötven fonttal emelkedjék. Ő egy szempillantás alatt a semmiből a legmagasabb polcra jutott föl. Az emberek azon tűnődtek, hogy ki lehet s pár hétre rá már, mint Isten ostroma, betört Itáliába, s Velence és Génua megsemmisültek ennek a sápadt, vézna legénynek csapásaitól. A katonákat a harcmezőn megfélemlítette, s túljárt az államférfiak eszén, kik a tanácsstermekben tanácskoztak. Hallatlan energiával zúdult a Keletre s míg a népek azon csodálkoztak, hogyan tette meg Egyiptomot francia tartománynak, már vissza is tért Itáliába s másodszor is földre teperte Ausztriát. Még alig kelt szárnyra a hír, hogy megindult, már ott is termett a kitűzött helyen s ahová betette a lábát, ott az egyik győzelem követte a másikat, ott új szövetségek keletkeztek, a régi rend összeomlott, s a régi határok megszűntek. Hollandia, Szavoya, Svájc csak pusztá nevek lettek a térképen. Franciaország elnyelni készült egész Európát. Császárrá tették ezt a tejfölösképű suhancot s ez a vékonydongájú tüzerhadnagyocska játszva morzsolta szét azokat a republikánusokat, akikkel szemben királyok s Európa legbüszkébb nemessége tehetetlenek voltak. Így aztán érthető, hogy mi, akik kortársai voltunk s akik nap-nap után hallottuk nevét újabb meg újabb diadalok kapcsán emlegetni, benne valami emberfölötti óriást láttunk, aki egész Európát beárnyékolta és fenyegette. S e percben, mikor az öreg matróz a víz fölött átmutatott a sötétlő part felé, s így szólt: „Ott van Boney maga!” - abban a balga hiszemben fordítottam arra felé tekintetemet, hogy valami gigászi alakot, valami rendkívüli teremtményt fogok megpillantani, aki baljóslatúan és fenyegetően lebeg a csatorna vizei fölött. Hisz’ még ma is, évek hosszú sora után, tudva azt, hogy elbukott, érezzük e nagy ember ellenállhatatlan varázsát; de mindaz, amit hallunk és olvasunk, nem adhat még halvány fogalmat sem arról, milyen hatalma volt e névnek, mikor viselője pályája fényes zenitjén állt.

A mi e pillanatban szemeim előtt megjelent, egészen más volt, mint az, amit gyermekes képzelődésem rajzolt: észak felé hosszúkás hegyfok nyúlt be a tengerbe, mely az alkonyi fényben éppen olyan szürkészöld színű volt, mint a szárazföld többi része; de amint a sötétség nőttön-nőtt, olyannak tetszett, mint az izzó vas, mely kialszik.

Az a sápadt, kísérteties fénysáv, mely e zord éjszakán kivillant és eltűnedezett, a szerint, amint a csónak fenn himbált vagy belesülyedt a hullámok ölébe, úgy hatott, mint valami izgató szuggesztió.

A sötétséget áthasogató vörös vonal úgy tűnt fel, mint egy óriási, félig kikovácsolt kardpenge, melynek éle egyenesen Anglia felé van szegezve.

- Mi az ott? - kérdeztem.

- Hát az, amit éppen az előbb mondtam. Boney egyik ármádiája van ott; az is meglehet, hogy ott van ő maga is. Amit az úr lát, azok az ő tábornökei; egy tucatot is láthat illet fel egész Osztenéig. Az a fene Boney még képes volna arra is, hogy átjönne mihozzánk is, ha kiolthatná Lord Nelson másik szemét. De hát arra hiába fáj a foga s ezt jól tudja ő kelme.

- S hogy tudhatja Lord Nelson, hogy Boney mit csinál?

A matróz vállaimon át mutatta a nagy sötétséget s a szemhatár peremén három kis villogó fénygömböt vettem észre.

- Látja azt a sárkányt? Az őriz és vigyáz.

- Az Androméda, negyvennégy ágyúval, - tette hozzá a másik matróz.

Azóta sokszor elgondolkodtam azon a hosszúkas fénysávon s azon a három kis villogó fénygömbön: amaz ott húzódik végig a szárazföldön, ezek itt villognak a nyílt tengeren; két vetélytárs, amelyek farkasszemet néznek egymással; két nagyhatalom, az egyik a szárazon, a másik a vízen. S eltűnődtem a százados harcokon, melyek még századokig tarthatnak. És bár francia vagyok, nem tudom, vajjon e harc eldőlt-e már? Mert olyan két nemzet vívja egymással, melyek közül az egyik napról-napra fogy s a másik gazdagon termi az új, fiatal és erős hajtasokat. Ha Franciaország elbukik, akkor kihal, míg ha Anglia bukik el, nyelve, szokásai, vére és hagyományai hány törzsben élnek tovább a jövő századok történetében?

A partra mindjobban ráborult a sötétség s a hullámok csapkodása a homokon mind erősebb és zajosabb lett. Szembe velünk látszott már a sziklákon zajló hullámok fehér tajtékja is.

Egyszerre csak egy hosszú, sötét csónak surrant ki a homályból, mintha csak egy pisztráng bukkant volna ki a kövek alól s egyenesen felénk tartott.

- Az örség! - kiáltotta az egyik matróz.

- No, Bill, most baj lesz! - kiáltott föl a másik s nagy gyorsan elkezdett valamit a csizmájába gyömöszölni.

De alig ért a csónak oly közel, hogy a miénket észrevehette, hirtelen, mint egy megvadult ló, ellenkező irányba csapott át és eltűnt oly gyorsan, mintha nyolc evezős hajtott volna örült sietséggel. A matrózok utána bámultak és letörölték homlokukról a verejtéket.

- No bizony, ezeknek a lelkét is nyomja valami! - szólt az egyik.

- Ugy látom, hogy ma éjjel ezen a parton nemcsak a mi szállítmányunk gyanus. De hát mi lehetett azon a csónakon?

- Vigyen el az ördög, ha tudom, mi volt. Én egy nagy csomag finom Trinidad dohányt beledugtam a csizmámba, mikor megláttam őket. Én már tudom, hogy néznek ki belülről a francia börtönök. Hadd őt kiszállni, Bill, most már minden símán fog menni.

Pár pillanat múlva a csónak csikorogva fúródott bele a kavicsos homokba. A batyumat kilódították a partra és én is kiszálltam. Az egyik matróz nekidőlt a csónak orrának, visszalökte, aztán beleugrott a csónakba, pajtása mellé, aki visszaevezett a mély vízbe.

Nyugat felé eltűnt már az ég utolsó pírja is. A viharfelhők beborították az ég felét és sűrű sötétség szállt le az Oceánra. Mikor hátrafordultam, hogy utána nézzek az eltűnő csónaknak, éles, nedves szél csapott az arcomba. A vihar süvítő szele hasogatta a levegőt s a tenger tompán zúgva, morajlott.

Igy történt, hogy az 1805-ik év kora tavaszának egyik viharos estéjén, én, Louis de Laval, mint huszonegy éves ifjú, tizenhárom évi száműzetés után, visszatértem arra a vidékre, amelynek sok-sok ősem századokon át dísze és támasza volt. Szülőföldünk rosszul bánt velünk; szolgálatainkat nevünk meggyalázásával, száműzetéssel és javaink elkobzásával jutalmazta. De e pillanatban minden feledve volt és én, az ősi de Laval-család új nemzedékének egyetlen sarja, leroskadtam térdeimre s miközben a tengeri fű illatát tele tüdővel szívtam be, ajkaim megilletődve csókolták hazám szent földjének kemény rögeit.

MÁSODIK FEJEZET.

A sós mocsarak.

Ha az ember férfiúvá serdült, szívesen pillant vissza a hosszú útra, mely már mögötte van s amely aranyos napfényben, itt-ott sötét árnyban pihen a völgy ölén. Ismeri már az út kanyarulatait, tudja, honnan indult ki és hová vezetett, tudja, hogy egy-egy forduló milyen ígéretet vagy fenyegetést rejtegetett - tisztán, világosan áll minden szemei előtt. Oly tisztán, hogy alig tud visszaemlékezni arra, mily sötétnek látta nem egyszer s mily sokáig tétovázott egyik-másik keresztút előtt. Csak nehezen tudja az egyes mozzanatokat elképzelni s úgy előadni, amint azok tényleg megtörténtek. De bár azóta sok-sok esztendő perdült le és sok minden történt velem, életem egyetlen eseménye sem vésődött be oly mélyen emlékezetembe, mint az a viharos este s még ma is, valahányszor tengeri fű átható, sós szaga csapja meg szagló érzékemet, úgy érzem, mintha ott járnék Normandia nedves, kavicsos homokján.

Mihelyt térdeimről felemelkedtem, első dolgom az volt, hogy pénztárcámat bedugtam kabátom belső zsebébe. Egy aranyat adtam a matróznak, vagyis éppen a vagyonom tizedrészét. A többi kilenc sovereignt gondosan elrejtettem s aztán leültem egy lapos sziklatökre, hogy előbb megfontoljam, mitévő legyek. Éhes voltam, fáztam, a szél keményen bele-belecsapkodott az arcomba, a felfreccsenő sós víz marta a szemeimet, de az a tudat, hogy immár nem vagyok hazám ellenségeinek könyörületességére rászorúlva, örömmel töltötte el lelkemet. A kastély, ha jól emlékeztem, tíz mérföldnyire volt a tengerparttól. Ha most indulok el, így okoskodtam, borzasan és átázva kerülnék nagybácsim szeme elé, akit még sohasem láttam. Érzékenységem és büszkeségem látni vélte már a cselédek gőgös ajkbiggyesztését, amint végigmérik az Angliából kicsiny batyuval, összecsapzott ruhában beállító jövevényt, aki éjnek idején lopózik be a kastélyba, mely egykor saját tulajdona lesz. Nem, sokkal okosabb, ha ma éjjel más tető alatt keresek menedéket s alkalmasabb időben s illendő ruhában mutatkozom be rokonomnak. De hol találok szállást és oltalmat a vihar elől?

Azt kérdezik, mért nem mentem Boulogne-ba vagy Étaples-ba? Nos, tudniok kell, hogy a de Laval nevet még nem törölték a száműzöttek jegyzékéből, mert apám híres, ügybuzgó vezetője volt annak a csekélyszámú, de befolyásos csapatnak, mely életre-halálra hű maradt a királyhoz. Ne gondolják hát, hogy azért, mert egészen más nézeteim voltak, nem tudtam kellőleg méltányolni és becsülni azokat, akik képesek voltak elveikért mindenüket föláldozni. Ha nem követelték volna tőlük a legodaadóbb önfeláldozást, ki tudja, megmaradtak volna-e a Bourbonok lelkesen ragaszkodó híveinek? A francia nemesség hűségesebben kitartott mellettük, mint az angol nemesség a Stuartok mellett; mert Cromwell nem kínálhatott kincsekben dúskáló udvart és gazdagon javadalmazott állásokat azoknak, akik elpártoltak a királytól. Nincs szó, mely elég híven jellemezze ezeknek az embereknek önmegtagadását. Apám hajlékában állandó vendég volt két vívómester, három nyelvmester, egy műkertész s egy műfordító; jól emlékszem, hogy ez az utóbbi egy vacsorán a kezét mindig a kabátja hajtókáján tartotta, hogy eltakarja rajta a szakadást. S ezek a polgári foglalkozású, egyszerű emberek a legmagasabb francia nemesség sarjai voltak. Bármit kérhettek volna, ha hajlandóknak nyilatkoznak multjukat megtagadni, ha beletörődnek a dolgok új, megváltozott rendjébe. A szerény, ingatag, sőt mondhatnók tehetetlen király Hartwellben is jóleső megnyugvással nézhetett szét azok közt, akik megőrizték iránta az ősi Montmorencyak, Rohanok, és Choiseulök kipróbált alattvalói hűségét, akik, miután részesei voltak családjá fényének és hatalmának, nem akarták elhagyni a balszerencse napjaiban sem. A száműzött király sötét szobáiban szebb ékességek pompáztak, mint gobelinek és sèvres-i vázák. S még ma is, bár az idők tengere választ el attól az időtől, híven és tisztán látom képzeletemben azokat a kopott, komolyképű, szertartásos

férfiakat s kalapot emelek a legnemesebb jellemű nemesek e kis csapatja előtt, amelynél tiszteletreméltóbbat alig mutathat föl hazám története.

Semmiesetre se látszott tanácsosnak valamelyik partmenti városba menni, mielőtt nagybácsi-mat föl nem kerestem s meg nem tudtam, vajjon csakugyan feloldtak-e a száműzetés alól. Hiszen így jóformán kiszolgáltattam volna magam a cirkáló *gens d'armes*-ok kezeibe, akik állandóan leselkedtek az Angliából jövő idegenekre. Egészen más az új császár elé *lépni* és más eléje *hurcoltatni*. Legokosabb lesz, gondoltam, ha megindulok a szárazföld belsejébe s valami üres pajtában vagy egy kazal tövében keresek éjszakára nyugvóhelyet. Reggel aztán beállítok nagybácsimhoz s vele együtt megyek majd Franciaország új urának színe elé.

A szél kegyetlenül dühöngött. Oly sötét volt, hogy mit se láttam, csak időnkint a tajtékzó hullámok fehér tarajának föl villanását. Nyoma se látszott már a halászbárkának, amely Doverből ide hozott. Eleinte úgy tetszett nekem, hogy dombos vidéken járok s apró halmok egész kis sora van előttem, de lassankint rájöttem, hogy a sötétség túlságosan fokozta méreteiket s a halmok nem egyebek, mint homokbuckák, melyeket helyenkint tüskés cserjék tarkítottak. Batyúmat vállamra vetve nagy kínosan ösvényt tapostam ki a süppedő homokban s a cserjék ágbogas, szertekúszó gyökerei közt. Így vergődtem lassan előre, nem törődve nedves ruhámmal, meggémberedett kezeimmel s bátorságot merítettem abból a tudatból, hogy őseimnek még nagyobb gyötrelmeket kellett átélniök. S valósággal fölemelte lelkemet az a gondolat, hogy utódaim egykor példát merítenek majd állhatatosságomból s küzdelmeim történetéből. Mert ne feledjék, hogy az olyan nagy családokban, mint az enyém, az egyén a fajnak mindig alárendeli magát.

Azt hittem, soha, de soha nem evickélek ki a végtelennek látszó homok-dunákból. Egyszerre csak azt éreztem, hogy lábam iszapba süllyed s most csak még nagyobb erőfeszítéssel tudtam a sötétben tovább botorkálni. Tudtam, hogy itt minden lépés veszéllyel jár, mert belekerültem a sós mocsarakba, melyeket a tenger dagály idején képez a normandiai partokon. Óvatosan emelgettem hát fáradt lábaimat s minden lépésnél kémlelve tekintettem körül. A sötét felhőfoslányok közül egyetlen csillag se világított le. A hold is elbújt. Sokszor azt hittem, nyomorultan elpusztulok a süppedő iszapban.

Végre újra szárazabb, keményebb talajt éreztem lábaim alatt. A hold is kibukkant a felhők mögül. Megkönnyebbülten sóhajtottam föl s remélni kezdtem, hogy megsegít az ég. S csakugyan több órai vándorlás után bágyadt, sárgás fény tünt szemembe, mely, úgy látszott, hogy egy kunyhó ablakából szűrődik ki.

Mennél közelebb értem a kunyhóhoz, annál nagyobb lett csodálkozásom. Egyszerre csak kialudt a kunyhó ablakán át kiszivárgó fény s az ablak keskeny keretében egy emberi fej gömbölyű, sötét tömegét pillantottam meg, mely egy pillanat múlva hirtelen eltűnt. A fej még egyszer megjelent az ablakban, kihajolt, körültekintett s gyorsan visszahúzódott. Ez a leselkedés fölkelte gyanumat.

Ez az ember, semmi kétség, lesben áll itt. S nála keressek menedéket, oltalmat? Hátha valami vakmerő csempész? Inkább kinn a szabadban töltöm az éjszakát, semhogy valami gonosztevő kezébe jussak!

Lassan, óvatosan, bujkálva mentem közelebb. A düledező kunyhónak hasadékein át is fény szivárgott ki. Odalopóztam a kis ablakhoz s benéztem. S amit láttam, az egészen megnyugtató. Egy ódivatu kandallóban lobogó lánggal égett a tűz; mellette egy komolyarcu, feltűnő szép fiatalember ült s egy kis, vastag könyvből olvasott. Sápadt, átszellemült arcát mintegy keretbe foglalták dúsan aláhulló, szőke hajfürtjei. Első tekintetre költőnek, művésznak hittem. Alsó ajka mozgott; bizonyára suttogó fönhangon olvasott. Majd letette a könyvet az asztalra s közeledett az ablakhoz. Valószínűleg észrevett, mert élénken fölkiáltott - hogy mit, azt nem

hallottam, - s intett a kezével. Pár pillanat múlva kinyílt az ajtó s magas, karcsu alakja ott állt előttem a kunyhó küszöbén.

- Kedves barátaim, - kiáltotta bele a koromsötét éjszakába, miközben kezével óvta szemeit a só- és homokszemeket csapdosó szélről, - már végleg lemondtam rólatok. Két órája várlak már benneteket. Azt hittem, már egyáltalában nem fogtok jönni.

Erre odaálltam elébe, úgy, hogy a fény éppen az arcomra esett.

- Félek, uram, hogy talán...

Többet nem mondhattam. Mind a két kezével felém csapott, dühösen, mint egy vadmacska, visszaroht a szobába s hevesen bevágta az ajtót az orrom előtt.

A szó fennakadt torkomon a meglepetéstől. Erre a fogadtatásra nem voltam elkészülve. De még nagyobb meglepetés várt rám.

Azon a hosszú nyíláson át, mely az ajtó sarkában keletkezett, áttekinthettem az egész helyiséget egészen addig a sarokig, ahol a kandalló állt. Az ember ott állt izgatottan a tűz előtt s mint valami eszelős, kotorászott a kabátja belső zsebeiben. Aztán hirtelen egy ugrással fönn termett a kandallón, úgy, hogy testének felső része eltűnt előttem és csak cipőit és fekete láb-szárait láthattam. Nem telt bele egy pillanat s már leugrott s ott állt az ajtóban.

- Mit keres itt? - kiáltotta. Hangja csak úgy rezgett a fölindulástól.

- Utas vagyok és eltévedtem.

Pillanatnyi csend után, mely alatt töprengeni látszott, hogy mit mondjon, újra megszólalt.

- Itt bizony nehezen akad valamire, ami itt marasztaná!

- Nagyon ki vagyok merülve, uram, alig tudok tovább vánszorogni. Szállást kérnék Öntől, ha el nem utasítana. Négy óra hosszáig vergődtem a sós mocsarakban.

- Találkozott ott valakivel? - kérdezte szaporán.

- Nem.

- Álljon csak egy kicsit félre az ajtóból. Zavaros idők járnak s ilyen elhagyott helyen az embernek óvatosnak kell lenni.

Néhány lépéssel hátra léptem, mire ő kinyitotta az ajtót, de oly keskeny nyílással, hogy éppen csak a fejét dughatta ki rajta. Még egy ideig fürkészve nézett az arcomba s aztán azt kérdezte tőlem, mi a nevem.

- Louis Laval, - feleltem, azt gondolva, hogy kevesebb veszélynek teszem ki magam ilyen-formán polgáris hangzásu nevemmel.

- És hová akar menni?

- Szeretnék meghálni valahol.

- Angolországból való?

- A partvidékről jövök.

E szavakra többször is csóválta a fejét, jeléül annak, hogy feleleteim egyáltalában nem elégtették ki.

- Ide be nem jöhet, - szólt.

- Ha talán mégis...

- Nem, nem, az lehetetlen.

- Legalább mutassa meg az utat, amelyen kijutok innen a sós mocsarakból.

- Mi se könnyebb. Menjen erre felé pár száz lépést egyenes irányban s elérí a legközelebbi falut. Különben, már nincs is benn a sós mocsarakban.

Pár lépést tett előre, mintha meg akarná mutatni az utat, aztán visszafordult. Már hátat fordítottam neki és barátságtalan kunyhójának, mikor egyszerre csak utánam kiáltott.

- Jöjjön csak vissza, Laval úr, - szólt egészen megváltozott, majdnem nyájasan csengő hangon. - Mégse engedhetem útnak ilyen csúf, viharos éjszakán. Jöjjön be velem s igyék a tűz mellett néhány korty pálinkát, attól erőre kap s aztán újra nekivághat az útnak.

Bár sehogyse tudtam magamnak megmagyarázni a hirtelen változást ennek az embernek a viselkedésében, nem utasítottam el a bizalmat éppenséggel nem gerjesztő meghívást.

- Szépen köszönöm, uram. Nagyon lekötelez szívességével.

S követtem őt a kunyhóba.

HARMADIK FEJEZET.

A bedőlt kunyhó.

Mily kellemes volt látni a csillogó parazsat s a lobogó lángot a hosszú, fagyasztó éjszakai vándorlás után. De kíváncsiságomat sokkal magasabbra csigázta ez a különös ember és ez a furcsa hajlék, semhogy sokat gondolhattam volna a kényelemre, mely itt várt rám. Sehogyse tudtam magamnak megmagyarázni különös viselkedését és nyugtalanságomat nem tudtam leküzdeni. Mit jelenthet ez a bedőlt kunyhó itt a sós mocsarak szélén és lakója kire vár e sötét viharos éjszakán? Érthetetlen volt előttem, mit kutatott ott fenn a kandallón? Miért utasított el először olyan nyersen s aztán hirtelen miért hívott meg olyan barátságosan?

De bár e kérdések egyikére se tudtam feleletet adni, azért nem árultam el nyugtalanságomat és közönyös arcot vágtam, mintha mindent igen természetesnek találnék s mintha sokkal jobban el volnék foglalva a saját helyzetemmel, semhogy kedvem volna kívülem más egyébre is ügyet vetni.

Az az egy bizonyosnak látszott, hogy itt valami találka készül s hogy ez a kunyhó nincs emberi lakásnak berendezve. A dohos helyiség falait egészen lemarta a sós nedvesség és a vakolat cafatokban hámlott le róluk. Minden korhadt volt és düledezett. Az elég tágas szobának egész butorzata egy ócska, inogó asztalból és három faladából állt, amelyeket szükség esetén székeknek is lehetett használni. Egy nagy rakás rongyos háló hevert az egyik sarokban. Egy negyedik lánának a deszkái oda voltak támasztva a falhoz; bizonyosan abból csináltak tüzelőfát. A lécek mellett ott feküdt egy szekerce is. De tekintetem legfigyelmesebben az asztalra tapadt, amelyen a lámpa és egy könyv mellett egy nyitott kosárból kikandikált egy fél sonka, egy fölívagott kenyér és egy borral telt üvegnek a nyaka.

Ha a kunyhó gazdája eddig hideg és gyanakvó volt, úgy most előbbi barátságtalan viselkedéseért túlságosan feltűnő kedvességével igyekezett kárpótolni. Nem győzött eleget sopánkodni azon, hogy mily kínokat kellett kiállanom, majd odatolta elibém az egyik ládát, sonkát és kenyeret szelt s megkínált vele. De eközben egy percre se vette le rólam szép, sötét szemeit s bár széles ajkai erőltetett mosolyra nyiltak, a leselkedő gyanu sohasem tűnt el egészen arcának vonásaiból.

- Hát ami azt illeti, - szólalt meg most színlelt őszinteséggel, - akárki beláthatja, hogy a mai időkben az élelmes kereskedőnek mindent el kell követni, hogy hozzájusson az árukhoz, amire szüksége van s ha a császár, akit a jó Isten óvjon és sokáig éltesen, jónak látja, hogy beszüntesse a szabad kereskedelmet, hát bizony ilyen félreeső helyen kell kereskedni, ha az ember át akarja venni a kávé, meg a dohányt, amit a hajósnép becsempész ide. Annyit mondhatok, hogy a Tuileriákban se csinálnak a dologgal sok teketóriát és maga a császár is minden áldott nap megissza a maga tíz csésze valódi morkáját s esze ágában sincs kérdezősködni, honnan és hogyan került az asztalára, pedig jól tudja, hogy akárhol, de nem Franciaországban termett. Azért ne vegye zokon, ha megkérdem, hogy kereskedő-e az úr vagy tengerész?

Tagadólag ráztam a fejemet s mindjárt észrevettem, hogy tartózkodó feleletem csak fokozta még kíváncsiságát. Amint így most a tűz fényénél jobban szemügyre vettem, nem is tett rám rossz benyomást, határozottan szépnek lehetett mondani, de olyan fajta szépség volt, amilyen egyáltalában nincs ínyemre. Szabályosak, finomak, majdnem nőiesek voltak arcának vonásai s csak a széles, lelógó ajkak rontották el azoknak egyébként tökéletesnek mondható harmóniáját. Le lehetett róla olvasni az okosságot, de a jellem gyengeségét is; ez az arc a tétovázó határozatlanság bélyegét viselte.

Mennél tovább figyeltem, annál erősebb gyökeret vert bennem az a meggyőződés, hogy sohase lesz okom se nagyon szeretni őt, se nagyon félni tőle. Az első föltevésem helyes volt; de mihamar alkalmam nyílt olyan tapasztalatot szereznem, amely a második feltevésemnek épp az ellenkezőjét igazolta.

- Bocsásson meg, Laval úr, ha eleinte egy kicsit hidegen fogadtam. Mióta a császár tábornok ült itt a normandiai partokon, csak úgy hemzseg itt a sok titkos rendőr s ilyenkor az üzletembernek jól ki kell nyitni a szemét és megnézni, kivel van dolga. Megengedi, ugy-e bár, hogy félelmem nem volt alaptalan, mert ruhája és külseje után minden egyebet inkább lehet várni, mint azt, hogy ilyen helyre állít be és ilyen időben.

Megjegyzéseire hasonló észrevételt akartam tenni, de tanácsosabbnak tartottam, ha türtőztetem magam.

Utólag és nyomatékosan kijelentettem neki, hogy egyszerű utasember vagyok, aki eltévedt.

- És most, miután kipihentem magam s egy kicsit fel is üdültem, nem akarom vendégszeretetét továbbra is igénybe venni s csak arra kérem még, szíveskedjek megmutatni az utat a legközelebbi faluba.

- Eh, mit! a legokosabb, amit tehet, ha itt marad; nem hallja, hogy a vihar nem hogy szünnék, de erősödik?

Épp e percben üvöltve sivított bele a szél a kandallóba akkora dühvel, hogy azt hittem, a kunyhó nyomban ránk fog szakadni. A gazda eközben újra, meg újra odalépett egy ablakhoz s kémlelve nézegetett ki, úgy, mint azt találkozásunk pillanatában tette. Aztán egyszerre hozzám fordult a gonosz cimborák tettetett nyájasságával.

- Igazán nagy szivességet tenne nekem, Laval úr, ha vagy egy félóráskáig még itt maradna.

- S minek? - kérdeztem, nem tudva leküzdeni gyanakvó kíváncsiságomat.

- No hát, hogy egész őszintén megmondjam Önnek, - de soha ember gyanusabbnak nem tetszett nekem, mint ő e pillanatban, - néhány emberre várok, akikkel üzleti összeköttetésem van; de, sehogyse értem, miért nincsenek még itt. Szeretnék eléjük menni s körülnézni egy kicsit, hogy hol késnek olyan sokáig. Az is lehet, hogy eltévesztették az utat. Ha azalatt találnának jönni, mikor én nem vagyok itt, az nagyon kellemetlen volna rám nézve. Azt hinnék, hogy nem vártam őket. Igazán, nagyon lekötelezne, ha szíves volna még vagy egy félóráig itt maradni s megmondaná nekik, hogy eléjük mentem, ha esetleg elkerülnék egymást.

A magyarázat egészen elfogadható lett volna, ha álnok szemei meg nem hazudtolják. De hát mit árthat nekem, ha teljesítem kérését? Távozása éppen jó alkalmat nyújt majd, hogy kielégítsem gyötrő kíváncsiságomat. Vajjon miért mászott fel a kandallóra s mit dugott el benne, mikor engem megpillantott? A kaland hiányos, befejezetlen marad, ha ezzel nem sikerül tisztába jönnöm, mielőtt a kunyhót elhagyom.

- Nos, ugy-e, nem tagadja meg kérésemet? - kérdezte újra, fejére téve széles karimájú, fekete kalapját és gyorsan az ajtó felé indulva. - Nem szabad tovább halogatnom a dolgot, mert különben az egész könnyen dugába dőlhet.

Erre kiment s hevesen becsapta maga után az ajtót. Egy ideig hallottam még csoszogó lépteinek zaját, aztán hamarosan elnyelte azt is a tomboló vihar zúgása.

Magamra maradtam s nyugodtan kifürkészhettem a magányos kunyhó titkait. Legelőször is megnéztem az asztalon fekvő könyv címlapját. Rousseau: Társadalmi szerződés-e volt. Szó sincs róla, - jeles irodalmi mű, de nehezen érthető, hogy kerül ide egy olyan kereskedő asztalára, aki egy rozoga kunyhóban titkos találkákat ad a csempészeknek. A könyv első lapján ez

a név állt: Lucien Lesage és alatta női kézírással: Sibylla - Luciennek. Tehát a széparcu, de gyanus gazdát Lesage-nak hívják. Most már csak azt szerettem volna tudni, mit dugott el a kandallóban. Hallgatóztam, hogy nem kell-e hirtelen rajtakapástól tartanom; de semmi zaj nem ütötte meg füleimet, csak a szél éles sívítása. Egy ugrással felkapaszkodtam a kandalló párkányára s megálltam a szélén, éppen úgy, amint azt a gazdától láttam.

Ódivatu, falusi kandalló volt, olyan széles, hogy kényelmesen állhattam rajta; sem a hőség, sem a füst nem bántott s a tűz fénye éppen rávilágított arra, amit kerestem. A kandalló felső falából, amelyből egy téglavagy kiesett vagy szándékosan törték ki, kilátszott egy odarejtett csomagnak a széle. Semmi kétségem nem lehetett a felől, hogy ez volt az a tárgy, melyet az az ember nagy sietve eldugott, mikor engem megpillantott. Kivettem a szűk fülkéből és a világosság felé tartottam.

A csomag burkolata fényes, sárga viaszvásznon volt s fehér gyolcsszalaggal volt átkötve. Gyorsan kioldottam a kötést. A csomagban egy egész rakás levelet találtam s egy széles, összehajtogatott papírlapot. A lélekzetem elállt, mikor tekintetem ráesett a borítékokra írt címekre. Az első, amely kezembe akadt Talleyrand polgártársnak szólt; a többiek Fouché, Soult, Mac-Donald, Berthier polgártársak címére voltak intézve, - csupa olyan név, amelyeknek viselői kiváló érdemeket szereztek a hadviselésben és a diplomáciában s akik valósággal az új császárság oszlopai voltak. Mi az ördögöt írhat ez az állítólagos kávékereskedő ezeknek az előkelő és híres embereknek? Az az összehajtogatott papírlap bizonyosan kezembe adja a rejtély kulcsát. A leveleket letettem a kandalló párkányára s kiterítettem a széles iratot. Még alig értem az első mondat végére, máris megbizonyosodtam, hogy a sósmocsarak süppedékes talaján sokkal nagyobb biztosságban érezhettem magam, mint ebben az átkozott kunyhóban.

Egy kiáltvány volt a kezemben s a szövege így hangzott:

„Polgártársak! A mai nap eseményei beigazolták, hogy a zsarnokot még katonáinak ezrei sem védhetik meg a fölingerült nép dühétől és bosszújától. A hármak tanácsa, mely jelenleg a köztársaság érdekeit képviseli, elvégezte, hogy Bonaparte ugyanolyan halállal lakoljon, mint Capet Lajos. Meg kell torolnunk a Brumaire 18-án elkövetett gyalázatot...”

Idáig jutottam az olvasásban, mikor egyszerre elállt a szívem verése s a papírlap kihullott a kezemből. Két vasmarok tartotta átszorítva mind a két lábszáramat, úgy, hogy moccanni se tudtam. A lobogó tűz fényénél két otromba, ijesztően nagy és szőrös kezdet láttam s dörgő hangon e szavak harsogtak fülemben:

- Így, barátocskám, no most végre sikerült téged hurokra keríteni!

NEGYPEDIK FEJEZET.

A sötétség lovagjai.

Nem sok időm maradt elmélkedni arról a szokatlan és lealázó helyzetről, amibe kerültem, mert azok a vasmarkok, melyek lábszáraimat átszorították, a magasból leemeltek a földre, akárcsak egy tyúkot, melyet kivesznek a ketrecből s lelöktek a padlóra oly hevesen és durván, hogy elállt a lélekzetem.

- Még ne öld meg, Toussac, - szólalt meg egy gyenge hang. - Előbb tudjuk meg, hogy kivel van dolgunk.

E percben éreztem, hogy kemény ujjak fojtogatják torkomat s a fejemet hátracsavarják oly erősen, hogy a fájdalom elviselhetetlen kezdett lenni.

- Még egy negyed hüvelykkel s aztán végeztünk vele. Nyoma se marad, - szólalt meg egy dörgő hang. - Megbízhattok bennem, régen kitanultam már ezt a mesterséget.

- Ne tedd, Toussac, ne tedd, - hangzott újra az előbbi vékony hang. - Egyszer tanúja voltam már mikor egynek kitekerted a nyakát; az a borzalmas hang azóta folyton kísért, a fülemben cseng és nem hagy nyugodni. Iszonyu még csak elgondolni is, hogy egyetlen marokszorítással ki lehet oltani az élet szent lángját.

A nyakamat úgy hátracsavarták, hogy senkit se láthattam azok közül, akik e percben életemet a szó legteljesebb értelmében kezükben tartották. Ott feküdtem a földön és hallgatóztam.

- Az az egy bizonyos, kedves Charles, hogy ez a gazfickó megtudta legfontosabb titkainkat. Tehát vagy ő lakol az életével, vagy mi. - E hangban fölismertem a kunyhó gazdájának a hangját. - Magunknak tartozunk avval, hogy ártalmatlanná tegyük. Hagyd, hogy felüljön, Toussac, hiszen el nem szökhet.

Valami ellenállhatatlan erő a tarkómnál fogva talpra állított és most végre láthattam azokat az alakokat, akiknek a kezébe kerültem. Egy tekintet meggyőzött arról, hogy gyilkosok voltak a multban és gyilkos terveik vannak a jövőre is. Azzal is tisztában lehettem, hogy itt e sós mocsarak szélén, ebben az elhagyott kunyhóban teljesen ki vagyok nekik szolgáltatva.

Hárman voltak: egy ismerős és a két ismeretlen jövevény. Lesage az asztalnál állt, kezében tartva a vastag, barnafedelő könyvet és nyugodtan nézett rám, szemeivel hunyorgatva s olyan fölényesen, mint ahogyan egy mesteri sakkjátékos szokta végigmérni ellenfelét, akinek egy merész húzással mattot mondott. Mellette a ládán egy körülbelül ötven évesnek látszó aszkéta arcú, sárgás, fonnyadt bőrű és beesett szemű ember ült. Széles kiálló ajkai alatt erősen kiszökött az álla s nyakán a bőr egészen össze volt zsugorodva. Dohányszínű ruha volt rajta s neveltségesen vékony lábszárain csak úgy lötyögött a nadrág. Rám nézett és szomorúan rázta fejét, de azért szürke, hideg szemeiből nem lehetett vigasztalást kiolvasni. Hármuk között határozottan Toussac volt a legfélelmesebb. Valóságos kolosszus volt; inkább testes, mint magas és idomtalan tulságosan kifejtett izmai miatt. Otromba lábai kifelé görbültek, mint valami nagy majomé. S csakugyan volt valami állatias ebben az emberben; arca föl egészen a szeméig sűrűn be volt növe szakállal és csupa szőr volt a keze is, amellyel torkon ragadott. Bozontos haja vadul lógott le homlokára, nagy fekete szemei baljóslatúan villogtak s folyton fürkészve figyeltek reám és társaira. Ezek úgy tunk fel nekem, mintha az egyik az ügyész, a másik a bírám volna; őt pedig nem nézhettem másnak, mint a hóhérnak, aki már készül végrehajtani a halálos ítéletet.

- Honnan került ide s mit keres itt? Hogy jött rá a titkos rejtekhelyünkre? - kérdezte a vézna ember.

- Mikor betoppant hozzám, a sötétben azt hittem, te vagy, - felelt Lesage. - Ki az ördög sejthette, hogy ilyen éjszakán emberi lélek járhat a sós mocsarakban? Mikor láttam, hogy tévedtem, gyorsan elrejtettem az iratokat a kandallóban. Arra nem gondoltam, hogy kileshet az ajtó hasadéka; s mikor kikísértem az ajtóba, hogy megmutassam neki az utat s megsza-
baduljak tőle, tisztában voltam azzal, hogy ha eleresztem, elárul bennünket. Visszahívtam hát a kunyhóba, hogy legyen időm valami okosat kieszelni, hogy tulajdonképpen mit is csináljak vele.

- Mit? az áldóját! néhány fejbekólintás ezzel a szekercével, egy gödör a sós mocsárban, - s az ügy el van intézve! - kiáltotta a bozontos hajú.

- Helyes és igaz, amit mondasz, kedves Toussac; de a legerősebb ütőkártyát nem szoktuk mindjárt a játék elején kiadni. Csak szép nyugodtan, - nem kell a dolgot elhamarkodni...

- No és aztán mit csináltál?

- Legelőször azt akartam megtudni, hogy ez a Laval...

- Mit mondott, hogy hívják? - kérdezte a vézna ember.

- Azt mondja, hogy Laval a neve. Mindenekelőtt arról akartam megbizonyosodni, hogy látta-e, hova dugtam el az írásokat. Ez fontos volt ránk nézve, de úgy látszik, még sokkal fontosabb volt neki. Mikor meghallottam lépteitek zaját, elibétek mentem s egyedül hagytam őt a kunyhóban. Az ablakon át kilestem, hogy mászik fel a kandallóra. A többit tudjátok. Beléptünk, Toussac leemelte s most itt fekszik.

- Kedves Lesage, - szólt a vézna ember, - valóban önmagadat multad fölül. Ha majd új köz-
társaságunknak rendőrmiszterre lesz szüksége, tudni fogjuk, hol keressük. Én megvallom, hogy mikor azt a két lábszárat megláttam, nem fogtam föl rögtön a dolgok állását, pedig nem mondhatom, hogy nehéz a felfogásom, de Toussac azonnal fölfogta a helyzetet s egy-
szersmind a fickó lábait is, - mert hiába, okos ember s ami a fő, - praktikus.

- Elég a beszédből, - morogta a szőrösképu. - Folyton csak jár a szánk és nem cselekszünk. Annak a Bonaparténak azért van még mindig korona a fején és fej a nyakán. Végezzünk ezzel az emberrel s aztán lássunk a munkánkhoz.

Azt reméltem, hogy Lesage, akinek arca és viselkedése finomabb volt, mint társáé, védel-
memre fog kelni; de nagy sötét szemeinek tekintete hideg volt és kemény, mint a kő s részvétet bennük hiába kerestem.

- Toussacnak igaza van. Saját biztonságunkat veszélyeztetjük, ha titkunkkal szabadon bocsát-
juk.

- Az ördög vigye a saját biztonságunkat! - kiáltotta Toussac. - Mi köze annak az ügy sikeréhez? A mi életünknel ezerszer fontosabb az, hogy terveink diadalát biztosítsuk.

- A kettő szorosan összefügg, - felelte Lesage. - Szerződésünk 13-ik paragrafusa világosan előírja, hogy ilyen esetben mi a teendők. Aki a törvényt megszegi, az viselje érte a felelő-
séget.

A rémület hideg borzongása járt át, mikor meghallottam, hogy ez a költői arcú ember is gyilkos szándéku ellenfelem pártjára áll. De újra éledni kezdett a remény szívemben, mikor csendes, vézna társuk, aki egy pillanatra se vette le rólam tekintetét, odalépett a fiatal ember-
hez s kezét vállára téve, szelíd, majdnem behízelgő hangon megszólalt:

- Kedves Lucien, mi filozófusok vagyunk s így jobban meg tudjuk becsülni az emberi élet értékét. Irtóznunk kell a hiábavaló vérontástól. Már eddig is nem egyszer kárhoztattuk Marat túlzásait; véleményünk ebben mindig egyezett...

- Tisztelen, becsülöm felfogásodat, - szakította őt félbe Lucien. - Ismerd el, hogy mindig hű és szófogadó tanítványod voltam. De be kell látnod, hogy most személyes biztonságunk forog kockán s itt nincs más megoldás. Senki nálam jobban nem utálja a kegyetlenkedést. Te is ott voltál, mikor pár hónappal ezelőtt Toussac egy csavarintással elnémított egy embert a Bow-Street-en; azt hiszem, a fogás elég ügyes volt s bízvást merem állítani, hogy kínosabb volt annak, aki nézte, mint annak, aki elszenvedte. Az áldozat legalább nem hallotta azt a vér-fagyasztó hörgést, amellyel elbúcsuzott ettől a világtól. Ha akkor volt szívünk azt végignézni - s ha jól emlékszem, éppen a te kívánságodra történt, hogy eltettük láb alól, - akkor mi kifogásod se lehet, ha most, mikor sokkal életbevágóbb dologról van szó...

- Toussac, Toussac, ne tedd, megállj! - kiáltotta a vézna ember, mikor a szőröskezű óriás vasmarka újra szorongatni kezdte torkomat. - Hallgass az erkölcsi és józan praktikus okokra s ne öld meg ezt az embert! Gondold meg, hogy ha vállalkozásunk balul üt ki, semmi reményünk se lehet arra, hogy megkegyelmezzek nekünk. Vedd figyelembe azt is, hogy...

Egy percre úgy látszott, mintha e szavak megingatták volna a fiatalabbik kegyetlen elhatározását. Sárgás arcán valami halvány pír derengett.

- Egyebet nem tehetünk, ha győzni akarunk. A szerződés minden pontját szigorúan be kell tartani!

- Ennyi szabadságot megengedhetünk magunknak. Hisz mi a legszűkebb bizottság tagjai vagyunk.

- De sok formula kell, ha a törvényt meg akarjuk változtatni s az nem áll hatalmunkban.

Széles, lelógó ajka észrevehetően remegett, de a részvét meleg fényét most is hiába kerestem szemeiben.

Azok a förtelmes ujjak újra átfogták államot s elkezdtek fejemet lassan vállaim felé csavarni. Lelkemet a Boldogságos Szűznek és családjuk védőszentjének, szent Ignácnak irgalmába ajánlottam. De Charles, aki már egyszer védelmemre kelt, odarohant hozzánk s minden erejét megfeszítve, igyekezett Toussac kezét államtól elszakítani. Fellépése váratlan és meglepő volt és éles ellentétben állt előbbi filozófikus nyugalomával.

- No hát, nem fogod megölni! - kiáltotta ingerülten. - Ki vagy te, hogy mersz ellenszegülni akaratomnak. Ereszd el, Toussac, ne fojtogasd. Nem akarom, hogy megöld. - De mikor társának mozdulatlan vonásaiból megértette, hogy heveskedése mit se használ, hirtelen lágy, könnyörgő hangokba csapott át. - Legyen eszed Lucien. Hallgass rám! Egy ígéretet teszek neked. Engedd, hogy előbb kihallgassam. Ha kém, nem bánom, haljon meg. Akkor legyen a tied, Toussac és végezd ki irgalmatlanul. De ha ártatlan utas, akit balszerencséje sodort ide s akit bolond kíváncsiság indított arra, hogy fürkésszen titkos iratainkban, akkor ígérd meg, hogy átengeded őt nekem.

Az egész idő alatt ki se nyitottam a számat és egy árva szót se szóltam védelmemre. De hallgatásomat inkább lehet büszkeségre, mint bátorságra magyarázni. Elviselhetetlen volt nekem az a gondolat, hogy életemmel együtt elveszítssem önérzetemet is s e hitvány népség előtt megalázzam magam. De most, szószólóm unszoló könnyörgéseit hallva, tekintetemet elfordítottam a szörnyetegről, aki torkon ragadott, a másik ember felé, aki elítélt. Az egyiknek durvasága kevésbé aggasztott, mint a másinak szertelen önzésre és nagyravágyásra valló viselkedése, mert a bírák közül rendesen az nem ismer könnyörületet, akinek oka van az elítélttől tartani.

Életem attól a választól függött, amely már ott lebegett hóhérom ajkain. De Lesage csak nevetett védelmezőm makacsságán.

- Tizenharmadik paragrafus, - kiáltotta kemény hangon. - Ne feledjétek a tizenharmadik paragrafust.

- Minden felelősséget magamra vállalok, - jelentette ki Charles.

- Hallgass rám, mondok valamit, - vágott közbe Toussac nyers hangon, - szerződésünkben van még egy pont, mely azt mondja, hogy avval, aki egy árulónak hajlékot vagy védelmet nyújt, úgy kell bánni, mintha maga is árulást követett volna el.

- Elismerem, Toussac, hogy a tettek embere vagy s mint ilyet gáncs nem érhet, - szólt újra védőn, higgadtan, - de a gondolkodást, hidd el, jobban teszed, ha rábírod okosabb fejekre.

A vad fickó csak vonogatta óriási vállait, de ki nem engedett a karmai közül.

- És te, Lucien, - kezdte újra pártfogóm, - gondold meg, hogy milyen állásra aspirálsz családomban. Igazán meglep, hogy ellene szegülsz annak, amit itt kívánok. Úgy látszik, egészen megfélemledsz arról, hogy kizárólag nekem köszönheted, hogy tagja lehetsz a republikánus szövetség legszűkebb bizottságának.

- Igen, igen, Charles; tudom, mivel tartozom neked, - felelte a fiatalember izgatottan. - Biztosítlak, hogy én lennék az utolsó bármely más körülmények között, aki kívánságodat ellenezné, de most az egyszer a könyörületesség tévútra vezet. Különben, ha olyan nagyon akarod, intézz hozzá annyi kérdést, amennyit csak akarsz. A dolognak úgyis csak egy vége lehet.

Ezt gondoltam én is magamban; de mivel e veszedelmes emberek titkát kilestem, micsoda reménységem lehetett, hogy élve kerülök ki ebből az átkozott kunyhóból. És mégis, mikor a gyilkos kéz nem fojtogatta már torkomat, egyszerre úgy tűnt föl nekem, mintha apró ezüst-harangocskák kezdtek volna csilingelni a fejem fölött és a lámpa fénye fantasztikusan lobogna. De ez csak egy szempillantásig tartott; szellemem rögtön kitisztult s bírák arca ott állt előttem a maga merevségében és titokzatosságában.

- Honnan került ide? - kérdezte.

- Angolországból.

- De nem angol, úgy-e?

- Nem, francia vagyok.

- Mikor érkezett?

- Ma éjjel.

- És hogyan?

- Halászbárkán jöttem Doverből.

- Ez az ember igazat mond, - dörögte Toussac. - Azt meg kell neki hagyni, hogy nem hazudik. Láttuk a bárkát s azt is láttuk, hogy valaki éppen akkor szállt ki belőle, mikor a csónak, amelyből én kiszálltam, visszavezett a parttól.

S csakugyan e percben én is visszaemlékeztem arra a csónakra, mely az első volt, ami a francia partokon szemembe tűnt. Nem is sejtettem akkor, mily fontos szerepet fog játszani életemben.

Pártfogóm újra elkezdett kérdéseket intézni hozzám, haszontalan, mondhatnám együgyű kérdéseket, lassan, akadozva, úgy hogy Toussac türelmetlenül kezdett morogni. Mit jelentett ez a tétovázás? Talán időt akart nyerni? És ha igen, vajjon mi célja lehetett? Hirtelen az a gondolatom támadt, hogy ez az ember vár valamit, mert egész viselkedésében mind feltűnőbb

lett az izgatottság. Arca sápadt volt, feje mellére hanyatlott és szemeit nyugtalanul jártatta köröskörül. Csak beszélt, beszélt, közbe-közbe szünetet tartva s mind nyilvánvalóbb lett, hogy időt akar nyerni. Valami titkos ösztön oly bizton sugalta ezt nekem, mintha valaki fülemben súgta volna a bíztaó reményt. S agyonkínzott szívem újra megkönnyebbült.

Toussac, akit dühbe hozott a sok fölösleges faggatás, káromkodva szakította félbe a vallatót.

- Elég volt már ebből! Azt hiszitek talán, hogy ezért a gyerekes komédiáért tettem kockára a fejemet, mikor ide jöttem. Hát nincs okosabb dolgunk, mint ennek a fickónak az ügyével elfecsérelni az időt? Azt hiszed, talán azért jöttem Londonból, hogy a te szép frázisaidat hallgassam? Végezzünk vele és aztán - dologra.

- Jó, jó, - felelt Charles nyugodtan. - Itt van a falban egy szekrény, az olyan pompás börtön, hogy különbet kívánni se lehet. Csukjuk be oda és lássunk a munkánkhoz. S ha végeztünk vele, akkor újra elővehetjük az ő dolgát.

- No persze, hogy szépen kihallgassa, amit beszélünk, - szólt Lesage gúnyosan.

- Nem értelek, Charles, mi az ördög bújt beléd, - kiáltott Toussac. - Mikor a Bow-Street-en azzal az emberrel elbántunk, egyáltalán nem voltak aggodalmaid. És most mindenáron halogatni akarod, hogy evvel az emberrel, aki titkainkat kileste, végezzünk. Meg kell hálnia, ha mondom. Mi célja van az egész összeesküvésnek, ha futni engedjük ezt a gazfickót, aki eláruhathat bennünket és vesztünket okozhatja? Ki kell tekerni a nyakát és az ügy el van intézve.

A két otromba, szőrös kéz újra felém nyult, hogy körülfogják torkomat; de Lesage hirtelen talpra ugrott. Halotthalaványra vált az arca és hallgatózva a föld felé hajolt, míg mutatóujját a magasba emelte. Vékony, gyenge keze remegett, mint szélben a falevél.

- Valami zajt hallottam, - suttogta.

- Én is, - tette hozzá Charles.

- Mi volt az?

- Csitt, hallgassatok!

Egy pillanatig mindnyájan visszafojtott lélekzettel hallgatóztunk. De csak a szél zúgása hallatszott, amely rázta, döngette a rozoga ablakokat.

- Semmi, - szólt végre Lesage, idegesen nevetve. - A vihar szokott néha olyan különösen bömbölni.

- Én semmit se hallottam, - szólt Toussac.

- Csitt, már megint hallottam valami zajt.

Éles, átható hang hasította át a levegőt, mely a vihar zúgása dacára is tisztán hallatszott; mély morgással kezdődött s aztán éles, hosszan elnyújtott vonításba csapott át.

- Egy véreb!

- Itt vannak az üldözők.

Lesage odarohant a kandallóhoz, az írásokat beledobta a tűzbe és a sarkával rájuk taposott.

Toussac lekapta a szekercét, mely a falon lógott. A vézna ember félrehúzta a sarokból a nagy rakás hálót, kinyitott egy alacsony kis faajtót és oda betuszkolt engem.

- Gyorsan, gyorsan bujjon be ide, - suttogta.

S mikor bebujtam a rejtekhelyre, még hallottam, amint a társainak azt mondta, hogy onnan meg nem szökhetek s hogy aztán is lesz idejük elbánni velem, ahogy éppen nekik tetszik.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A törvény.

Az a falba vágott szekrény, amelybe oly hirtelen betuszkoltak, szűk és alacsony volt. Tapogatózni kezdtem s éreztem, hogy a falon fűz vesszőből font gömbölyű kosarak lógtak. A tengeri rákok fogásánál ilyen csapdákat szoktak használni. A korhadt ajtón annyi repedés volt, hogy a fény bőségesen szivárgott be rejtékhelyemre. S így tisztán áttekinthettem az egész szobát s ki-leshettem azt, ami történik. S megfelelkezve arról, hogy még az imént mily fáradt és kimerült voltam s hogy a halál réme mily közélről fenyegetett, kíváncsian nézegettem ki a széles nyílásokon, feszülten várakozva, hogy minő jelenet fog itt előttem lejátszódni.

Vézna barátom újra leült az egyik ládára; két kezével átfogta a térdeit s felső testét lassan előre, hátra lóbálta. Tisztán láttam lesóványodott arcának izmait, amelyek úgy rángatóztak, mint egy hal kopoltyui. Lesage mellette állt; sápadt arcán hideg verejték gyöngyözött s ajkai vonaglottak a félelemtől. A szálas Toussac a tűz mellett állt, szekercével a kezében s fejét hátravetve, gyanakodva nézett körül. Egy szót se szólt, de testének minden idegszála elárulta, hogy harcra készen áll. S amint a kutya vonítása mind közelebb és tisztábban hallatszott, odarohant az ajtóhoz s egy heves rántással kinyitotta.

- Ne, ne ereszd be a kutyát! - kiáltotta Lesage rémülettel.

- Megőrültél? Hiszen csak úgy menekülhetünk meg, ha megöljük!

- De hiszen a kutya pórázon van.

- Akkor számunkra nincs szabadulás. De ha szabad, akkor még van remény, hogy megmenekülünk.

Lesage rároskadt az asztalra s halálos aggodalomban meresztette szemeit az ajtó kékes-fekete nyílása felé. Charles még mindig ott ült a ládán s nem szünt meg fejét előre s hátra lóbálni; ajkát kissé félrebiggyesztette s valami sajátságos mosoly kelt arcán. Csontos kezével inge széles, fodros gallérja körül babrált s én ebből rögtön azt gyanítottam, hogy alatta fegyver van elrejtve. Toussac pedig ott állt társai és az ajtó közt hősi pózban s bár féltem tőle és gyűlöltem, valósággal lenyűgözött s bizonyos tiszteletet keltett bennem félelmetes ereje. Figyelmet annyira lebilincselte e drámai jelenet, hogy saját sorsomról egészen megfelelkeztem. E nyomoruságos színpadon egy rettenetes dráma készült lejátszódni, amelynek, egy piszkos zúgban rejtőzve, egyetlen nézője én voltam. S e percben nem tehettem egyebet, mint lélekzetemet visszafojtva várni és megfigyelni a történendőket.

Egyszerre csak mind a hárman olyasvalamire szegezték tekintetüket, amit én rejtékhelyemről nem láthattam. Toussac a szekercét a válla fölé emelte, mintha le akarna valamire sujtani. Lesage összekuporodva az egyik sarokba bujt s kezeivel eltakarta a szemeit. Charles se lóbálta már testét s vékony lábszárait, hanem csak ült, mozdulatlanul s rejtélyesen mosolyogva, a láda szélén, mint valami bálványszobor. Most lábcsozogás zaja hallatszott, valami sárgás tömeg surrant be a nyitott ajtón s Toussac feléje sujtott, mint ahogy a criquet-játékos ütőjével nekivág a lapdának. Jól célzott, mert a szekerce egyenesen belevágódott az állat torkába. A csapás oly szörnyű erős volt, hogy a szekerce nyele letörött s a kutya Toussac-ot lerántotta magával a küszöbre. Morogva és kínosan nyöszörögve hemperegtek a földön, a bozontos ember s a bozontos szőrű kutya, bestiális és félelmes küzdelemben. Toussac két markával megragadta az állat felső és alsó állkapcsát, aztán egyszerre csak velőtrázó, hörgő kiáltás hallatszott s egy vérfoltokkal bemocskolt barnássárga tömeg zuhant le a földre s ott elterült mozdulatlanul. A férfi fölkel, kiegyenesedett s ledörzsölte vérrel befecskendezett kezeit.

- És most, el innen, gyorsan, gyertek! - kiáltotta Toussac rekedten - s kirohant a kunyhóból.

Lesage minden tagjában remegve előbujt; a félelem verejtéke egészen kiverte már homlokát.

- Igen, igen, - hebegte, - nekünk menekülnünk kell, Charles. A kutya a rendőr kezéből szabadult el. Most még tán van annyi időnk, hogy megszökhetünk.

De Charles, aki egy pillanatra sem vesztette el hidegvérét, mozdulatlan arccal odament az ajtóhoz s belülről ráfordította a zárt.

- Én azt hiszem, Lucien, - szólt teljesen nyugodt hangon, - legjobb lesz, ha itt maradsz.

Lesage álmélkodva nézett rá; a félelem valósággal eltorzította halászápadtra vált arcát.

- Hát nem érted, hogy végünk van, ha ránk találnak? - kiáltotta kétségbeesve.

- Oh, hogyan érteném! - felelte Charles mosolyogva.

- Pár perc és itt lesznek. A kutya elszabadult a pórázról s a rendőrök jönnek már a nyomában. Idetalálnak biztosan, mert csak ez az egy kunyhó van itt a sósmocsarak szélén.

- Biztos, hogy ide jönnek.

- Hát akkor meneküljünk! A sötétségben talán sikerül a szökés!

- Nem, itt maradunk!

- Megörültél! A saját életedet feláldozhatod, de az enyémet nem! Ha neked úgy tetszik, maradj, de én menekülök.

S az ajtó felé rohant, két kezével tehetetlenül, eszelősen hadonázva; de a másik megelőzte s parancsoló testtartással és mozdulattal eléje állt, úgy hogy Lucien, mintha ököllel sujtottak volna le rá, visszatántorgott.

- Balga teremtés! - mondta neki a társa. - Te szegény, póruljárt bolond!

Lesage tágranyilt szájjal, megmerevedett szemekkel állt az ajtó mellett, két kezét magasra tartva s ujjait kifeszítve, - a rémület képe volt, amely testet öltött s amelynél visszataszítóbbat nem láttam még soha életemben.

- Charles! Te!... Charles! - dadogta fuldokolva.

- Igen! Én! - felelte ez kaján mosollyal.

- Te! Kém voltál? Az egész idő alatt? Te, aki társulatunk lelke voltál! Te, aki benne voltál a titkos tanácsban! Aki vezettél minket! Nem, Charles, nem engedheted, hogy ez a lelkesen száradjon. Úgy hallom, jönnek is már. Eressz el! Kérlek, könyörgök, eressz el!

A kőkemény arcnak egy izma se rándult meg.

- De hát miért legyek én az áldozat? Miért nem Toussac?

- Ha a kutya Toussacot megnyomorította volna, akkor most foglyok volnátok mindketten. De Toussac nagyon is erős ellenfél olyan kicsi, vézna embernek, mint én. Nem, nem, kedves Lucien, bele kell nyugodnod sorsodba; téged arra szemelt ki a végzet, hogy martalékom légy.

Lesage végigsimította homlokát, mintha arról akarna meggyőződni, hogy ébren van-e, vagy álmodik.

- Titkos rendőr! - kiáltott fel kétségbeesetten. Charles - kém!!

- Sejtettem, hogy ez meg fog lepni téged.

- De hisz te voltál köztünk a legerősebb köztársasági érzelmű. Egyikünk se volt elég radikális neked. Hányszor gyűltünk össze körülötted, Charles s lestük tanításaidat. És Sibylla! Talán képes volnál elhíttetni velem, hogy Sibylla is kém. De csak tréfálsz, úgy-e, Charles? Mondd, hogy ez csak tréfa.

A kőkemény arc izmai mintha kissé meglazultak s mosolyra torzultak volna.

- Nagyon hízelgő rám nézve, hogy nem akarsz rosszat hinni rólam. Talán dicsekedhetem azzal, hogy ügyesen játszottam szerepemet. Arról igazán nem tehetek, hogy azok a bambák szabadon eresztették a kutyát. De mégis, enyém a dicsőség, hogy sikerült elfognom egy vakmerő és veszedelmes összeesküvőt. - Ördögi kajánsággal vigyorgott és szemei félelmesen villogtak. - A császár érti a módját, hogyan jutalmazza híveinek szolgálatait; viszont azt is jól tudja, hogyan büntesse ellenségeit.

S most csipkefodorral szegélyezett kabátja alól kihúzott egy fényes csövű pisztolyt és Lesage-ra szegezte.

- Élve, vagy halva, de itt maradsz a kunyhóban.

Lesage, kezeit tördelve, hangosan és szánalmasan jajveszékelt.

- De hisz te gonoszabb voltál, mint mi valamennyien. Te vetted rá Toussacot, hogy azt az embert Londonban, a Bow-Street-en ölje meg és te gyújtottad fel a házat a Rue Basse de la Rampart-on. És most ellenünk fordulsz?

- Azért tettem ezt, mert én, én magam akartam az árulókat fölfedezni, - még pedig a kellő időben.

- Ravasz fogás volt, annyi bizonyos, de mi lesz akkor, ha saját védelmemre mindent el fogok mondani? Hogyan tudod majd igazolni magadat a császár előtt? Még nem késő, még megakadályozhatod, hogy elmondjak mindent, amit rólad tudok.

- Tényleg, igazad is van, barátom, - szólt Charles és felhúzta a pisztoly ravaszát. - Lehet, hogy csakugyan túlléptem egyben-másban a nekem adott utasításokat s nagyon helyesen mondtad, hogy még mindent helyre lehet hozni. Egyre megy, akár élve, akár halva szolgáltatlak ki. S azt hiszem, halva mégis csak jobb lesz.

Már akkor is megborzadtam, mikor Toussac kitekerte a kutya nyakát. De most, valósággal úgy éreztem, hogy a vér megfagy ereimben. Lesage a halálos félelemtől mintegy összezsugorodva, a földön fetrengett s kegyetlen társa vigyorogva szegezte rá a pisztoly csövét. Úgy látszott, mintha meg akarná gyötörni a gyáva fiatal embert; játszott vele, mint a macska az egérrel; de ki lehetett olvasni irgalmatlan szemeiből, hogy nem ismer se tréfát, se kegyelmet. A gyalázatos hidegvérrel készülő gyilkosságon föllázadva, kilöktem a szekrény rozoga ajtaját s kiugrottam, hogy kegyelmet kérjek a szánalmasan vergődő ifjúnak. Ebben a pillanatban emberi hangok és csörömpölő fegyverek zürzavaros zaja hallatszott kívülről. „A császár nevében!” harsant föl egy kiáltás stentori hangon. S egy hatalmas lökésre az ajtó kifordult sarkaiból.

A nyitott ajtón át fegyveres katonák kis lovascsapatát láttam lobogó tollbokrétákkal, esőtől nedves köpenyekbe burkolózva. A kunyhóból kiszivárgó fény két gyönyörű paripa fejét világította meg; láttam a mellettük álló huszárokat is, akiknek mélyen a szemére volt húzva a nehéz medvesüveg. A bedőlt ajtó küszöbén is állt egy huszár, - magasrangu katona lehetett, legalább erre vallott gazdag egyenruhája és előkelő megjelenése. Remekül állt magas, nyulánk testén az ezüstsujtásos dolmány; a kék nadrág, mely a magas csizma szárába volt gyűrve, csak úgy feszült izmos lábain. Csodálnom kellett bátorságát, mert ki se húzta kardját hüvelyéből. Ott állt nyugodtan, széttekintett a véráztatta kunyhóban és sasszemeivel büszkén,

hidegen mért végig mindenkit. Finom metszésű és halovány volt az arca; kackiás bajuszának két vége úgy kiállt, hogy érintették a magas csákójáról lelógó rézláncokat.

- No, mi van itt? - kérdezte kurtán, keményen.

Charles kabátja egyik szárnya alá rejtette pisztolyát.

- Ez itt Lucien Lesage!

A huszár megvetőleg nézett a földön kuporgó fiatal emberre.

- Csinos kis összeesküvő, mondhatom. Kelj föl, nyomorult féreg! Gérard, fogja meg és vigye a táborba. Vigyázzon rá; ön lesz érte felelős!

Most nagy csörtetve egy fiatal tiszt s két lovassági közlegény lépett a kunyhóba s a szerencsétlen fiatal embert félig ájultan kivonszolták a sötétbe.

- És a másik, - Toussac, hol van?

- Megölte a kutyát és elmenekült. De Lesage szökését sikerült megghiusítanom. Ha a kutyát nem eresztették volna el a pórázról, úgy foglyul esik mindakettő. De azért azt hiszem ezredes úr, ezért a fogásért is megérdemlem a gratulációt. - S kezet akart nyújtani az ezredesnek, de ez nem is ügyelt rá, hanem odalépett az ajtóhoz és kikiáltott:

- Tábornok úr, hallotta ezt? Toussac elmenekült!

Egy magas, barna ember jelent meg a lámpa gyér világánál. Napsütött, férfias arcán nagyfoku izgatottság tükrözött.

- Mikor lehetett az?

- Egy negyed órával ezelőtt, Savary tábornok!

- S éppen őt nem kerítettük kézre, aki a legveszedelmesebb valamennyi közt. A császár dühös lesz. - S merre futott?

- Be a szárazföld felé.

- S ki ez itt? - kérdezte most Savary tábornok rám mutatva. - Az Ön jelentéséből azt értettem, hogy csak két embert kell elfognunk, Monsieur...

- Kérem, nevet ne említsen, - vágott közbe Charles.

- Értem, értem, - felelte Savary tábornok gúnyosan.

- Szívesen tudattam volna Önnel, hogy itt ebben a kunyhóban lesz az összejövetel, de erről csak az utolsó pillanatban határoztak. Én megadtam Önnek a módot és alkalmat, hogy Toussacot elfogja, de arról nem tehetek, hogy a kutya a pórázról elszabadult. Remélem, tábornok úr, a tényekről híven és pontosan fog beszámolni a császárnak.

- Az már a mi dolgunk, uram! - jelentette ki Savary tábornok szigorúan. - De még mindig nem mondta meg, ki ez az ember.

Mivel egy címemre szóló levél volt a zsebemben, tisztában voltam azzal, hogy hiábavaló volna eltitkolni, hogy ki vagyok.

- Nevem Louis de Laval, - mondtam büszkén.

Be kell vallanom, hogy Angliában saját jelentőségünket meglehetősen túlbecsültük. Azt hittük, egész Franciaország izgatottan lesi, várja, vajjon visszatérünk-e hazánkba, pedig Franciaország létezésünkről egészen megfélekezett. Arisztokratikus nevem, úgy látszik, legkevésbé se imponált Savary tábornoknak. Egyszerűen beírta a jegyzőkönyvecskéjébe.

- De Laval úrnak egyáltalán semmi része nincs ebben a dologban, - mondta a kém. - Csupa véletlenségből bukkant be ide s ha esetleg le akarnák őt tartóztatni, én jótállok érte.

- Az mindenesetre nagyon kíváncsú. De mivel most egyetlen katonámat se nélkülözhetem, hajlandó vagyok de Laval urat az Ön őrizetére bízni, tekintve azt, hogy Ön szavatol érte. Ha szükséges lesz, vezesse el a táborba, Önért pedig izenni fogok.

- A császár rendelkezésére fogunk állni minden pillanatban, amikor parancsolja.

- Vannak itt iratok a kunyhóban?

- Mind elégett.

- Ez bizony nagy kár!

- De nálam vannak a másodlatok.

- Helyes. Menjünk, Lasalle, minden perc drága s itt mi dolgunk sincs már. A legénység széledjen el, - hátha megcsíphetjük még a szökevényt.

A két közkatona eltávozott a kunyhóból; odakünn néhány parancs hangzott fel harsány hangon s behallatszott a zablák és kardok csörömpölése, amint a katonák nyeregbe szálltak. Pár pillanatig hallani lehetett még a lovak patkóinak dobogását, aztán minden elcsendesült. Charles odalépett az ablakhoz s kinézett a sötétbe. Aztán odajött hozzám s tetőtől-talpig végigmért száraz, szarkasztikus mosollyal.

- No, fiatal barátom, remélem, szép élményekben volt most alkalma gyönyörködni. S hogy a legelső sorban kapott helyet s ilyen kényelmesen nézhette végig, azt nekem köszönheti.

- Nagy köszönettel tartozom Önnek, uram, - mondtam neki, elpalástolva iránta érzett ellenszenvemet, melyet csak nagynehezen tudtam leküzdeni. - Valóban mély hálára kötelezett.

- Majd lesz még alkalma, hogy köszönetet mondjon nekem. És most, mivel, amint mondja, idegen ezen a vidéken s mivel felelősséget vállaltam Önért, kövessen s én olyan helyre vezetem, ahol nyugodtan fog aludhatni.

HATODIK FEJEZET.

A titkos folyosó.

A kandallóban már kihamvadt a tűz, a lámpát is eloltotta utitársam s az átkos kunyhót, amelyben, hazám földjére lépve, oly drámai izgalmakban gazdag fogadtatás várt rám, csakhamar eltakarta a sötétség. A szélvihar elült, de most meg hidegen, apró cseppekben permetező eső kerekedett a tenger felől. Utitársam lassú, de biztos léptekkel lépdelt előttem, mintha titkos jelek mutatnák neki az utat. Én meg elcsigázva, átázva bandukoltam utána, kis batyummal a hónom alatt, egy pillanatig se tudva szabadulni az átélt emlékek szörnyű képeitől.

Már kora ifjúságomban, szüleim ashfordi lakásán, sokszor volt alkalmam politikai vitákat hallani s így meglehetősen tájékozott voltam a francia közállapotokban. Tudtam, hogy Bonaparte császárrá koronázása a végletekig fölingerelte a republikánus jakobinusok kicsiny, de félelmetes pártját, akiket módfelett elkésérített az, hogy a királyság megszüntetéséért vívott minden küzdelmük veszendőbe ment s az eredmény az lett, hogy király helyett császár ült a trónra. Siralmas eredmény, valóban; a nyolc liliummal ékes koronát egy még magasabb váltotta fel, kereszttel és aranyalmával. Másrészt a Bourbonok híveit, akik közt ifjúságomat töltöttem, roppantul elkedvetlenítette az a lelkesedés, amellyel a francia nép jelentékeny tábor a ezt az utolsó lépést fogadta, mint olyan fordulatot, mely a káoszról a rendbe vezet. S így, bár homlokegyenest eltérő okokból, de egyformán féktelen gyűlölettel fordultak mindkét párt vezérférfiai Napoleon ellen s egyek voltak a vágyban és törekvésben, hogy a trónról letaszítsák. Egymást érték az összeesküvések, amelyeknek fészke legtöbbször Anglia volt s így nem csoda, hogy Fouché és Savary egész zsoldoscsapatot szerveztek jól fizetett kémekből, akik állandóan éberrel ügyeltek a császár életbiztonságára. A véletlen szeszélye azt akarta, hogy egyidőben szálljak ki a normandiai partokon egy gyilkos összeesküvővel s tanuja legyek annak, milyen fegyverekkel akarta a rendőrség őt és cinkostársait kelepcebe csalni és ártalmatlanná tenni. S most áttekintve a kalandok sorozatát, amelyen keresztül mentem: vándorlásaimat a sós mocsarakban, véletlen betoppánásomat a titokzatos kunyhóba, a kandallóban őrzött iratok fölfedezését, aztán hogy kerültem az összeesküvők kezébe s lebegtem élet-halál közt Toussac irtóztos markáiban s végül átgondolva az ezekre rohamosan következő jeleneteket: a kutya megöletését, Lesage elfogatását s a katonák megérkezését, - csoda-e, hogy minden idegszálam túl volt feszítve s minduntalan összerázkódtam, mint a kis gyermek, akinek minden tagja reszket a félelemtől.

Rettegés töltötte el lelkemet arra a gondolatra, hogy micsoda helyzetbe kerültem azáltal, hogy a véletlen ezzel a veszedelmes emberrel hozott össze. Utáltam és irtóztam tőle! Láttam, mily galádul csalta lépre és árulta el társait; sovány, alattomosan vigyorgó ábrázatáról leolvastam hideg, számító, kegyetlen természetét s újra meg újra szemem elé idéztem gonosz, kárörvendő tekintetét, mikor pisztolya csövét a szájalmasan nyöszörgő fiatal emberre szegezte. S bár ő mentett ki a halál torkából, egy parányi bizalmat se érezhettem iránta. S nyomában lépkedve folyton csak azon tűnődtem, ki lehet ez a merevképű, köszivű ember, akinek a sors ily fontos szerepet juttatott életemben. Két-három mérföldet tettünk meg csendben, szótlánul. Egyszerre csak odaléptem hozzá s megkérdeztem tőle, mi szándéka van s hová vezet. Kérdésemet megint az a száraz, gúnyos nevetés követte, amelyet már jól ismertem. Úgy látszott, hogy kíváncsiságomat roppant mulatságosnak találja.

- Igazán furcsának tartom ezt a kérdést, Monsieur - - mi is a neve, kérem?

- De Laval.

- Ah, igen, Monsieur de Laval. Önben megvan az ifjúság féktelensége és leleményessége. Önt izgatja az, hogy mi lehet egy kandallóba elrejtve és fölugrik rá, hogy megtudja. Ön szeret a dolgok okainak végére járni s egyszerűen kirukkol egy kérdéssel. Én pedig világeletemben olyan emberekkel érintkeztem, akik maguknak tartják meg gondolataikat. Engedje meg, de én Önt határozottan mulatságosnak találom.

- Tettének rugóit nem kértem. Ön megmentette az életemet s ezért hálával tartozom.

Mi sem nehezebb, mint olyan embernek hálálkodni, akitől írtózunk s attól féltünk, hogy tartózkodásomban újabb jelét fogja látni annak a leleményességnek, amelyet az imént oly gúnyosan a szememre hányt.

- Mi szükségem sincs az Ön köszönetére - mondta hidegen. - Helyesen okoskodik, ha azt hiszi, hogy bizonyára engedtem volna Önt is eltenni láb alól, ha úgy látom, hogy céljaimnak megfelelőbb. Arról is meg vagyok győződve, hogy ha nem volna irántam hálára kötelezve, Ön is épp úgy fittyet hányna nekem, mint Lasalle, az a fölfuvalkodott tökfilkó. Azt igenis megtiszteltetésnek veszi, hogy a császár szolgálatában állhat s küzdhet érte a harcmezőn; de ha olyan emberrel kerül össze, aki gyilkosok közt ezerszer teszi érte kockára életét, nem tartja őt méltónak arra, hogy megadja neki a kellő tiszteletet. S miért? Mert ki van nyalva, cifra egyenruhában jár s kard lafog az oldalán! - Elkecseregetett haraggal tört ki belőle a szó. - Én nagyobb veszélyekkel szálltam szembe, többet túrtam és szenvedtem, mikor Toussac s hason-
szőrű pajtásai közé keveredtem, mint Lasalle összes gyerekmesébe való lovasrohamaival. Valamennyi tábornagy együttvéve se tett külön szolgálatokat a császárnak, mint én. Különben lehet, hogy Ön is más nézetet van - Monsieur - ?

- De Laval.

- Monsieur de Laval! Sajátságos, hogy a neve sohase jut eszembe. Félek, hogy Ön is úgy gondolkodik, mint Lasalle tábornok.

- Ebben a kérdésben nem nyilatkozhatom, mivel a viszonyokat nem ismerem. Csak azt tudom, hogy életemet az Ön közbelépésének köszönhetem.

Kíváncsi voltam, mit fog válaszolni erre a kitérő feleletre. De válasz helyett ebben a percben két, a távol sötétben elsütött pisztoly dördülése ütötte meg füleimet s mindaketten figyelni kezdtünk. Néhány percig vártunk, lestünk mozdulatlanul; de a lövések után már nem hallottunk semmi neszt.

Most újra megszólalt utitársam:

- Bizonyosan nyomában vannak Toussac-nak. De alig hiszem, hogy sikerül nekik azt a herkulési erejű, furfangos embert elfogni. Nem tudom, hogy Ön mint vélekedik róla, de azt az egyet merem mondani, hogy messze földön alig akad ember, aki nála veszedelmesebb.

Erre azt feleltem, hogy ha fegyvertelenül útjába kerülnék, bizonyosan kitérnék előle, mire utitársam, ajka körül valami mosolyféle grimasszal, azt akarta tudtomra adni, hogy „Meghiszem azt!” Majd így folytatta megkezdett beszédét:

- De azért biztosíthatom arról, hogy Toussac tetőtől talpig becsületes ember, amilyen nem sok van a világon. Egyike azoknak, akik egyszerű elméjük naiv rajongásával vetették magukat a forradalomba s rátették egész lelküket. Ő vakon hitte mindazt, amit az írók írtak s a szónokok a szószéken hirdettek s szentül meg volt győződve arról, hogy egypár kivégzés után Franciaország rögtön paradicsommá válik s a béke, a jólét, a testvéri szeretet tanyája lesz. Szeri-
száma sincs azoknak, akik ezzel áltatták magukat; de a fejek, amelyek ezekről a szép eszmékről álmodoztak, nagyjából lehulltak már a guillotine bárdja alatt. Toussac hűségesen, rendületlenül kitartott mellettük, de mikor azt látta, hogy béke helyett háborúság dúl, jólét

helyett nyomor, s egyenlőség helyett császári önkényuralom lesz népe osztályrésze - írtózatosságszerűség és gyűlölet szállta meg. A keserű csalódás tette szörnyeteggé s fogadalmat tett, hogy addig nem nyugszik, míg óriási teste félelmes erejével meg nem semmisíti azokat, akik összezúzták eszményképeit. S ehhez - a nagy erőn kívül - megvan benne a kitartás, a rettenthetetlen bátorság s a megalkuvást nem ismerő engesztelhetetlen indulat. Ha megtudja, hogyan akartam törbe csalni, halálra fog üldözni.

Utítársam nyugodtan, megfontolva beszélt s szavai meggyőztek arról, hogy nem volt üres dicsekedés, mikor azt mondta, hogy több bátorság kell az olyan „ügyek” végrehajtásához, amint ő vállalkozott, mint Lasalle s a hozzá hasonlók módjára huszárosan vagdalkozni.

- Igen - folytatta, mintha magához beszélne - le kellett volna lőnöm, mikor a kutyával viaskodott. De ha elhibáztam volna a lövést, annyi bizonyos, hogy darabokra szaggatott volna, mint egy fenevad. Talán mégis jobban van úgy, ahogy történt.

Messze magunk mögött hagytuk már a sós mocsarakat; lábaink már a dúnák puha homokját taposták. Bár teljes volt a sötétség köröskörül, utítársam bátran, habozás nélkül ment előre. S én, lassanként megnyugodva, követtem lépteit. A járástól tagjaim mind jobban átmelegedtek. Fialat gyermek voltam még, mikor Groisbois vidékén utoljára jártam s így aligha ismertem volna ki magam, még akkor se, ha fényes nappal kerülök vissza szülőföldemre; az éj sötétjében meg egyáltalában nem voltam képes tájékozódni és sejtelmem se volt arról, hol, merre járhatunk. Az igaz, nem is sokat törődtem azzal, hogy hova megyünk; csak fedél alá jussak s nyugalomra hajthassam testemet, melyet a fáradtság s a kiállott gyötrelmek egészen elcsigáztak.

Nem tudnám megmondani, mennyi ideig gyalogolhattunk; csak azt tudom, hogy menésközben akárhányszor elbóbiskoltam s mintegy automatikusan tartottam lépést kísérőmmel, míg végre egyszerre csak, nem hallva léptei zaját, felriadtam s körülnéztem. Az eső elállt s bár a holdat még mindig felhők takarták, úgy látszott, hogy az ég egy része kitisztult s a környezet körvonalait homályosan meg tudtam különböztetni. Szembe velünk egy medence-szerű, magas és széles mélyedés volt, amit mészkőbányának néztem s amelynek oldalai sűrűn be voltak növe málnabokrokkal és harasztal. Társam, miután megbizonyosodott afelől, hogy senki se les ránk, utat tört magának a bozót közt, míg egészen oda nem ért a mészkőfalakhoz. Itt egy darabig még tovább ment a falak mentén, nagy kődarabok és sűrű, alacsony cserjék közt, míg végre olyan helyre jutott, ahol már tovább nem mehetett.

- Nem lát világosságot a hátunk mögött? - kérdezte tőlem.

Hátrafordultam és figyelmesen vizsgálódva tekintettem szét minden irányban.

- Nincs semmi baj, - szólt most újra. - Menjen csak előre, én majd utána megyek.

Mialatt körülnéztem, ő félretolt vagy kitépett egy bokrot, mely az utat elzárta; mert mikor visszafordultam, velünk szemben nem láttam egyebet, csak egy négyszögletű, sötét nyílást, mely a fehér mészkőfalakba volt vágva.

- Egy kicsit szűk a bejárat, de beljebb már szélesebb, - biztatott utítársam.

Haboztam egy pillanatig. Hova vezet ez a különös ember? Barlangban lakik, mint valami vadállat, vagy csapdába akar csalni? E percben előbújt a hold és sápadt, ezüstös világánál az a nyílás fenyegetően, csaknem rémesen tátongott felém.

- Ha már idáig jött, kedves barátom, remélem, nem fog visszafordulni. Vagy egészen bízzék meg bennem, vagy sehogyse.

- Rendelkezésére állok.

- Bátran, csak előre s jövök én is utána.

A nyílás oly szűk és alacsony volt, hogy négykézláb kellett bemásznom. Benn a folyosóban lassankint mind jobban kiegyenesedtem s mikor szemeim megszokták kissé a sötétséget, hátranéztem. Lassan mozgó, sötét tömeget láttam: társam is bebújt már, de a nyílásnál megállt s egy percig azt hittem, nem is fog követni. De csak azért állt meg, hogy a bokorral újra eltorlaszolja a nyílást. S most teljes sötétségben voltunk, kívülről nem szivárgott be semmi fény. Hallottam, hogy tapogatózva botorkál utánam.

- Kússzon csak lassan előre, míg egy lépcsőhöz ér. Ott tágasabb hely lesz s világot gyujthattunk.

A folyosó még mindig oly szűk volt, hogy hátam minduntalan beleütődött a felső kövekbe, a két könyököm meg az oldalfalakba. Mélyen leguggolva száz vagy százötven lépést tehettem. Egyszerre csak, mikor egészen lehajoltam, kezemmel megéreztem, hogy a folyosó azon a helyen egy széles, gödörforma mélyedésbe vezet. Most már tisztában voltam azzal, hogy alagútban vagyunk, csak azt nem tudtam, hova torkollik, hol van a kijárata. Kiegyenesedtem s fejem majdnem érintette a tetőt, amelynek ódon kövei elárulták, hogy ez a földalatti folyosó rég letűnt időkből származik. Azon a helyen, ahol megállottunk, a tető beomlott s elzárta a nyílást, de az is meglehet, hogy emberi kezek torlaszolták el. Úgy látszott, hogy nemrég végezték be egy új átjáró fúrásának munkálatait, mert lábainknál ott heverték még egyes szerszámok s a falakról lefejtett kődarabok.

Társam bátran nekivágott az alagútnak; óvatosan lecsúszott a mélyedésbe s én lassan tapogatózva mentem utána a gyertya pislogó fényénél, minduntalan meg-megbotolva a mennyezetről s az oldalfalakról lehullott törmelékkövekben.

- Nos, - szólt most hátra vezetőm, - látott-e ilyesmit valaha Angliában?

- Nem, soha, - feleltem.

- Hajdan, zavaros és veszélyes időkben, ilyen földalatti folyosókat ástak az emberek. De azért ma is kitűnő szolgálatokat tesznek azoknak, kik ismerik benne a járást.

- És hová vezet ez a folyosó? - kérdeztem.

- Ide, - szólt, megállva egy hatalmas vaspántokkal kivert ajtó előtt. Aztán testével eltakarva előlem az ajtónak majdnem egész felületét, addig babrált rajta, míg végre egy rugó felpattant s az ajtó csikorogva fordult meg sarkain. Meredek csigalépcső néhány foka látszott az ajtó nyílásában; a lépcső kövei meg voltak repedezve s szélei letöredeztek. Vezetőm intett, hogy menjek előre; ő hátul maradt s újra bezárta az ajtót. A lépcső legfelső fokára érve egy második faajtóba ütköztünk; társam azt is úgy nyitotta ki, mint az elsőt, engedte, hogy előre menjek s a zárt eltakarva előlem, ezt is becsukta.

Hát már nem érem soha végét kalandos, rémes vándorlásaimnak? Hová vezet ez az ember? Talán a sírom fenekére? Halálos bágyadság zsibbasztott el s megpróbáltam egy kicsit rendbeszedni gondolataimat. Hát csakugyan én volnék a fiatal Louis de Laval, aki tolvaj módjára titkos folyosón, piszkos, kőporos ruhában bujkál a föld alatt? Nem tudtam, nem akartam elhinni, hogy mindaz, amit idáig átéltem, valóság; az egész olyannak tetszett inkább, mint egy nehéz, gyötrelmes álom.

Hosszú, boltíves, kőkockákkal kirakott folyosóba léptünk, amelynek végén kis olajlámpa halvány lángja pislogott. Két vasrácsos ablak arra engedett következtetni, hogy fölértünk a föld felszínére. Még két vagy három folyosón mentünk végig; aztán egy rövid csigalépcsőn fölmászva nyitott ajtó elé értünk, mely kicsike, de igen kényelmes és otthonos hálószobába nyílt.

- Úgy gondolom, hogy ez a szobácska ma éjszakára teljesen meg fog Önnek felelni. Élénken el tudom képzelni, mily jól esik majd a pihenés.

Annyi bizonyos, hogy e percben képes lettem volna ruhástul, mindenestül belefeküdni a hófehér ágyterítővel letakart ágyba; egyetlen kívánságom az volt, hogy kipihenhessem magam; de előbb mégis ki akartam elégíteni kíváncsiságomat.

- Nagy hála a kötelez, uram. De kérem, nem volna hajlandó szíves jóságát betetőzni s megmondani nekem, hogy tulajdonképpen hol vagyok?

- Az én házámban. Egyelőre meg kell elégednie ennyivel. Holnap aztán megtudhat már többet is.

Erre meghúzta a csengetyű zsinórját s egy nyurga, borzashajú parasztszolga lépett a szobába.

- Úrnőd lefeküdt már?

- Igenis, uram, lehet már jó két órája.

- Jól van. - Majd hozzám fordult:

- Holnap reggel magam fogom Önt felköltetni. Jó éjszakát!

Betette az ajtót s jóformán alig hangzott el lépteinek kopogása, mikor szempilláim lecsukódtak s mély álomba merültem.

HETEDIK FEJEZET.

Grosbois ura.

A szállásadó gazda megtartotta, amit ígért. Reggel, még félálomban, zörgést hallottam s mikor kinyitottam a szememet, őt pillantottam meg ágyam fejénél. Arckifejezése egészen nyugodt volt s külseje is annyira megváltozott, hogy egyáltalában nem emlékeztetett azokra az izgató jelenetekre s arra a visszataszító szerepre, amiben egy nappal előbb láttam. Most, a reggel derüs világánál olyan benyomást tett rám, mint egy pedáns iskolamester, aki komoly, tekintélyes, de azért szelid, jóakaró arccal néz növendékére. Aztán még barátságos mosolyt is próbált magára erőltetni, de azért lelkem ösztönszerűen húzódott tőle s alig vártam a percet, amikor ezzel a véletlenül utamba akadt különös emberrel kötött ismeretségemnek véget szakíthatok. A bal karján egy csomó különféle öltönyt hozott, amelyeket ágyam mellett egy székre tett le.

- Egy pár ruhadarabot hoztam önnek, esetleg akad köztük olyan, amelyik éppen ráillik testére. Itt van a beretva, szappan s a rizsporos doboz. Egy fél óra múlva visszajövök; addig, azt hiszem, elkészül az öltözködéssel.

Miután ruháimat alaposan kikéfélttem, nagy megnyugvással láttam, hogy teljesen hasznavehető állapotban vannak; de hogy illendőbben jelenhessek meg az emberek előtt, a felajánlott holmiból kiválasztottam egy inget, egy jabot-t s egy fekete atlaszselyem nyakkendőt. Így kiegészítve öltözékemet, odaléptem az ablakhoz s kinéztem, de biz' ott egy sima, fehérre meszelt falnál egyebet nem láttam. E percben belépett szállásadóm, egy tekintettel végigmért és helyeslőleg bólintott.

- Így már rendben vagyunk. Pompásan áll minden. Manapság határozottan célszerűbb a dolgozó- vagy útiruha, mint az „incroyable”-ok cifra köntöse. Nem egy hölgytől hallottam, hogy szebbnek, izlésesebbnek tarják ezt a viseletet. És most, uram, kérem, sziveskedjék velem jönni.

Egy kicsit meglepőnek találtam, hogy oly figyelmesen gondoskodott öltözékemről, de ennél sokkal nagyobb meglepetés is várt rám. Egy folyosón át tágas terembe vezetett, amely úgy tünt fel nekem, mintha ismerős helyen járnék. Egyszerre csak tekintetem ráesett a szembelevő falon függő életnagyságu arcképre. Majd kővé váltam a meglepetéstől; lábam gyökeret vert; úgy álltam ott, mintha villám sújtott volna. Az édesapám arcképe volt. Megnémulva a megdöbbenéstől, kérdő tekintettel fordultam kísérőm felé, aki szürke, hideg szemeivel merőn az arcomba nézett s mulatni látszott zavaromon.

- Úgy látszik, Monsieur de Laval, erre a meglepetésre nem volt elkészülve?

- Az Ég szerelmére kérem, ne tréfáljon! Ki Ön s kié ez a kastély?

Felelet helyett megfogta a kezemet, s bevezetett egy másik, ugyancsak tágas szobába, amelynek közepén izlésesen megterített asztal állt, mellette pedig egy fiatal hölgy ült alacsony támlásszéken s olvasott. Lépteink zajára fölkelte helyéről. Magas és karcsú volt, fekete szemei tüzes fényt löveltek, de tekintetéből sem szelidség, sem nyájasság nem sugárzott.

- Sibylla, bemutatom neked unokaöcsédet, Louis de Lavalt, ki hazajött Angliából... Kedves Öcsém, a hölgy, ki előtted áll, egyetlen leányom, Sibylla Bernac.

- Hisz akkor Ön...

- Anyád fivére vagyok, Charles Bernac.

- Ön az én nagybácsim, Charles Bernac? - dadogtam leírhatatlan zavaromban. - S miért titkolta ezt eddig előttem?

- Előbb látni akartam, milyenné tett az angol nevelés. Meg aztán, ha társaimnak elárulom, hogy érdekemben áll téged megvédeni, aligha sikerült volna életedet megmentenem. De most már mi sem tart vissza, hogy szívélyes „Isten hozott”-al üdvözljelek hazád földjén s csak arra kérlek, ne neheztelj, ha a fogadtatással eddig nem voltál megelégedve. Tudom, Sibylla mindent el fog követni, hogy eltörölje minden kellemetlenség emlékét, ami eddig ért.

S nyájasan mosolygott leányára, aki ott állt mozdulatlanul, hidegen, mint egy márványszobor.

Lassankint halványan emlékezni kezdtem a szobára, melynek falaira fegyverek és agancsok voltak aggatva. Most már ismerősnek tetszett az a kép is, mely az erkélyablakon át tárult elém: a magas tölgyek a parkban és a csendes vízü tavacska. Újra itt voltam hát a grosbois-i kastélyban, mely egykor a mienk volt. S ez a borzasztó, démoni arcú ember volt az az összeesküvő, akinek nevét apám annyiszor megátkozta, aki kitűrt bennünket ősi birtokunkból s mint bitorló befészkelte magát abba a hajlékba, ahol születtem. S csak egy éjjel múlt el azóta, hogy ugyanez az ember az életemet mentette meg! Szívemben tusára kelt a hála és a megvetés.

Asztalhoz ültünk s a nagybácsi hozzáfogott annak az elbeszéléséhez, ami nekem oly rejtélyesnek és megmagyarázhatatlannak tetszett.

- Az első pillanatban, mikor a szemem elé kerültél, gyanítottam már, hogy te vagy. Nagyon jól emlékszem apádra, mikor még serdülő fiatalember volt. És te egészen rá ütöttél; de hozzáteszem, - s ezzel nem akarok neked hízelegni, - hogy téged nála sokkal szebbnek találak. S ezzel sokat mondok, mert apádnak az a híre volt, hogy nincs nála szebb férfi Rouen és a tenger közt. Azt is tekintetbe kell vened, hogy vártalak s veled egykorú arisztokratákkal nem igen találkozik az ember lépten-nyomon a sós mocsarakban. Soha se tetted neked említést a grosbois-i kastély titkos földalatti folyosójáról?

- Csak homályosan emlékeztem, hogy beszéltek nekem róla gyermekkoromban. De azt mondták, hogy bedőlt és járhatatlan.

- Igazat mondtak, - folytatta a bácsi, - mikor a kastélyt átvettem, legelső dolgom az volt, hogy új földalatti kijárót vágattam, mert előrelátható volt, hogy bizonyára hasznát veszem majd a folyton megújuló zavaros időkben. Ha jó karban lett volna, szüleid is könnyebben menekülhettek volna a kastélyból.

Szavai életre keltették emlékezetemben mindazt, amit még tudtam azokról a rettenetes napokról: hogy kergettek bennünket, a vidék ősnemes földesurait, mint a farkasokat, hogy fenyegetett ökleivel a vad dühében tomboló tömeg, hogy hajigáltak kövekkel s hogy hajszoztak ki a tengerbe mélyen benyúló mólóra. Emlékeztem arra is, hogy az az ember, aki most szemben ül velem, olajat öntött a tűzre, ő uszította ellenünk a népet, hogy boldogságunk romjain felépíthesse a saját szerencsáját. S most ránéztem az arcára s reám szegzett szürke szemeinek tekintetéből kiolvastam, hogy kitalálta gondolataimat.

- Ami volt, az elmúlt. - kezdte újra. - Vessünk fátyolt a történetekre. Felejtsd el a régi nemzedék viszályait, hiszen Sybilla és te már az új nemzedéket képviselitek.

A fiatal leány jelenlétemről tudomást se látszott venni. S mindezideig egy szóval se vett részt a társalgásban; csak mikor a bácsi az ő nevét az enyémmel kapcsolatban említette, akkor nézett rám azzal az ellenséges tekintettel, amellyel belépésemkor fogadott.

- Nézd, Sibylla, - fordult most hozzá az apja, - te biztosíthatod őt arról, hogy ami téged illet, kerülni fogsz minden viszályt és gyűlölködő indulatot.

- Apám, - felelte a leány nyers hangon, - kérlek, gondold csak meg: nem a te képed függ itt a falon, nem a te címered díszíti a kapu ormát. Igaz ugyan, hogy a kastély és a birtokok a mi tulajdonunkban vannak, de a de Laval-ok örököse fogja csak megmondani, hogy meg van-e evvel elégedve.

Sötét, haragos szemei megvető pillantást vetettek rám; úgy látszik, feleletet várt tőlem szavaira; de apja sietve vágott közbe:

- Ez a hang, amellyel unokaöcsédet fogadod, nem árul el meleg vendégszeretetet. A véletlen úgy hozta magával, hogy Louis de Laval öröksége ránk esett, de nem helyén való, hogy erre mi emlékeztessük őt.

- Azt hiszem, teljesen fölösleges, hogy ezt mi hozzuk az eszébe, - mondta a lány keserűen.

- Ön helytelenül ítél meg engem, kisasszony, - szoltam most, nem tudva megőrizni nyugalمامat, mikor a leány feltűnően hideg és gúnyos viselkedését láttam. - Azt természetesen nem tudom elfelejteni, hogy ez a birtok őseimé volt, - ostobának kellene lennem, ha ezt tenném, - de ha Ön azt hiszi, hogy keserűség és gyűlölet tölt el Önök iránt, úgy téved. Leghőbb vágyam, hogy karddal vívjak ki magamnak olyan állást és vagyont, aminőre vágyakozom.

- Lehet-e kívánni könnyebb és kedvezőbb alkalmat erre, mint aminő mostanában kínálkozik! - kiáltott fel nagybácsim. - Nagy dolgok történnek most a világon s ha belépsz a császár udvarába, te is részese lehetsz annak, ami ott készülődik. Remélem, te is belépsz az ő szolgálatába?

- Én a hazámat kívánom szolgálni.

- Hisz ezt teszed akkor is, ha őt szolgálod.

- Azt mondják, ez meglehetősen nehéz feladat, - vetette most közbe Sibylla húgom. - Angliában jóval könnyebben és föltétlenül biztosabban élhetett volna.

Minden szó, amit ez a lány kiejtett, úgy látszik, arra volt szánva, hogy engem sértegessen; de hiába tűnődtem, nem is sejtettem, mivel szolgáltam rá nyilvánvaló haragjára. Soha életemben nem éreztem nő iránt oly hirtelen támadt és mély ellenszenvet, mint e leány iránt. Láttam, hogy megjegyzései apjánál is nagy visszatetszést keltenek; nem egyszer tekintett és szólt rá haragosan s most is indulatosan fakadt ki:

- Louis de Laval bátor ember s ebben igen előnyösen különbözik valakitől. Hisz tudod már, kit gondolok.

- Kit? - kérdezte a lány felpattanva.

- Hagyjuk ezt, lányom, - szólt az apa csitítva s mintha attól félne, hogy ingerültségén nem tud uralkodni, kiment a szobából.

Sibylla csodálkozva nézte, hogy apja mily hirtelen és heves haragra lobbant s fölkelt helyéről, mintha utána akart volna menni. Aztán hátraszegte a fejét s hangosan fölkacagott.

- Azt hiszem, eddig még nem volt szerencséje nagybácsiját ismerni? - kérdezte tőlem.

- Nem, kisasszony. Csak tegnap óta ismerem.

- Nos, és mit tart róla most, - hogy már ismeri?

Elborzadtam, mikor láttam, hogy ez a leány milyen modorban beszél az apjával. Mert afelől nem lehetett kétségem, hogy jó véleményt nem táplál felőle. S az az érzésem támadt, hogy ez az ember talán még gonoszabb, mint aminőnek eleinte hittem, ha már leánya vonzalmát is végleg elveszítette.

- Értem hallgatását, - mondta felém fordulva, mikor látta, hogy késem a válasszal. - Nem tudom, hol és minő körülmények közt találkozott vele a múlt éjjel; azt se tudom, mi történt Önök közt, mert mi nem szoktuk egymásnak elmondani, hol merre járunk és mit csinálunk. De azt hiszem, e rövid idő alatt is sikerült Önnek kiismerni őt. S most még csak egyet szeretnék öntől kérdezni: Megkapta tőle azt a levelet, amelyben meghívja Önt, hogy hagyja el Angliát s ide térjen vissza?

- Igen, megkaptam.

- Nem vett észre semmit a levél külsején?

Arra a két szócskára gondoltam, amelyen oly sokáig és hiába törtem a fejemet.

- Hogyan! Ön karcolta bele a pecsétbe azt a két szót: „Ne jöjj!”

- Igen, én. Nem tudtam más módot kieszelni.

- S miért akart visszatartani attól, hogy visszatérjek hazámba?

- Mivel nem akartam, hogy ide jöjjön.

- Azt gondolta talán, hogy bántani fogom?

Ajkait összeszorította, mintha félne, hogy kelleténél többet mond. Aztán ezt felelte komolyan, nyugodt hangon:

- Attól féltem, hogy esetleg Önt találják bántani.

- Tehát attól tart, hogy itt veszély fenyeget engem?

- Igen. Határozottan tudom, hogy itt veszélyben forog.

- S azt tanácsolja, hogy meneküljek innen?

- Igen. Még pedig egy percnyi késedelem nélkül.

- És kitől kell tartanom?

- Az apámtól! - szólt némi habozás után.

- S miért akarna ő nekem ártani?

- Az Ön éleslátására bízom, hogy ezt kitalálja.

- De biztosíthatom önt, kisasszony, hogy e tekintetben hamisan ítéli meg őt. Éppen úgy esett a dolog, hogy véletlenül tegnap este az életemet mentette meg.

- Ő - megmentette - az Ön életét? S kik akarták megölni?

- Két összeesküvő, akiknek titkos írásai a kezembe kerültek s ha édes apja közbe nem lép s nem kel védelmemre, veszve vagyok.

- Erre csak azt mondom, az érdeke akkor még nem kívánta, hogy önt eltegyék láb alól. Megvoltak az okai, miért hívta Önt, hogy visszajöjjön ide Grosbois-ba. Amint látja, uram, nyíltan és őszintén beszéltem Önnek s így elvárhatom én is, hogy nyílt és őszinte legyen hozzám. Ne vegyen zokon tőlem egy indiszkrét kérdést s mondja meg nekem, nem fűzik-e Önt gyöngéd, szívbeli kötelékek Angliához?

Már eddig is különösnek és meglepőnek találtam a leány minden szavát. De most komoly beszélgetésünk végén ez a váratlan kérdés még különösebbnek és meglepőbbnek tetszett. Az első pillanatban, nem tagadom, nagy zavarba hozott vele, de mivel őszinteségét viszonzni akartam, habozás nélkül feleltem:

- Igenis, kisasszony, gyengéd szálak fűznek Angliához, mert ott hagytam menyasszonyomat, a legjobb, leghűbb teremtet ezen a világon, Eugénie de Choiseult, az öreg herceg leányát.

Sibylla látható megnyugvással fogadta kijelentésemet. Nagy, fekete szemei csak úgy csillogtak az örömtől s most már a hangja is bizalmasabban, melegebben csengett:

- S nagyon szeretik egymást?

- Érzem, hogy addig boldog nem lehetek, míg újra viszont nem látom.

- S képes volna-e róla lemondani?

- Attól Isten óvjon!

- S ha hűtlenségeért a grosbois-i kastélyt igérnék?

- Még ezért az árért se mondok le róla.

Erre Sibylla húgom bizalmas és elbájoló hanyagsággal kezét nyújtott nekem és így szólt:

- Hisz akkor szövetségesek vagyunk és nem ellenségek! Kérem, bocsássa meg, hogy oly ridegen fogadtam s oly barátságtalanul bántam önnel!

S keze még ott pihent kezemben, mikor apja belépett a szobába.

NYOLCADIK FEJEZET.

Sibylla húgom.

Csak egy pillantást kellett vetnem nagybácsim arcára s már is tisztában voltam avval, hogy kibékülésünk igen kellemesen lepte meg. Ingerült haragjának minden nyoma eltűnt az arc kifejezéséből; de bár leányát megszelidült hangon szólította meg, még mindig azt a benyomást tette rám, hogy dacol vele és bizalmatlan hozzá.

- Néhány fontos levelet kell írnom. Egy órácskára magatokra hagylak benneteket. Louis bizonyosan örülni fog, ha ezalatt körülvezeted őt a kastélyban és a parkban s mindent megmutatsz neki.

Sibylla nem tett semmi ellenvetést s tán mondanom sem kell, hogy én mennyire örültem ennek az ajánlatnak, mely alkalmat nyújtott, hogy jobban megismerjem ezt a különös leányt, akitől már is oly sok érdekes dolgot tudtam meg s akitől még több s tán még érdekesebb fölfedezést várhattam. Miért figyelmeztetett annyi jóakarattal, hogy óvakodjam apjától s miért érdeklődött oly melegen szívügyeim iránt? Ez a két kérdés izgatott s reméltem, hogy ezekre is megkapom tőle a magyarázatot.

Kimentünk hát a parkba s a százados tölgyek alatt kellemesen társalogva élveztük a tengerparti vidék pompás, hűs levegőjét; majd körüljártuk a kastélyt s én mély meghatottsággal néztem fel az ódon, borostyán-övezte falakra s a bástyák és tornyok megfeketült ormaira. Tekintetem elmélázva kereste fel a donjon csipkés szegélyzetű tetejét, a rácsos kassal megerősített ablakokat, amelyek mind a dicső multról regéltek. Végre odaértünk a kastély ujonnan épült szárnya elé s Sibylla látható kedvteléssel mutatott a vadszőlővel befutott, barátságosan hívogató verandára. S miközben nyájasan, bizalmasan csevegett, s minden apró részletre fölhívta figyelmemet, éreztem, mily kedves neki ez a meghitt helyecske.

- Ne higgye, kérem, hogy az az elkeseredett beszéd, amelynek az imént tanúja volt, ön ellen irányult. Nem, - csakis mi ellenünk, a saját édesapám ellen. Az a gondolat, hogy ezt a kastélyt bitoroljuk, hogy kikergettük innen azokat, akik építették s apám nem átalotta önt ide meghívni, a szégyen pírját kergeti arcomba.

- Azt tudom, hogy szüleimet a ragaszkodás ezer szála kötötte ehhez a birtokhoz. De azért nem lehetetlen, hogy a száműzetés egykor még javunkra váljon; a küzdelem megedd az embert s én elég erőt érzek magamban, hogy új kastélyt s új birtokot szerezzek.

- S Ön elhatározta már, hogy a császár szolgálatába lép?

- Igen, kisasszony.

- Tudja-e, hogy a császár itt a közelben táboroz.

- Hallottam.

- De ugy-e, családjára még most is ki van mondva a száműzetés?

- Igen, bár én nem vagyok a császár ellensége. Bátran fogok elébe állni s én hiszem, hogy elfogadja szolgálataimat.

- Sokan „trónrabló”-nak csúfolják s engesztelhetetlen gyűlölettel nézik tetteit. De én egyetlen olyan tetteről se hallottam még, amely ne lett volna nagy és nemes.

Nagy, komoly szemei ábrándosan kalandoztak a messzeségbe; majd hirtelen pajkos mosoly játszott ajkai körül s így szólt:

- Kedves Louis, - én abban a hiszemben éltem, hogy angollá lett odaát Angliában, hogy a zsebe guineá-val s a szíve áruló szándékkal van tele s így jött haza Franciaországba.

- Nem panaszkodhatom az angolokra, mert vendégszeretően bántak velünk; de szívem Franciaországé.

- De apja ellenünk küzdött Quiberon-nál?

- Az még a régi generáció harca volt. Én is osztozom apja véleményében: az új nemzedék feledje már a régi gyűlöletet.

- Apámat nem a szavaiból, hanem a tetteiből kell megítélni. De az Ég szerelmére kérem, - tette hozzá hangját halkítva s két ujját ajkára téve, - egy szóval se árulja el neki, hogy figyelmeztettem Önt gonosz szándékaira, mert különben - életemmel játszom.

- Az életével! - kiáltottam megdöbbenve.

- Még az életemet se kímélné, ha tudná, hogy terveit meg akarom hiusítani. Anyámat is ő ölte meg. Nem gyilkos kezekkel, az igaz, de ő vitte a sírba. Szívét megtörte apám hidegsége, brutális kegyetlensége s most, hogy ezt is megmondtam Önnek, megértheti, miért gyűlölöm őt. Csak néhány órája ismerem Önt, de érzem, hogy mindazt nyíltan be kellett Önnek vallanom.

- Vajjon ki előtt tárhatja fel bátrabban szívét, mint rokona előtt?

- Igaza van; pedig soh'se hittem volna, hogy egykor bizalommal fogok Önhöz fordulni. Aggodalommal és rettegéssel néztem az ön látogatása elé. Mikor apámmal betoppant az ebédlőbe, alig tudtam felháborodásomat leküzdeni.

- Meglátszott, hogy nem szívesen fogad. S ezt éreztette is velem minden szavával, tekintetével és mozdulatával.

- Ne csodálkozzék ezen, - Ön miatt és magam miatt történt. Vérem föllázadt, mikor láttam, hogy apám, kinek ellenséges szándékait ismerem, idehozta Önt...

- Ne hallgasson el semmit, Sibylla kisasszony, esdve kérem, mondjon el mindent, - kiáltottam izgatottan, látva, hogy félbeszakítja szavait.

- Az imént, - folytatta a lány elpirulva, - egy indiszkrét kérdést intéztem Önhöz s Ön azt felelte, hogy van már választottja. Én is lekötöttem már szívemet és kezemet...

- Tiszta szívből kívánom, drága barátnőm, hogy boldog legyen. De nem látom az összefüggést az ön szívügyei s az én látogatásom közt!

- Úgy látszik, az angol köd elhomályosította egy kicsit érzékeit, - mondta bágyadt mosollyal, megrázva dús, fekete fürtökkel ékes fejecskéjét, - s mivel most már úgy is teljes nyíltsággal beszélünk s Öntől nem kell tartanom, mindent el fogok Önnek mondani. Apám össze akar bennünket házasítani, hogy így kettőnkre szálljon, mint örökség, a groshois-i uradalom és se a Bourbonok, se Bonaparte ne veszélyeztethessék annak birtoklását.

Egyszerre világos lett előttem minden. Ahá, hát így vagyunk, gondoltam. Hát ezért ügyelt az öreg oly körültekintő gonddal arra, hogy illendő öltözkében jelenjek meg leánya szemei előtt s lehetőleg kedvező benyomást tegyek rá; hát ezért volt oly dühös, mikor Sibylla hidegen fogadott s ezért tűnt el arcáról a haragos felindulás, mikor engesztelő békejobbot nyújtottunk egymásnak.

- Sibylla kisasszony, - kiáltottam fel hevesen, - most már elhiszem, hogy igaza van.

- Hát hogyan volna igazam! Nem látja, most is hogy les, figyel minket?

Mikor idáig jutottunk beszélgetésünkben, akkor éppen a kiszáradt sáncárok mentén sétálgattunk. Sibylla szemeivel felmutatott a kastély egyik ablakára s tekintetét követve én is felnéztem oda. Csakugyan az apja sovány, fakó arcának profilját vettem észre. Mikor látta, hogy felismertük, kezével barátságosan integetett felénk.

- Nos, tudja már most, miért mentette meg az életét? Hogy vegye nőül a leányát! S mivel Ön ezt nem lesz hajlandó megtenni, ő bizonyára semmi eszköztől sem riad vissza, hogy az utolsó de Lavalt ártalmatlanná tegye. Érti-e már most, kedves barátom?

Igen, most már tisztán láttam, hogy ennek az embernek a környezetében életveszély fenyeget. Ki sejtene, ki tudná meg, ki törődne vele, ha ő most hirtelen eltenne láb alól? Senkise kérdezősködnék utánam. Teljesen a hatalmában voltam. S hogy mily veszedelmes és irgalmatlan ember, arra az elmúlt nap eseményei még igen élénken emlékeztettek.

- S apjának nincs tudomása arról, hogy szívét már másnak kötötte le?

- Hisz éppen ez az, ami a legjobban nyugtalanít. Ő ismeri szerelmemet s én tudom, hogy kérlelhetetlen, ha valaki tervét meg akarja hiusítani. Félek magamért, félek Önért, de mégis - legjobban Lucient félttem.

- Lucient!

Ez a név úgy cikázott át elmémen, mint a sötét éjszakát keresztülhasító villámlás.

Sokat hallottam már a szerelmes női szív eltévelyedéseiről, de azért hihetetlennek tetszett nekem, hogy ez a bátor, férfias lány szeretni tudja azt a szegény, gyáva fiút, akit tegnap a földön fetrengve, jajveszékelve irgalomért rimánkodni láttam. Most eszembe jutott az ajánlás is az asztalon látott könyv címlapján: Lucien-Sibyllának. S visszaemlékeztem nagybácsim szavaira, aki tegnap este, a kunyhóban említette is a fiatal ember szándékait.

- Lucien könnyen hevülő és könnyen befolyásolható, - mondta Sibylla. - Apám sokat volt vele az utóbbi időkben. Órákon át ültek együtt apám szobájában s Lucient nem voltam képes rávenni arra, hogy elárulja nekem, miről tanácskoztak. Lucien inkább poéta-lélek, mint a gyakorlati élet embere; félek, nem jó vége lesz, ha a politikába ártja magát.

Én már tudtam, hogy nem alaptalanok aggodalmai, de nem volt bátorságom közölni vele, mily rettenetes helyzetbe jutott az, akinek életéért remegett; de ő leolvasta arcomról, a nők csodálatos ösztönével megsejtette, hogy eltitkolok előtte valamit.

- Mit tud róla? Az Istenért! - kiáltotta az aggodalomtól remegő hangon. - Nekem azt mondta, hogy Párisba megy. Az Égre kérem, szóljon, mit tud Lucienről!

- Mi a családneve? - Lesage?

- Igen, igen, Lucien Lesage.

- Láttam őt - tegnap...

- Látta? Hol? Mondja már! Mi történt vele? Hisz ön csak tegnap érkezett Franciaországba? Csak nem történt valami baja, édes Istenem!

Éreztem, hogy kegyetlenség volna mindent elmondani neki, de talán még kegyetlenebb, ha eltitkolom, hogy mi történt kedvesével. Nem tudva, mit tegyek, tétovázva néztem körül s íme azt látom, hogy nagybácsim a gondosan nyirt pázsiton át egyenesen felénk tart. Mellette, kardját csörtetve és sarkantyúit pengetve, egy fiatal huszár lépdelt, - ugyanaz, akire a múlt éjjel a fogoly Lucien őrizetét bízta. Sibylla egy percig se habozott, hanem odarohant hozzánk s villogó szemekkel állt apja elé.

- Apám, - kiáltotta, - mi történt Luciennel?

Láttam, hogy rezzen össze az apa a leánynak gyűlöletet és megvetést villámló tekintetétől. Szentelen arca idegesen megrándult.

- Majd később beszélünk erről, - felelte.

- Tudni akarom, még pedig most, azonnal, - kiáltotta a leány ingerülten. - Mit tettél Lucien-nel?

- Uraim, - szólt az apa, - végtelenül sajnálom, hogy ez a kínos családi jelenet éppen az Önök jelenlétében történik. De biztos számítok a hadnagy úr elnézésére, ha tudomására hozom, hogy a tegnap éjjel őrizetére bízott fogoly leányomnak egyik legkedvesebb barátja. De családi tekintetek nem gátolnak engem abban, hogy a császár iránti kötelességemnek, bármily fájdalmas legyen is annak teljesítése, eleget ne tegyek.

- Sajnálom, kisasszony, hogy fájdalmat kell Önnek okoznom, de...

- Ön vetette őt fogságba?

- Sajnos, rám háramlott ez a kötelesség.

- Ön meg fogja nekem mondani az igazat. Hova vitték?

- A császár táborába.

- És miért? Mivel vádolják?

- Katona vagyok, kisasszony s így politikai dolgokról nem nyilatkozhatom. Az én kötelességem az, hogy ha jön a parancs, fölpattanjak lovamra, kardot kössek és - engedelmeskedjem. E két úr a tanúm, hogy én csak Lasalle ezredes parancsát hajtottam végre.

- De micsoda büntetést követett el?

- Elég már, lányom, elég, - vágott közbe nyersen a nagybácsi. - De ha minden áron tudni akarsz, hát én megmondhatom neked, miért került Lucien Lesage fogságba. Mert beállt az összeesküvők közé, kik a császár életére törtek. S nekem kötelességem volt őt följelenteni!

- Te jelentetted föl, te hitvány, te nyomorult! Hiszen te voltál a mestere a politikában, te irányítottad őt s te sarkaltad, ösztökdelted, mikor tétozózott s vissza akart lépni. Mit tettem én, mi a bűnöm vagy őseim gonoszságáért kell-e bűnhődnöm, hogy ilyen alávaló embert apámnak kell szólítanom!

Bácsim csak vonogatta a vállát, mintha hiábavaló fáradságnak tartaná ellenvetéseket tenni egy nő szenvedélyes kifakadásaira. A huszár meg én ott álltunk a képzelhető legkínosabb zavarban; de Sibylla csak tovább lázongott dühében s felhívott bennünket, hogy legyünk tanúi apja ellen emelt lesújtó vádjainak. Szemei tágra nyíltak s izzani látszottak a haragos felháborodástól.

- Másokat tévútra vezethetél, de engem meg nem csalsz, - kiáltotta egészen kikelve magából s szavaival, mint korbácsütésekkel, sujtva le apjára. - Én ismerlek, én nem ijedek meg fenyegetéseidtől! Gyilkolj meg, mint a hogy anyámat meggyilkoltad, de amíg élek, engem le nem tiporsz! Előbb a republikánusokhoz szegődtél, hogy megkaparítsd ezt a kastélyt s ezt a birtokot! S most Bonaparte pártjára állsz s behálózod régi társaidat, akik még bíznak benned! De én belátok pokoli terveidbe s Louis öcsém is tisztán látja aljas szándékaidat. Ő is ismeri már gyalázatos ármányaidat s megvet, mint ahogy én megvetlek. Inkább megölöm magam, de arra ne számíts, hogy lemondok Lucienről. Tőle csak a sír választhat el!

- Másképp beszélnél, tudom, ha láttad volna tegnap szálnalmas gyávaságát, - felelte a szörnyű ember megfoghatatlan nyugalommal. - Te most magadon kívül vagy, ha majd egy kicsit lecsillapodnak az idegeid, szőgyelni fogod, hogy vendégeim előtt ennyire megfedekeztl magadról. És most, hadnagy úr, sziveskedjék üzenetét átadni.

- Az üzenet önnek szól, de Laval úr, - mondta a fiatal huszár s megvetőleg hátat fordított nagybácsimnak. - A császár avval a megbízással küldött ide, hogy Önt egyenesen a boulogne-i táborba vezessem.

Szívem hevesen dobogott az örömtől, hogy ily könnyűszerrel megszabadulhatok nagybácsimtól.

- Örömmel állok rendelkezésére, hadnagy úr.

- Fölnyergelt ló és kellő kíséret várja a kapu előtt.

- Kész vagyok Önt azonnal követni.

- Talán csak nem oly sietős a dolog, - szólt közbe a nagybácsi. - Remélem, Gérard hadnagy úr, itt marad nálunk villásreggelire.

- A császár parancsainak végrehajtása nem tűr halasztást, uram, - felelte a fiatal huszár keményen. - Már úgy is sok időt vesztettem. Indulnunk kell késedelem nélkül.

Nagybácsim vállamra tette a kezét s miközben lassan megindult velem a kapu felé, amelyen Sibylla már elébb kiment, így szólt hozzám:

- Mielőtt a császárhoz méssz, hallgasd meg, amit neked mondani akarok. Sok időnk nincs s ezért rövidre szabom, amit közölni óhajtok veled. Nem is kerülgetem a dolgot. Láttad leányomat, Sibyllát s bár mai fellépése nem tüntethette fel őt kedvező színben előtted, biztosíthatlak téged arról, hogy a rokonszenvre és szeretetre nem méltatlan. Az ő szavaiból tudod már, hogy szívem hő vágya titeket összeházasítani. Nagy szerencsének tartanám, úgy a magam, mint a ti érdekekben, ha ez a terv, mely annyira a szívemen fekszik, valóra válna s frigyetek megoldaná azt a kérdést is, hogy családjukban kik legyenek Grosbois örökösei.

- Sajnálom, de e terv megvalósulásának súlyos akadályai vannak.

- Szabadna tudnom, mik azok?

- Az első az, hogy, amint az imént hallottam, kedves leányának szíve már nem szabad.

- Ebben nem látok semmi akadályt, - jegyezte meg a bácsi fanyar mosollyal, - jótállok önnek, hogy annak a fiatal embernek adott ígérését nem fogja beváltani.

- Engedje megjegyeznem, hogy én a házassági ígéretről az angolok felfogását vallom s azt tartom, hogy a sziveket nem az érdekeknek, hanem a szerelemnek kell összefűzni. De az Ön terve máskülönben is kivihetetlen. Én is el vagyok jegyezve egy fiatal leánnyal Angliában.

Fenyegetőn nézett rám apró, szürke, szúrós szemeivel.

- Gondold meg jól, Louis, mit cselekszel. Keserűen meg fogod bánni, ha tervemet meg-hiusítod!

Megragadta karomat, közelebb hajolt hozzám s egyet fordítva a dolgon, csábító ígéreteket súgott fülembe. Így mutathatta a sátán Jézusnak a világ hatalmát és kincseit.

- Nézd ezt a parkot s a mezőket és erdőket köröskörül. Nézd a kastélyt, mely századokon át őseid birtoka volt. Csak egy szót kell kiejtened s amit itt látsz, tied lesz újra mind!

De e percben feltűnt képzeletemben a vörös téglából rakott, kedves kis házikó Ashfordban és Eugénie szelid, bájos arca, amint kitekint s remegve vár a borostyánnal befutott ablak párkányára hajolva. Egy szóval feleltem neki:

- Lehetetlen!

Arcát elfutotta a harag vérvörös pírja s újra fenyegetőzni kezdett:

- Vigyázz, lakolni fogsz hálátlanságodért. Ne feledd, hogy én mentettelek ki tegnap a halál torkából. Ha tudtam volna, hogy ily okatlan vagy, még arra se tartottalak volna érdemesnek, hogy a kisujjamat megmozdítsam érted. Inkább hagytalak volna pusztulni!

- Örvendek, hogy ezt ily nyíltan kimondja, - feleltem. - Most már fel vagyok oldva a hála kötelezettsége alól. Remélem, hogy ez életben mi már soha többé nem találkozunk s nincs hőbb vágyam, mint hogy tovább mehessek a magam útján. Isten Önnel!

- Azt elhiszem, hogy örvidenél, ha soha többé nem volna velem dolgod. De hogy lesz még, arról kezeskedem. Jó, jó, csak menj a magad útján, én meg megyek az enyémen; majd meglátjuk, ki nevet utoljára.

A kastély kapuja előtt egy csapat huszár állt, kantáron fogva lovaikat. Gyorsan fölsiettem a szobába, ahol aludtam, összeszedtem csekély holmimat és sietve mentem le a lépcsőn, mikor egyszerre Sibylla jutott eszembe, akitől nem akartam búcsuzás nélkül elválni. S csak most kezdtem azon tünődni, mi lesz vele, ha egyedül hagyom őt bösz apjával, aki tán rajta fogja bosszúját kitölteni. Féltettem őt s aggódtam sorsa miatt. Hisz maga mondta, hogy még élete is veszélyben forog, ha meg nem hajlik apja akarata előtt. S tétoázva álltam meg, mikor hirtelen könnyű, gyors léptek kopogását hallottam.

- Isten vele, Louis, - kiáltotta utánam Sibylla. Majd odalépett hozzám s megragadta mind a két kezemet.

- Éppen Önre gondoltam, Sibylla; heves szóváltásom volt édesapjával s itt tovább nem maradhatok.

- Adjon hálát az Istennek, hogy hátat fordíthat neki. Hisz ez szerencse Önre nézve. De vigyázzon, óvakodjék tőle; mert most lesni fogja az alkalmat, hol és hogyan ártson önnek.

- Azzal nem törődöm. Tegyen, amit akar, magamat nem féltsem. Csak Ön miatt aggódom; mi lesz önnel, ha itt marad a kezei közt?

- Legyen nyugodt, engem se kell féltetni. Neki több oka van rettegni tőlem. És most, siessen. Hívják. Isten vele, Louis, óvja és áldja meg az Ég!

KILENCEDIK FEJEZET.

A boulogne-i tábor.

Mint a bitorló megtestesült képe állt nagybácsim őseim kastélyának kőcímeres kapuja alatt. Egyetlen fejbólintással nem intett, egyetlen szóval nem mondott búcsút, mikor fölültem a szürke lóra, melyet számomra nyergeltek. Bozontos szemöldökei alól elkeseredett, gyűlölködő pillantásokat vetett rám; minden izma idegesen rángatózott. Pergamenszínű arcát még sápadtabbá tette a düh és e pillanatban tisztán láttam, hogy ez az ember képes minden galádságra, hogy célt érjen és bosszúját kitöltse. Egészen megkönnyebbültem, mikor már fönn ültem a nyeregben és hátat fordíthattam neki. Fölhangzott a hadnagy rövid és harsány parancsa s nagy fegyvercsörgés és csörömpölés közt elvágtattunk. De mielőtt az úton bekanyarodtunk, fölpillantottam a kastély vasrácsos ablakaira s jól esett látnom a hősszívű lánynak utolsó üdvözlését, amint zsebkendőjét lobogtatva felém integetett.

Az a nyomasztó hangulat, melytől Grosboisban nem tudtam szabadúlni, gyorsan szertefoszlott; az ifjúság bánata és gondja épp oly hamar illan el, mint a lehellet egy hideg tükörlapon. Gyorslábú paripán tiszta, üde levegőben szilajon vágatva lehet-e valakinek a szíve nehéz és arca bús? A napsugárban fürdő országút mint vakító fehér szalag kanyargott a dunák közt: a dunák és a tenger közt terültek el a sós mocsarak, melyekben, mint valami színpadon, kalandjaim lejátszódtak. A szemhatár peremén egy sötét folt a bedőlt kunyhóra s a benne eltöltött borzalmas éjszakára emlékeztetett. Még távolabb jobbkéz felől szerényen húzódtak meg Étaples, Ambleterre s más kis halászfalvak kunyhói, s ott, ahol tegnap este a fölvilanó fénycsíkokat láttam, messzevilágító, fehér szőnyegnek tűnt föl a „Grande Armée” sátortábora. S messze-messze, kint a szárazföld elmosódó vonalán túl, a tenger fölött lebegő kis ezüstsziürke felhő jelezte a szigetországot, hol ifjúságomat töltöttem, ahol meleg szeretettel fogadtak s amelyre mindig a leggyengédebb érzelmekkel fogok visszaemlékezni.

A huszárok csörömpölve lovagoltak mellettem: inkább őrizet volt, mint kíséret. S mivel a kunyhóban se időm, se kedvem nem volt a patrouille-t alaposan szemügyre venni, most néztem meg kedvemre Napoleon világhíri katonáit s érdeklődéssel, csodálkozással legeltettem rajtuk szemeimet. Ezeknek a bátorságukért, fegyelmességükért és lovagiasságukért oly sokszor és méltán magasztalt katonáknak külsejében nem volt semmi ragyogó vagy éppen káprázatos fény; fegyverzetük sokkal egyszerűbb volt, mint a Kent grófságbeli „yeomanry”-é, kik minden szombat este végiglovagoltak Ashford utcáin; de harcias megjelenésüket nem kisebbitették, sőt fokozták a kopott, viharedzett dolmányok, a kifakult tarsoly és lószerszám s csatákra edzett, kemény lovaik. Barnaképű, meglehetősen vézna, csinos legények voltak, nagy bajusszal és pofaszakállal; egyik-másiknak a fülén gyűrűformájú fülbevaló lógott. Nagyon meglepett, hogy még a legfiatalabb s a leggyerekesebb arcú suhancnak is oly dús növési a szakáll; de mikor közelebbről néztem meg őket, láttam, hogy az csak viasszal odaragasztott toldalék. A fiatal hadnagy észrevette csodálkozásomat, s nevetve kiáltott föl:

- No persze, hogy nem saját termés! De hát lehet-e tizenhétéves lurkóktól körszakállt kívánni? Viszont furcsa volna, ha a parádés hadiszemlén eltűrnők, hogy lányképű gyerekek tönkretegyék az egész front hatását.

- Ide tessék nézni, hadnagy úr, hogy olvad ez a kulimász ebben a kutya melegben, - szólt egy huszár azon a bizalmasodó hangon, mely jellemző volt Napoleon csapataira.

- No, Gaspard, - mondta rá a hadnagy, - pár év múlva megtollasodol te is s akkor neked se kell már szakállt ragasztani.

- Ki tudja? - kiáltotta oda neki egy káplár. - Különben lehet, hogy addigra feje se lesz már!

A csapat harsogó hahotára fakadt s a hadnagy velük nevetett. Mivel maga a császár is nem egyszer eltréfált öreg katonáival és sok mindent megengedett nekik, ezek is sokszor pajtás-kodó hangon beszélgettek följobbvalóikkal. De nemcsak ilyen és más hasonló tréfát engedtek meg maguknak, hanem olyanokat is, amelyeknek a „finálé”-ja vérbe fült. A nekik ellenszenves tiszteket minden teketória nélkül „kiebrudalták”, ami annyit tesz, hogy katonásan végeztek vele. A montebellói csatában, például a 24-ik fél-brigád összes tisztjeit lelőtték hátulról - egynek kivételével. Ez náluk még a forradalmi nyers erőszak maradványa volt. Mikor aztán a császár hatalma teljességével rendelkezett, ezek az állapotok előnyösen megváltoztak.

Az is föltűnt nekem, hogy a huszárok alig tudtak valamit franciául. Megkérdeztem a hadnagytól, hova valók s micsoda nemzetiségűek.

- Elzásziak, uram, de bár csakis németül tudnak beszélni, azért éppen olyan jó franciák, mint Kléber vagy Kellermann, akik szintén oda valók. Az én ezredem, a Bercsényi-huszárok, a legelső a francia lovasságban; csupa válogatott legénység van itt s a tisztikar színejava. A legszebb tiszteket a mi ezredünkben kell keresni, - tette hozzá önelégült mosollyal. Gyermekes büszkeséggel igazította helyre a fején a medvesüveget s a panyókára vetett félrecsúszott kék dolmányt, majd pajkosan kacagva rámhunyorított szép, nagy, világoskék szemeivel. Kedélyes, jószívű fickónak látszott.

Egy ideig szótlanul lovagoltunk egymás oldalán. Egyszerre csak vállamra tette a kezét s a legkomolyabb arccal fordúlva hozzám, így szólt:

- Azt hiszem, Monsieur de Laval, a császár nem haragszik önre!

- Hát miért is haragudnék, - feleltem neki. - Hisz azért jöttem haza Angliából, hogy fölajánljam neki szolgálataimat.

- Mikor tegnap jelentést tettek neki arról, hogy ön odakerült abba a tolvajfészekbe, aggódni kezdett önért, s kiadta a parancsot, hogy haladék nélkül vezessük önt ide a táborba. Ki tudja, nem szánta-e önt vezetőnek. Jól ismeri ön a szigetet odaát a csatornán túl?

Gérard hadnagy szavaiból kiéreztem, hogy Angliát olyasfajta kis szigetnek képzei, mint a minőt Normandia és Bretagne partjai közelében látott. Megpróbáltam megmagyarázni neki, hogy az a szigetcske nem sokkal kisebb, mint Franciaország.

- Ejnye, igazán! Teringettél! No, majd meglátjuk, hisz nemsokára megismerjük, mert meg akarjuk hódítani! A táborban azt beszélnek, hogy a jövő szerdán este, de legkésőbb csütörtökön reggel bevonulunk Londonba. Egy hétig prédázzuk a várost s az alatt egy hadtest elfoglalja Skót- és Írországot.

Mosolyognom kellett elbizakodott naivitásán.

- S honnan tudja ezt? - kérdeztem.

- Honnan? Hát onnan, hogy a császár így parancsolta!

- Hisz ez mind nagyon szép, de az angoloknak is van ám hadseregük, még pedig pompásan felszerelve s azok is vitézül fognak harcolni.

- Elhiszem, ha ön mondja. De hát mit használ nekik, mikor a császár maga vezeti át seregét ellenük?

S ebből az egyszerű feleletből kicsendült az a föltétlen bizalom, amellyel ezek a katonák vezérük iránt viseltettek. Amivel körülvették, az több volt, mint szeretet, lelkesedés vagy rajongás; valóságos fanatizmus volt az. Úgy tekintettek föl rá, mint egy Istenre; Mohammed se tudta tán a fájdalom és halál nagyobb megvetését önteni vakbuzgó katonáiba, mint ez a szürke köpenybe bujt, inkább törpe, mint magas bálvány azokba, akik imádták. Ha azt mondta

volna nekik, - amint nem egyszer kevés hijja volt, hogy nem mondta, - hogy ő egy felsőbb, emberfölötti lény, nem egy, de millió akad köztük, aki elhiszi. Minket is ámulatba ejtenek csodával határos tettei s az a megbabonázó varázslat, mely alól - azt olvassuk, hogy - senki ki nem vonhatta magát, aki egyszer bűvkörébe jutott; de azok, akik vele küzdöttek, még nagyobbak látták s halálra sebezve is áldották nevét, mikor mellettük ellovagolt.

- S miért maradt olyan sokáig odaát? - kérdezte a hadnagy az ezüstszürke felhő felé mutatva, mely a távolban a víz felszíne fölött lebegett. - Miért nem lépett már előbb francia szolgálatba, hisz itt is nyílt volna elég alkalma magát kitüntetni.

- Míg apám élt, megosztottam vele a száműzetés keserű kenyerét. Előbb nem ajánlhattam föl a császárnak kardomat.

- Sokat mulasztott eddig is; de remélem, még része lehet sok szép csatában. S mit gondol, megütköznek-e velünk az angolok?

- Meghiszem azt.

- Mi meg már attól tartottunk, hogy meghódnak kardcsapás nélkül. S milyenek az asszonyok odaát?

- Merem mondani, hogy nagyon sok a szép közöttük.

Egy ideig megint csak szótlánul haladtunk. Úgy látszott, mintha elmélyedt volna gondolataiba. Aztán megpödrölte bajuszát s ismét felém fordult:

- A legvalószínűbb az, hogy csónakra szállnak és elmenekülnek. - Most már bizonyosra vehettem, hogy Angliát holmi apró kis szigetnek tartja. - De ha meglátnak bennünket, lemondanak a szökésről. A Bercsényi-huszároknak az a híre, hogy fenekestől fölforgatnak mindent, ahova egyszer beteszik a lábukat: az asszonyokat magukhoz vonzzák s a férfiakat a pokolba taszítják. Hohó! ördögös fickók vagyunk mi mind a hány!

Elragadó kedvességgel és hányavetiséggel dicsekedett s mivel velem egykorúnak látszott, nem állhattam meg, hogy meg ne kérdezzem tőle, vajjon szagolt-e már puskaport.

Haragosan húzta össze szemöldökeit s tetőtől talpig fitymálva mért végig.

- Hogy szagoltam-e? Vegye tudomásul, uram, hogy eddig már kilenc csata van a hátam mögött, - nem is számítva harminc vagy negyven csetepatét. Párbajaimnak szerit-számát se tudom s kiállok még egy civillel is - ha nem száll inába a bátorsága.

Én persze siettem kifejezni szerencsekívánataimat a hősnek, kinek már ily fiatalon szerencséje volt oly sok hősi tettet vinni véghez. Haragos kedve nyomban szertefoszlott s elbeszélte nekem, hogy a hohlenlinden csatában Moreau vezérlete alatt harcolt, az Alpokon ő is átkelt Napoleonnal s Maregónál is kitüntette magát.

- A táborban elég jó hangzása van a nevemnek. Kérdezősködjék csak Étienne Gérard felől s csinos kis történeteket fog hallani. A tábortüzeknél szájról-sájra adják kalandjaimat. Mindenki tudja, hogy hat vívómesterrel vívtam párbajt, s egyszer Grác mellett egymagam rárontottam a gráci huszárokra s ezüst üstdobot hoztam el diadalmi jelvényül. S az se volt ám véletlen, hogy tegnap éjjel a patrouille vezetését rám bízta: Lasalle ezredes biztos fogást akart csinálni. Sajnos, csak az egyiket csíphettem el s az is olyan nyafogó, nyúlszívű fráter, hogy szánam volt ránézni.

- És a másik - Toussac?

- Az már legény a talpán! Sokért nem adnám, ha hurokra keríhetném. A bitangnak sikerült kereket oldani. A huszárajaim egypárszor utána lőttek a sötétben, de ő jól ismeri a sós mocsarakat s úgy elbújt, hogy rá nem akadhattak.

- S mit csinálnak a fogollyal?

Gérard hadnagy a vállát vonogatta.

- Igazán szívemből sajnálom Bernac kisasszonyt. Föl nem foghatom, hogy szerethetett bele egy olyan gyatra legénybe, mikor itt a környéken a legvitézebb ifjak közt válogathatott. A császár torkig van már ezekkel a hitvány összeesküvőkkel s nem hiszem, hogy megkegyelmez neki.

Végre könnyű galoppban a tábor közelébe értünk. S lassankint kibontakozott előttünk a hatalmas sátorváros a kipányvázott lovak, az ütegek és méhrajként nyüzsgő legénység rengeteg sokadalmával. A középén egy szabad térségen magasan kiemelkedett egy magánosan álló nagy sátor; az apró faházikókon, melyek körülötte szép rendben sorakoztak, trikolór lengett.

- Az a nagy sátor ott, - magyarázta Gérard hadnagy, - a császár szállása; a kis házikókban Ney tábornok ütött tanyát, aki ennek a hadtestnek parancsnoka. Ez természetesen csak *egy* hadsereg: a többiek Dunkerque és Boulogne közt vannak elszórva. A császár sorra járja mind s alapos szemlét tart valamennyiben; de legszívesebben mégis csak itt időzik kiválasztottjainál, a „Grande Armée”-ban s különösen most, hogy a császárné és az udvar is utána jöttek Pont de Briques-be.

A táborhoz vezető út egy széles síkságon vágott át, amelyen számos gyalog- és lovascsapat végezte gyakorlatait. Angliában oly sokszor hallottam Napoleon katonáit s azok hőstetteit magasztalni, hogy azt hittem, csupa vasból és acélból kovácsolt embert fogok itt látni a „nagy” hadseregben. S ime a valóságban ezek a katonák alacsony termetű legénykéek voltak, akik igen jól festettek ugyan a kék zubbonyban, fehér nadrágban és bokavédőben, de akiket bizony még a magas, rézveretű, piros tollbokrétás kalap se tett impozáns alakokká.

De bár külsejük igénytelen volt, kitartás és szívósság dolgában semmiféle katonaság fölül nem múlta őket. Tizenhét hónapi táborozás elegendő volt arra, hogy a képzelhető legtökéletesebb katonai kiképzés elsőrangú katonákat neveljen belőlük. Sok veterán is volt köztük; az altisztek is sokáig szolgálatban maradtak; a vezérlő tábornokoknak pedig egyszerűen nem volt párja a kontinensen... szóval, félelmes ellenség irányította fenyegető tekintetét Anglia sziklás partjai felé!

Ha Pitt a csatorna vizein nem a világ első tengeri hatalmasságának csatahajóit állítja harcba, úgy ma az iskolákban egészen más térképekről tanulók Európa politikai földrajzát.

Gérard hadnagy látva, mily élénk érdeklődéssel figyelem a csapatok gyakorlatait, nagy kedvvelésel folytatta magyarázatát:

- Látja ott azokat a fickókat magas paripákon, - nagy kék takaró lóg le a nyereg mögött: azok a vértések. Olyan nehéz lovasok, hogy csak ügetve tudnak lovagolni. Állandóan egy brigád vadász vagy huszár követi őket; a vértések kezdik a támadást, de ezek vívják végig.

- S ott látok köztük egy csapatfelügyelőt, - civilben. Ki az?

- Nem civil az, uram, hanem Saint-Cyr tábornok. Az ő legénységét úgy hívják: „a rajnamenti spártaiak”. Ezek azt tartják, hogy a katonának egyik legfontosabb kötelessége az egyszerűség úgy az életmódban, mint a viseletben; ezért nem hordanak cifra egyenruhát, amint látja, csak egy egyszerű kék lovaglókabátot. Saint-Cyr brillians katona, de nem népszerű, mert keveset beszél, nem igen vegyül a tisztek s a legénység közé; sokszor napokig se látják; ilyenkor félrevonul sátorába és hegedül. Szenvedélyes zenész. Már ami engem illet, én amondó vagyok, hogy a katona semmivel se lesz rosszabb, ha le-lehörpint egy-egy jó pohárka bort s ha nyalka, paszomántos egyenruhában ki is csípi magát. Igaz-e? Hát azokat a gyalogosokat látja-e a vértések mögött?

- Látom; sárga a hajtókéjük.

- Azok ott Oudinot híres gránátosai. S mellettük ott azok a piros vállbojttal, akik a prém-süvegüket a bornyúra csatolták, a császári gárdából valók: a Marengónál győztes konzuli gárda utódai. A csata után ezernyolcszáznak tűzték fel a mellére a vitézi érdemkeresztet. Most ide nézzen, balkézfelé. Itt látja az 57-ik gyalogezredet; melléknevük: Les Terribles; aztán itt van még a 7-ik számú könnyű gyalogezred: a legkitartóbb gyalogosok s a leghírhedtebb csirkefogók az egész hadseregben. A zöldkabátosok „a vezetők”, a gárda lovas vadászai, a császár kedvencei. Pedig - köztünk mondván - alaposan téved, ha többre becsüli őket, mint a Bercsényi huszárokat. A zöld prémkabátos lovasok is vadászok, de melyik ezredből valók, nem tudom. Nézze csak, milyen remek mozdulatokat végeznek! Nyílt oszlopban. S mily bámulatos szabatosággal alakulnak ki rajvonalba, - támadásra készen. Ezt mi se csináljuk bravurosan, - tette hozzá s szemei csak úgy szikráztak az örömtől.

- De már itt is vagyunk Boulogne kapui előtt, Monsieur de Laval. S hogy eleget tegyek a legfelsőbb parancsnak, egyenesen a császár szállására vezetem.

TIZEDIK FEJEZET.

A császár előszobájában.

Boulogneban százötvenezer főnyi gyalogság és ötvenezer főnyi lovasság táborozott; ez a szám - Páris kivételével, - jóval fölülmulta Franciaország bármely nagy városának lakosságát. A jobb- és bal, a vimereux-i és ambleteuse-i táborokra oszló nagy tábor hét mérföld hosszúságban húzódott a part mentén. Szélessége körülbelül egy mérföld lehetett. A szárazföld felé nyitva volt; de a partot hatalmas ütegek védték, akkora ágyúk és mozsarak, aminőket azelőtt soha nem alkalmaztak. Az ütegek magas szirtek lapos szélein voltak felállítva s ez a kedvező elhelyezés biztosította a nagy lőtávolságot s azt az előnyt, hogy lövegeik gyilkos tüzelése nem engedte közel jutni az ellenséges hajókat.

Gyönyörködve néztem a mintaszerű rendet, mely a táborban uralkodott. A katonáknak egy év óta elég idejük volt rendet teremteni s a sátrakat csinosan feldíszíteni. Nagyon sok sátor körül szép kis kertecske díszlett; a napbarnított legények felgyűrt ingujjban ásták a földet s öntözték a virágágyakat. Mások a napon sütkéreztek, a copfjaikat fonták be, a rezes holmit fényesítették vagy fegyvereiket hozták rendbe; oda se néztek, mikor ellovagoltunk mellettük; megszokták a lovas patrouille-ok örökös cirkálását. A sátrak végtelen sora utcákat képezett, amelyeknek nevét fatáblákra írt feliratokról lehetett leolvasni. Mi például a Rue de Kléber-en, a Rue d'Égypte-en s a Rue d'Artillerie Volante-on mentünk végig, hogy eljussunk arra a tábor közepén levő szabad térségre, amelyen a császár sátora állt.

A császár az éjszakát rendszerint a közeli Pont de Briques nevű falucskában töltötte, ahonnan sokszor alig pár órai alvás után visszajött a táborba, ahol a hadi-tanácsokat szokta tartani. Ide hívatta minisztereit is és itt fogadta tábornokai jelentéseit. A tanácskozások színhelye egy egyszerű faház volt, amely egy nagy s három kisebb szobára volt osztva. A faház elé épített pavillonban várakoztak azok, kik a császárnál kihallgatásra jelentkeztek.

E pavillon előtt a gránátosok erős őrsege jelezte a császár jelenlétét. Kisérmőm leszállt lováról s felszólított, hogy kövessem. Az őrparancsnok, miután megkérdezte a nevünket, bement a pavillonba s pár perc múlva visszajött Duroc tábornok kíséretében, aki szertartásos modorral, de azért gyanakodón fürkésző szemekkel fogadott.

- Monsieur de Laval? - kérdezte erősen a szemembe nézve.

Meghajtottam magam.

- A császár sürgősen óhajt önnel beszélni. Hadnagy úr, van valami jelenteni valója?

- Mivel felelős vagyok de Laval úr őrizeteért, mellette kell maradnom.

- Akkor jöjjön be velünk ön is.

Bevezetett bennünket egy óriási sátorba, amelynek egész bútorzata a falak mellé rakott fapadokból állt. Gyalogos-, lovas- és tengerésztisztek tarka csoportokba verődve, halk hangon beszélgettek. A császár dolgozószobájába vezető ajtón puha macskaléptekkel ki-bejárt egy tiszt s valahányszor ki- vagy besuhant, óvatosan tette be maga után. Ebben az inkább udvari, mint tábori légkörben már nehezen tudtam elfogultságomat leküzdeni s ha a császárt képzeletem már a távolban is félelmesnek látta, most itt a közelben még óriásibbnak sejtettem.

- Ne féljen, Monsieur de Laval, csak lépjen bátran a császár színe elé. Abban biztos lehet, hogy kegyesen fogadja.

- Miből következteti ezt?

- Duroc tábornok viselkedéséből. Mi már megérezzük, napsütés lesz-e vagy mennydörgés. Ha a császár nevet, vidám pofával jár-kele a legutolsó vörösfrakkos lakáj is; ha rosszkedvű, lekonyul a füle annak a cselédnek is, aki a konyhában edényt mosogat... Persze egyik se tudja, egyik se sejti, miért száll rá egyszer a császári kegy, miért sujtja máskor a császári harag villáma. S ezért szívesebben ülök fényes vállbojtos egyenruhában, kedvenc paripámon a svadron élén s nem irigylem Monsieur de Talleyrand-t sem a palotájáért a Rue Saint Florentin-en, sem a százezer frank vagy tán még nagyobb fizetéseért.

E percben egy tábornok lépett hozzám, akiben rögtön fölismertem a kunyhó ellen vezényelt huszárok parancsnokát. Savary tábornok volt.

- Nos, Monsieur de Laval, - szólt hozzám, barátságosan kezet nyújtva, - bizonyosan tudja már, hogy az a gaz Toussac elmenekült. Pedig éppen őt kellett volna kézrekerítenünk; a másik ártatlan álmodozó, akit tévútra vezettek. Az a Toussac veszedelmes ember, aki mindenre képes s éppen ezért Argus szemekkel kell vigyáznunk a császár életére... Rengeteg sokan vannak ma itt; de azért önre hamarosan rákerül a sor; hallottam, hogy a császár iderendelte s kihallgatáson fogadja. Örvendhet, mert a császár ma éppen jó hangulatban van.

Ujra melegen megrázta a kezemet, mosolygott s tovább ment.

- Gratulálok, - súgta a fülembe Gérard hadnagy - Savary tábornok kitüntető mosolyához és kézszorításához. Ebben ő nem igen bőkezű. Most már több, mint bizonyos, hogy a császár igen kegyes lesz önhöz. De pszt! Ide nézzen, itt jön Monsieur de Talleyrand!

Egy sajtószerű külsejű és járású egyén közeledett hozzánk. Körülbelül ötven éves lehetett; teste mellben és vállban széles volt, de előre görnyedt; feltűnően sántítva lassan, vontatottan lépegetett s egy ezüsfogantyús vastag botra támaszkodott. Egyszerű, fekete ruhája valósággal kirítt a sok ragyogó uniformis közül. Szerény külseje dacára, pusztán szemeivel, melyekből mély értelem sugárzott, mindenkivel éreztetni tudta tekintélyét, s mindenki mélyen meghajolt, mikor átment a tisztek sorai közt.

- Monsieur Louis de Laval? - kérdezte, megállva előttem s tetőtől-talpig végigmérve szürke szemeinek átható tekintetével.

Hideg udvariassággal hajtottam meg magam előtte. Hiába, nem tudtam leküzdeni azt az ellenszenvet, melyet apám oltott belém e szalonkabátos jezsuita, ez esküszegő politikus iránt. De modora oly finom, előzékeny és lekötelező volt, hogy nehéz volt neki ellenállni.

- Nagyon jól ismertem unokatestvérét, de Rohant. Jókedvű, pajkos fickók voltunk. Az igaz, hogy az élet se volt oly komoly, mint most. Ha jól tudom, rokonságban van Montmorency de Laval kardinálissal is? Régi, jó barátom ő is. Hallom, hogy föl akarja ajánlani szolgálatait a császárnak.

- Azért jöttem vissza Angliából hazámba, hogy a császár szolgálatába lépjek.

- S alig tette a lábát francia földre, mindjárt csinos kis kalandba keveredett. Ismerem már az egész történetet az érdekes titkos rendőrrel, a két jakobinusról s a titokzatos kunyhóról. Ebből láthatja, mily veszélyek fenyegetik állandóan a császár életbiztonságát. Nagyon helyesen teszi, ha beáll azok közé, kik vigyáznak életére. S nagybácsija, Monsieur Bernac, hol tartózkodik most?

- Grosbois-i kastélyában.

- Jól ismeri őt?

- Tegnap láttam először.

- Hasznavehető ember s jelentékeny szolgálatokat tesz a császárnak, de önnek, Monsieur de Laval - s e szavaknál odahajolt a fülemhez, - egészen más, tehetségeinek teljesen megfelelő szerepet szántak.

S rövid fejbólintással elköszönve tőlem, tovább ment, hogy másokat tüntessen ki megszólításával.

- Most már szentül hiszem, kedves barátom, hogy ön valami nagy dologra van kiszemelve, - mondta Gérard hadnagy. - Elhiheti nekem, hogy Monsieur de Talleyrand megnézi, kit szerencsétlenül mosolyával és meghajlásával. Tudja ő jól, még mielőtt fölereszti a sárkányt, hogy merről fúj a szél, s most már én is fogom tudni, kihez forduljak, ha az előléptetésnél protekcióra lesz szükségem... Ah! A hadi tanácsnak vége van!

E percben fölnyílt a császár szobájába vezető ajtó s néhány tábornagy jött ki az előszobába. Sötétkék, aranyhimzésű tölgyfalevelekkel kivarrt kabátot viseltek. Háromszögletű kalap volt a hónuk alatt; kardjukat csörtetve ők is a társalgók közé vegyültek. Egynek kivételével mind igen fiatalnak látszott; más hadseregben szerencsének tartották volna, ha ebben a korban elérik az ezredesi rangot. De itt szédítően gyors volt az emelkedés, egyrészt mert a háború sohasse szünetelt, másrészt, mivel Napoleon a kornak mindig elébe helyezte az érdemet.

- Ha nem csalódom, ön ősrégi nemesi család sarja? - kérdezte tőlem Gérard hadnagy.

- A Rohan-ok és Montmorency-ak vére foly ereimben!

- Akkor bizonyára el fog ámulni, ha megmondom önnek, hogy ezek a férfiak, kik az országban a legnagyobb katonai méltóságok, valamikor pincérek, csempészek, kádárok és szobafestők voltak. Igen, e nemes céhek adták a világnak e hősöket, kiknek neve Murat, Masséna, Ney és Lannes tábornagy.

Bár arisztokratának születtem, megvallom, soha nevek ezeknél erősebb hatást nem gyakoroltak rám s megkértem Gérard hadnagyot, hogy mutassa meg nekem e híres katonákat.

- Ez itt jobbról Ney tábornagy, - szólt a hadnagy egy szélesképű, nyírt-hajú alakra mutatva, aki az angol díj-birkózókat juttatta eszembe. - Mi csak egyszerűen Vörös Péternek vagy Vörös Oroszlánnak hívjuk. Állítólag a legbátrabb s legderékabb katona az egész hadseregben; mint vezérnek alig van párja.

- Hát az a tábornok, aki mellette áll s oldalt fordítja a fejét?

- Lannes tábornok. A nyakát azért tartja féloldalt, mert egy golyóval átlőtték St.-Jean d'Acre ostrománál. Földiek vagyunk; ő is gascogne-i. De nem is tagadja meg magát: nagy fecsegő és civakodó természetű. Különbözik nagyon valószínű, hogy ha nem volna oly heves a vére, nem is volna oly vakmerő a harcmezőn. Katonának nem árt a gascogne-i vér. Aki mögötte áll, az Augereau, a castiglione-i hős!

Nagy kíváncsisággal néztem azt az embert, aki egyszer, mikor Napoleont is elhagyta a bátorsága, átvette tőle a fővezérletet; de mondhatom, egy cseppet se elégítette ki magasra csigázott várakozásomat. Hosszú, kecskefejével, vörös orrával olyan volt, mint a legközségesebb közlegény s paraszti külsején mit se enyhített az aransujtásos, ragyogó egyenruha... Jóval idősebb volt a többiekénél s hirtelen előléptetése már sokkal később jött, semhogy ideje lett volna megváltozni. Porosz káplár maradt a francia tábornagi kalapban is.

- Bizony bárdolatlan legény ő kelme. Azok közül való, akiket a császár csak a csatában vagy a szolgálatban szeret látni. Ő meg Rapp és Lefèvre nyersebbek és rosszabb modorúak, semhogy megjelenhetnének a Tuileriákban Joséphine császárné szalonjaiban. Az az otromba arcu, feketehajú ott Augereau mellett Vandamme tábornok. Az Isten legyen irgalmas annak az

angol falunak, amelyikbe bekvártélyozza magát! Egyszer megtette azt, hogy összezúzta egy westpháliai papnak az állkapcsát, mert nem tudott neki még egy flaskó tokajit előteremteni.

- S ez Murat, úgy-e bár, itt balkéz felől?

- Amelyiknek fekete pofaszakálla van s széles, vörös ajkai? Igen, az Murat. Az egyiptomi nap egészen barnára égette a bőrét. Ez az én eszményképem! Szebb látványt képzelni se lehet, mint mikor villogó karddal, libegő tollbokkrétával, mint a villám, vágat egy brigád huszár élén. Az egyiptomi hadjáratban Napoleon rendesen őt küldte előre, hogy megrémítse az arabokat. Szanaszét futottak a természetes lovas és félelmetes harcos ádáz tekintetétől. Én ugyan Lasalle-t többre tartom, de a katonák Murat-ért tűzbe-vízbe mennek.

- S ki az a komolyképű, aki a kardjára támaszkodik?

- Soult tábornok, a vasfejű. A világ legnyakasabb embere. Még a császárnak is ellent mer mondani. Mellette az a szép szál ember Junot, s az, aki ott egy sátorpóznához támaszkodik, Bernadotte.

Szemtől-szembe láthattam hát a híres kalandort, aki mint muskétás közlegény borjút cipelve a hátán kezdte hadi pályáját s miután a marsallbotot elérte, a királyi jogar és korona után nyúlt. S beleült Svédország trónjába, de nem Napoleon segítette oda, hanem ő maga szerezte meg Napoleon ellenére. Sajátságosan éles, határozott vonásai, arcbőrének sötét színe rögtön elárulták spanyol származását; villogó, fekete szemei és kihívó sasorra pedig arra engedtek következtetni, hogy vakmerősége korlátot nem ismer. A császár környezetében sok hatalmas és nagyravágyó egyéniség volt; de egy se volt köztük, aki kiválóbb képességekkel lett volna megáldva s akinek uralomratörő terveit Napoleon nagyobb bizalmatlansággal kísérte, mint éppen Bernadotte-ét.

De bármily erősek és hatalmasak voltak is e vitéz katonák s bár - mint Augereau szokta kérkedve mondani - sem Istentől, sem ördögtől nem féltek, mégis uruknak, annak az alacsony természetű vezérnek egyetlen mosolyától vagy sötét tekintetétől fölvidultak vagy meghunyászkodtak.

S amint így elnézegettem őket, egyszerre csak azt láttam, hogy az egész gyülekezet megrezzen a félelemtől; minden zaj hirtelen elcsendesült, mint az iskolában, mikor a tanító váratlanul betoppan a zajongó diákok közé: Napoleon ott állt a szobájába nyíló ajtó küszöbén. Minden szem rászegződött a kis, tömzsi, szélesvállu alaknak elefántcsontszínű, sápadtan fénylő arcára, aki szét nézett a tarka tömegben, mintha valakit keresne. Vöröshajtokás zöld kabát volt rajta, feszes, fehér nadrág s teknősbéka hüvelyű, aranymarkolatu kard lógott az oldalán. Ritka, vörhenyes barna hajjal benőtt feje födetlen volt. Az alacsony háromszögletű kalapot, melyet olcsó trikolor rozetta díszített, a hóna alatt tartotta. Rövid lovaglőostor volt a jobb kezében s miközben lassú léptekkel előre jött, megfigyeltem, hogy arcának egyetlen izma se rándul meg s tekintetét élesen és kérlelhetetlen szigorúsággal jártatja körül, mintha maga volna a Végzet, mely testet öltött.

- Bruix tengernagy!

Nem tudom, vajjon ez a hang másoknak is úgy a velejébe hatott-e, mint nekem. Én csak azt mondhatom, hogy soha életemben szigorúbb, félelmetesebb, baljóslatúbb hang nem ütötte meg füleimet. Összevont szemöldökei alatt meg-megvillantak világos-kék szemei, mint egy vívótőr csillogó acélpengéje.

- Itt vagyok, felség! - Egy tengerész-egyenruhát viselő, szürkülő haju férfi lépett elő. Napoleon három gyors, apró lépést tett feléje. Jól láttam, hogy a tengernagy bronzszínű arca elsápadt.

- Hogy van az, Bruix tengernagy, - kiáltotta a császár ingerülten, - hogy nem teljesítette parancsaimat?

- Felség, - felelte a tengernagy az izgatottságtól remegő hangon, - mivel előrelátható volt, hogy ha nyugat felől sötét viharfelhők kerekednek s a hajók a partról...

- Ki hatalmazta fel Önt, hogy kérdés nélkül rendelkezék? - kiáltotta a császár vak dühvel. - Azt hiszi, hogy az ön ítélete helyesebb, mint az enyém?

- Felség, ami a hadi tengerészeti ügyeket illeti...

- Abban sem ismerem el felsőbbbségét.

- Engedje megjegyeznem, Felség, hogy orkán volt készülöben. Azt hiszem, ez igazolja eljárásomat.

- Micsoda! Ön még vitatni merészeli, hogy helyesen cselekedett?

- A jelen esetben nekem volt igazam!

Halotti csend támadt; az egész gyülekezet lélekzetét visszafojtva várta, leste, mi fog itt történni. Iszonyú volt a császár tekintete; halovány arca egészen elfakult s homlokán az izmok sajátságos apró kis körökben, meg-megrándultak. Lovaglőostorát a válláig emelte s még egy lépéssel közelebb ment a tengernagyhoz.

- Szemtelen, hitvány, - sziszegte. - „Coglione!”, - tette hozzá olaszul, bár, mikor haragos volt, a francia szavak is úgy hangzottak ajkán, mintha olaszul beszélne.

E percben mindenki azt hitte, hogy ostorával belevág a tengernagy arcába. De Bruix egy lépést tett hátra, kardjához kapott s merészen a császár szeme közé nézve, felkiáltott:

- Vigyázzon, Felség!

Rettenetes volt a feszültség s már a végső fokig volt csigázva, mikor Napoleon leeresztette karját s ostorával a saját lábán suhintott végig.

- Magon altengernagy! - ezentúl Ön fogja átvenni a flottát illető parancsaimat. Bruix tengernagy huszonnégy órán belül elhagyja Boulognet s Hollandiába megy a rendelkezési állományba. Hol van Gérard hadnagy, a Bercsényi-huszároktól?

Társam villámgyorsan és feszesen emelte kezét sipkája széléhez.

- Elhozta Louis de Laval urat a grosbois-i kastélyból?

- Igenis, Felség, Louis de Laval úr itt van, - szólt rá mutatva.

- Jól van. Elmehet!

A hadnagy szalutált, sarkon fordult és sarkantyuit pengetve, kiment a szobából.

A császár most rám nézett halványkék szemeivel s én úgy éreztem, mintha átható tekintete leolvasná arcomról legtitkosabb gondolataimat. De azért tekintetében már nem volt semmi keménység; jóságosan, szeliden ragyogtak azok a kék csillagok.

- Tehát Ön azért jött, Monsieur de Laval, hogy följajnlja nekem szolgálatait?

- Igenis, Felség.

- Úgy látszik, sokáig habozott, mielőtt e lépésre elszánta magát...

- Nem rendelkezhettem eddig szabadon akaratommal, Felség.

- Apja nemesember volt?

- Igen, Felség.

- S a Bourbonok pártján állt?

- Igen, Felség.

- Nemsokára meg fog győződni arról, hogy Franciaországban ma már nincsenek se arisztokraták, se jakobinusok; mi valamennyien franciák vagyunk, akik hazánk javát és dicsőségét szolgáljuk. Láttá Ön valaha Louis de Bourbont?

- Egyszer, Felség.

- Jelentéktelen ember, nem gondolja?

- Nem, felség, én igen vonzó egyéniségnek tartom.

A harag szikrái villantak fel azokban a folyton változó kifejezésű, kék szemekben. Aztán Napoleon kinyújtotta a kezét s meghúzta a fületem.

- Monsieur de Laval, Ön nem született udvaroncnak, - szólt elmosolyodva. Sebaj! Louis de Bourbon hamarosan be fogja látni, hogy hiába terjeszti Londonból a „Louis” aláírással ellátott kiáltványokat. Azok bizony trónra nem segítik. Én Franciaország koronáját a porban találtam s onnan kardom hegyével emeltem ki.

- Kardjával nemcsak a koronát emelte ki a porból, hanem egész Franciaországot, - jegyezte meg Talleyrand, ki közvetlen a császár háta mögött állt.

Napoleon gyanakvó tekintettel nézett hátra híres miniszterére, de megjegyzésére nem tett észrevételt. Majd titkárjához fordulva így szólt:

- De Meneval, az ön kezére bízom Monsieur de Lavalt. Csapatszemle után beszélni óhajtok vele dolgozószobámban.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

A császár titkára.

A császár, a tábornokok, a tisztek és hivatalnokok mind kitódultak a szemlére; csak én maradtam a szobában egy úrral, ki fekete udvari öltönyt s fehér, fodros csipkegallért viselt. Monsieur de Meneval volt, Ő Felsége titkára.

- Legelőször is jó lesz egy kis harapnivaló után nézni, Monsieur de Laval, - szólt nyájasan nézve rám. - Akinek dolga van a császárral, legokosabban teszi, ha ügyesen kiszámítja és nem szalasztja el az alkalmat, amikor evéshez juthat. Órákba is beletelik még, mire Ő Felsége asztalhoz ül s aki vele van, annak vele együtt kell böjtölni. Nem egyszer megesett, hogy majd elájultam mellette az éhségtől és szomjúságtól.

- De hát hogy bírja ki a császár oly sokáig étlen-szomjan? - kérdeztem. Monsieur de Meneval oly barátságos volt hozzám, hogy rögtön otthonosan éreztem magam társaságában.

- Hogyan? Hát csak úgy, hogy a császár vasból van. Mi nem igazodhatunk ő utána. Akárhányszor előfordult, hogy egyfolytában tizennyolc órát dolgozott s közbe nem evett semmit, csak egypár csésze kávé t hörpintett le. Szó sincs róla, büszke vagyok arra, hogy Napoleon titkára lehetek; de vannak napok, amikor ez a magas tisztség terhe meglehetősen nyomja a vállamat. Néha éjfélkor is még ott kell ülnöm az íróasztalnál s írnom azt, amit diktál s rá se hederít, hogy majd összeroskadok a fáradságtól és a fejfájástól. Keményen kell dolgoznom - azt elhiheti; oly gyors tempóban diktál, amily gyorsan beszél s egyetlen szót nem ismételt soha. „No, Meneval, most már hagyjuk abba - szól végre - egy jót alszunk, ránk fér a pihenés!” S mikor látja a szememből, mennyire örülök, hogy már vége van, azzal a kijelentéssel lep meg, hogy: „Három órákor folytatjuk!” Ezt a két órácskát nevezi ő „jó” alvásnak s „legendő” pihenésnek!

- Így hát az étkezés óráit nem tartják be pontosan? - kérdeztem de Menevaltól, miközben a sátorból kifelé indultunk.

- Az órák meg vannak állapítva, de ő nem tartja be. Most is elmúlt már az ebéd ideje, de azért most megy a csapatokat szemlélni. A szemle után megint más valami köti le figyelmét, aztán megint csak közbejön valami, míg végre estefelé egyszer csak eszébe jut, hogy elfelejtett ebédelni. Erre kikiált az inasnak: „Constant, egy-kettő, gyorsan az ebédet!” S a szegény Constant-nak abban a szempillantásban kell az ételt feltálalni.

- De hát hogy lehetséges ez? Az étel izetlen lesz, ha sokáig hagyják állni.

A titkár diszkrétan mosolygott.

- Nézze csak, - szólt egy közeli sátorra mutatva, - itt van a császári konyha. S itt van éppen Borel is, a főszakács. Hányadik csirkénél tart ma, Monsieur Borel?

- Ah, Monsieur de Meneval, ma már megint minden fenekestül föl van forgatva. - S félrevonva a sátor ajtajának függönyét, egy hosszú asztalra mutatott, amelyen hét tálon hét sült csirke volt szépen sorba rakva. - Most sül a nyolcadik. De még egy kilencedikre is rákerül a sor, ha a császár Ő Felsége csapatszemlét tart.

- Hja, ez már így megy minálunk. De ez még semmi. Megegett már az is, hogy huszonhárom csirkét sütöttek meg, mire a császárnak eszébe jutott, hogy asztalhoz üljön; az óra már akkor körülbelül éjfélre járt. Azzal keveset törődik, hogy mit adnak neki; de ha éhes, egy percig se vár. Egy fél palack Chambertin, egy kevés hal, vagy sült csirke s teljesen meg van elégedve.

Pástétomot vagy krémet nem igen tanácsos az asztalra tenni, mert előbb vesz belőle, mint a húsból.

E percben különös látvány vonta magára figyelmemet. Egy lovász csudaszép arab paripán ügetett a sátrak közt. Egy gránátos hirtelen egy kis malacot dobott a ló lábai közé; a malac szörnyen visítva, ijedtében elszaladt, de a ló ugyanabban a tempóban ügetett tovább, mintha semmi se történt volna.

- Ah! ez valóban meglepő! - kiáltottam.

- Így idomítják nálunk a lovakat. Ez a császár csatalova volt s a híres groom, Jardin ült rajta. A dresszura abból áll, hogy legelőször is egy ágyút sütnék el a ló füle mögött, aztán nehéz tárgyakkal ütök-verik s utoljára jön a próba a malaccal. A császárt nem tartják híres lovasnak; sokszor elábrándozik s ezért kitűnően idomított, teljesen megbízható lovat kell alája adni.

- És ki az a fiatal ember, aki ott az ajtóban bóbiskol?

- Bármily nevetségesnek tessenek is, jelenleg hasznos szolgálatot tesz a császárnak.

- Mondhatom, elég kényelmes szolgálat!

- Ez a fiatal úr Joseph Linden s arról nevezetes, hogy a lába éppen akkora, mint a császáré s ezért az a feladata, hogy három napig ő viselje s puhítsa meg Ő Felsége cipőit és csizmáit. Most is van egy pár a lábán s azt gondolja, puhúl az akkor is, ha alszik.

Most egy elegánsan öltözött, igen csinos arcú úr haladt el mellettünk.

- Nagyon örvendének, Monsieur de Caulaincourt, - szólította meg őt a titkár, - ha velünk tartana. Jöjjön, villásreggelizzen velünk.

- Ah, Monsieur de Meneval, mily ritka szerencse! Csoda, ha az ember Önt pihenni látja. A főudvarmesterség se éppen könnyű hivatal, de azért hébe-hóba mégis könnyebben szakíthatok magamnak egy kis szabad időt, mint ön. De készen leszünk-e, mire a császár visszajön a szemléről?

- Igen, igen, csak szaporán; minden el van már készítve. Innen jól láthatjuk, mikor jön a császár s még idején ott lehetünk, pár perccel előbb, mint ő, a dolgozószobában. Remélem, Monsieur de Laval, izleni fog Önnek a tábori koszt!

A kotlettet s a salátát valóban kitűnőnek találtam; de majd megfeledkeztem az evésről, oly figyelemmel hallgattam a két nevezetes férfiú beszélgetését. A főudvarmester oly nyíltsággal beszélt a császárról, hogy egyik ámulatból a másikba estem.

- S mit tartanak róla Angliában? - kérdezte tőlem Monsieur de Caulaincourt.

- Sok jót nem igen lehet róla hallani.

- Azt látom az ujságokból is. A császárt ez iszonyúan bosszantja s mégis elolvassa az ujságokat. Fogadni mernék, hogy mihelyt bevonúl Londonba, első dolga az lesz, hogy elfogattja és becsukattja az összes londoni ujságírókat.

- És aztán? - kérdeztem nevetve.

- Aztán kibocsát egy hosszú kiáltványt s abban tudtára adja Anglia összes lakosainak, hogy mi Angliát nem a magunk kedvéért, hanem az angol nép érdekében foglaltuk el. S a kiáltvány végén be fogja nekik bizonyítani, hogy semmi értelme sincs annak, ha minden áron ragaszkodnak ahhoz, hogy uralkodójuk protestáns legyen, mert az ő vallása alig különbözik valamit az övéktől.

Erre de Meneval, aki egy kicsit elámult a főudvarmester merész beszédén, így szólt:

- Magasabb állami érdekekből a császárnak egy kicsit foglalkoznia kellene a mohamedánizmussal is s én meg vagyok győződve, hogy ő épp oly szívesen hallgatná végig az istentiszteletet a Szt. Pál székesegyházban, mint Hasszán kairói szultán mecsetében. Egy államfőnek nem szabad bigottnak lennie. Mert én azt vallom, hogy a császárnak mindenkire kell gondolnia.

- Azt hiszem, nemcsak eleget, de túlsokat gondol, - jegyezte meg de Caulaincourt komolyan. - Oly sokat, hogy a franciák lassankint egészen leszoknak a gondolkodásról. Hisz tudja, de Meneval, mit gondolok; elég gyakran érezhette ezt már Ön is velem együtt.

- Igaz, - felelte a titkár. - Az bizonyos, hogy önállóságra nem igen szokott senkit se bátorítani. Nem egyszer hallottam tőle, hogy ő csak középszerű emberek környezetét kívánja s ez bizony nem valami hizelgő bók azoknak, akik szerencsések őt szolgálni.

- Ennél az udvarnál az igazán okos ember legjobban úgy mutatja ki okosságát, ha butának tettei magát, - mondta de Caulaincourt egy kicsit epésen.

- S mégis számos kiváló tehetségű és fényes jellemű ember van Ő Felsége körül, - kockáztattam meg én is bizonyos félénkséggel.

- Elismerem, de ezeket is csak azért tűri meg, mert ügyesen tudják leplezni érzelmeiket és gondolataikat. Minisztereit írkokoknak, tábornokait hadsegédeknek tekinti. Valamennyi csak eszköz a kezében. Ez a csodálatos ember egy köröskörül tükrökkel bekerített tér közepén áll s minden egyes tükör más-más oldalát veri vissza. Az egyikben mint pénzügyminisztert látjuk: a képet úgy hívják, hogy Lebrun. A másikban mint „gendarme” tűnik elénk: a neve Savary vagy Fouché. A harmadikban mint diplomata jelenik meg s Talleyrandnak nevezik. Különböző alakokat látunk, de a valóságban egy és ugyanaz az ember gondolja ki és hajtja végre a terveket. Itt van például egy zseniális főudvarmester, Monsieur de Caulaincourt, aki a császári háztartás fő-fővezetője. S mit látunk: egy kuktát nem bocsáthat el a császár engedélye nélkül. A döntő szó mindig és mindenben a császáré. Játszik velünk. Nem igaz, de Meneval? A szó teljes értelmében játékszerei vagyunk. De miben sem találom páratlan ügyességét oly csodálatraméltónak, mint abban, hogyan tudja tábornagyait egymástól távol tartani. Hogy szoros barátságot ne kössenek s hogy esetleg titkon ellene ne szövetekezzenek, egymásra uszítja őket. Alig van köztük kettő-három jó barátságban. Davoust féltékeny ellensége Bernadotte-nak, Lannes Bessières-nek, Ney Masséná-nak. Gyűlölik egymást. S mit tehetnek? Dühösen lökik kardjukat a hüvelybe, ha egymással találkoznak. A császár ismeri mindnyájunk gyengéit: Savary pénzsóvárgását, Cambacérès hiúságát, Duroc durvaságát, Berthier együgyűségét, Maret ostobaságát, Talleyrand maniakus spekulációvágyát - s ezeknek ismerete kitűnő fegyver a kezében. Ami engem illet, az én gyengémet is jobban ismeri, mint saját magam s ezt is előnyére használja ki.

- Csodákat mesélnek munkaképességéről. Mi igaz ebből?

- Az, hogy az övéhez hasonló munkaerőt még nem látott a világ! Egyfolytában heteken át képes naponta tizennyolc órát dolgozni. A törvényhozó testületben egyszer addig vezette az ülést, míg valamennyien ájuldozva dőltek a padokra. Meglátja, ő lesz a halálom oka. De ő érte szíves-örömet, zúgolódás nélkül halok meg. Kemény hozzánk, az igaz, de kemény és kíméletlen önmaga iránt is.

- Ilyen ember kellett Franciaországnak! - kiáltott fel de Caulaincourt. - Ő a rend és a fegyelem megtestesült génusza. Minő káoszban vergődött szegény hazánk a forradalom után! Ebből csak Napoleon tudott minket kimenteni! Valamibe bele kellett kapaszkodnunk s akkor adta nekünk az isteni Gondviselés ezt a hatalmas vaspillért. Akkor látta volna őt, Monsieur de Laval! Ma már szelídlelkű, nyugodt, jókedvű, mert mindent elért, ami után vágyódott. Akkor még semmije se volt; még csak álmodozott arról, hogy meghódítja a világot. Az asszonyok

összereztek tekintetétől. Mint egy farkas, úgy csatangolt ide-oda az utcákon. Aki mellett elment, az utána nézett. Akkor egészen más volt az arca - szögletes, beesett, szemének ferde és fenyegető volt a tekintete s az álla meg oly hegyes, mint egy lándzsa. Fura kis ember volt Bonaparte hadnagy, mikor kikerült a brienne-i katonai iskolából. Mikor megláttam, első gondolatom az volt, hogy ez az ember vagy a trónon vagy a vérpadon fogja végezni életét. Jóslatom bevált!

- S ennek nincs több, mint tíz éve!

- Se több, se kevesebb! A kaszárnyából egyenesen behozták a Tuileriákba. Hiába! Ő uralkodónak született. De Bourriene beszélt nekem egyszer, hogy már a katona-iskolában olyan modora és fellépése volt, mint egy királynak; dícsért vagy gáncsolt, haragosan vagy barátságosan nézett társaira, akárcsak ma. Az anyja is különös asszony - magas, szigorú, zárkózott, hallgatag, - olyan, mint a királynők a tragédiákban.

A titkár nagy, szelíd szemeiből azt véltem kiolvasni, hogy egy kicsit nyugtalanítja de Caulaincourt beszédes nyíltsága; de Caulaincourt zavartalanul folytatta:

- Azért ne gondolja ám, Monsieur de Laval, hogy zsarnoksága valami rettenetes; hisz akkor alig mernék uralkodónkról ily szabadon beszélni. A tanácskozásokon mindenkit szívesen meghallgat és sokszor helybenhagyja, amit helyesnek tart. Világos, hogy neki is megvannak apró emberi hibái; kinek nincsenek? de mondja meg, kérem: volt-e valaha uralkodó, ki jobban kiérdemelte nemzete bizalmát. Ő többet dolgozik s jobban megerőlteti magát, mint akár melyik alattvalója: szolgálai, mint urukat, katonái, mint hadurukat, szeretik, imádják. A Tuileriákban nincs senki, aki evésben, ivásban nála szigorúbban tudna mértéket tartani. Testvérét saját költségén neveltette, mikor még maga is szegény volt s ma legtávolabbi rokonait is részesíti abban a jólétben, melyet saját munkájával szerzett. A londoni ujságokban mi is olvastunk egyet-mást a walesi hercegről, de azt hiszem, Napoleonnal alig állja ki az összehasonlítást.

Elgondoltam azokat a botrányokat, melyek Brightonban, Londonban, Newmarketben György herceg nevével kapcsolatban közszájon forogtak s bizony mit se hozhattam fel védelmére.

- Tudtommal - mondtam - az angolokat nem a császár magánélete, hanem szédítő nagyra-vágyása bőszi fel.

- A császár is, meg mi is jól tudjuk, - folytatta a főudvarmester, - hogy Anglia és Franciaország nem férnek meg egymás mellett. Előbb-utóbb birokra kell menniök a világalomért. Európa addig nem élvezheti a béke áldásait, míg Angliát földre nem teperjük. Itália a miénk. Ausztriát könnyen leigázhatjuk, amint azt már egyszer be is bizonyítottuk. Németország szét van forgácsolva. Oroszországnak elég tág tere van dél és kelet felé terjeszkedni. Ha kedvünk tartja, Amerikát is elfoglalhatjuk - ürügynek jó lesz Kanada vagy Louisiana. A világalommat senki el nem vitathatja tőlünk s ha ott is mi leszünk az urak - a sátor nyílásán kifelé a kéklő, nyílt tengerre mutatott - a francia nemzet mindenható lesz!

Künn, a sík tengeren, mint apró hófehér sirályok villantak meg az ellenséges flotta vitorlái. Az elmúlt éjjel is láttam az angol hajók félelmes raját, a villámként cikázó fénycsíkokat és vele szemben a parton, a francia tábor őrtüzeit. A világalomért versengő két nagyhatalom, vizen és szárazon, farkasszemet nézett egymással s a népek ámulva nézték és izgatottan várták a titáni harc kimenetelét.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

A tettek embere.

De Meneval sátrából szabad kilátás nyílt a császár szállására. De úgy látszik, vagy nagyon mélyen merültünk el a társalgásba vagy a császár tért vissza más úton a szemléről - elég az hozzá, hogy egyszerre mind a hárman ijedten riadtunk föl, mikor megláttuk annak a testőrvadásznak zöld egyenruháját, akit a császár avval az üzenettel küldött, hogy a titkárt várja már a dolgozószobájában. Szegény de Meneval arca olyan fehér lett, mint vállán a fodros csipkegallér. Fölugrott s izgatottságában csak úgy kapkodott a szavak után.

- Már rég ott kellene lennem! Engedelmet kérek, Monsieur de Caulaincourt! Futok, rohanok! Az ördögbe is! Kellemetlen história! Hol a kalapom, meg a kardom? Jőjjön, kedves de Laval, siessünk, egy perc veszteni való időnk sincs!

De Meneval ijedtsége s elébb az a jelenet de Bruixvel eléggé megértették velem, mily hatalmas nyomást gyakorolt Napoleon egész környezetére. Soh'sem tudták, nem fenyegeti-e őket a kegyvesztés Damoklész kardja; egyik nap örömben úsztak, másnap már záporként hullt a gáncs fejükre; akárhányszor nyilvánosan megalázta vagy titokban megsértette kedvenceit is; de mindennek ellenére olyan ragaszkodással szolgálták, aminőben más uralkodónak aligha volt része.

- Talán jobb lesz, ha én itt maradok, - mondtam de Menevalnak, mikor újra ott voltunk az előszobában, ahol még most is nagy embertömeg várakozott.

- Nem, nem, én felelős vagyok Önért. Velem kell jönnie! Talán nem lesz nagyon mérges.

Ujjai remegve érintették az ajtót; halkán kopogtatott. Rusztem, a mameluk nyomban kinyitotta s mi beléptünk egy meglehetősen tágas szobába, amelynek falai ezüstsziürke tapétával voltak bevonva. Egyébként az egész bútorzat és berendezés nagyon egyszerű volt. Az égbék mennyezet közepén szemembe tünt a császári sas a csőrében tartott cikk-cakkos villámmal.

Bár az idő elég enyhe volt, a tűz lobogó lánggal égett a kandallóban. A levegőt bódító aloé-illat töltötte be. A szoba közepén hosszú, ovális, zöld posztóval bevont asztal állt, telidesteli levelekkel s mindenféle iratokkal. Az asztal egyik oldalán fiókos íróállvány volt s e mellett ült a császár szélesöblű, zöld szattyán bőrszékben. A falak mellett néhány hivatalnok állt feszesen, parancsaira várva, de ő rájuk se nézett, csak tovább faragcsált egy zsebkéssel a szék oldaltámláján. Mikor beléptünk, föltekintett és rosszalólag csóválta a fejét.

- Miért jön ily későn, Monsieur de Meneval? Nem szeretem, ha várakozással kell az időt vesztegetnem. Nem emlékszem, hogy elődjére valaha várakoznom kellett. Jó, jó! Hagyja a mentegetődzést. Itt van egy jelentés, melyet azalatt szerkesztettem, míg Önre vártam. Másolja le azonnal!

Szegény de Meneval remegve vette át az iratot s leült vele egy asztalkához, mely az ő számára volt fenntartva. Napoleon fölkelt s két kezét hátrátéve, gömbölyű fejét kissé előreahajtvá, lassu léptekkel járt föl-alá a szobában. Az a szokása volt, hogy írásközben az egész asztalt befecskenendezte tintával s térdig érő kasmir nadrágján két tintafolt feketéllett, nyilvánvaló jeléül annak, hogy tolltörőnek használta. Ott álltam az ajtóban Rusztem mellett s vártam, mikor kegyeskedik a császár tudomást venni rólam.

- No, de Meneval, - kiáltotta néhány percnyi várakozás után, - készen van már? Siessen, mert még sok a teendőnk.

- Ha szabadna kérnem, Felség, - ezt a mondatot itt, - bocsánatot kérek, - képtelen vagyok kibetűzni.

- Ah! Hát nem látja, miről van szó?

- Tudom, Felség, a takarmányról, amelyből egy nagyobb szállítmány...

Napoleon elmosolyodott; az arca olyan volt, mint egy örvendező gyermeké.

- Eltalálta; ön szakasztott olyan, mint Cambacérès. Mikor megkapta jelentésemet a marengói csatáról, azt hitte, hogy a hadi tervet közlöm vele. Mégis csak szörnyűség, hogy az írásom olyan olvashatatlan. Ebben az írásban szó sincs lovakról meg takarmányról. Hanem igenis, utasításokat tartalmaz Villeneuve tengernagynak a flotta vezényletére vonatkozólag. Adja ide, majd fölolvassom Önnek!

Erre kikapta az írást de Meneval kezéből, avval a gyors, impulzív mozdulattal, mely sajátja volt. Homlokát összeráncolva, sokáig bosszúsán nézte a papírlapot, aztán összegyűrte s az asztal alá dobta.

- Majd tollba fogom mondani, - szólt s miközben újra föl és alá járt a szobában, csak úgy ontotta a szavakat, amelyeket de Meneval, az izgatottságtól kipirulva alig győzött a papírra vetni. Mennél nagyobb tűzbe hozták gondolatai, annál rikácsolóbb lett a hangja s annál gyorsabb léptekkel mérte végig a padlót. Jobb kezével idegesen babrált kezelője gombján, közben meg ki-kicsavarta a jobb karját avval a sajátságos epileptikus nyughatatlansággal, mely szintén oly jellemző volt rá nézve. De gondolatainak láncszemeit oly csodálatos világossággal fűzte, hogy azok menetét még én is, akinek fogalma se volt a szóban levő tárgyról, könnyen követhettem. Nem győztem csodálkozni, mily könnyűséggel és biztossággal beszél mindenről: sorhajókról, fregattokról, korvettákról és briggekről, amelyek Ferrolban, Rochefortban, Cadizban, Chartagenában és Brestben horgonyoztak; mily pontosan tudta a hajókon levő legénység és ágyúk számát. S épp oly kitűnően volt tájékozva az angol flotta minden egyes csatahajójának nevééről, legénységéről s ágyúiról. S csodálatom még növekedett, mikor elgondoltam, hogy a hadi tengerészet csak egyik ága annak a számtalan, nagyfontosságú kérdésnek, amelyek állandóan igénybe vették ennek az óriási elmének minden erejét.

Még mindig úgy éreztem, mintha a legcsekélyebb figyelemre se méltatna; pedig valószínűleg megfigyelt; mert mikor a diktálással elkészült, odalépett hozzám és így szólt:

- Ugy látszik, Önt meglepi az, Monsieur de Laval, hogy képes vagyok a haditengerészet ügyeiben a tengerészeti miniszter megkérdezése nélkül intézkedni. Elvem: mindent tudni és mindent sajátkezűleg végezni. Ha a derék Bourbonok is ezt az elvet vallják, úgy ma nem ülnek odaát a ködös Angliában.

- De ez csak annak sikerül, aki Felséged emlékezőtehetségével rendelkezik.

- Be kell tartani egy tervszerűleg megállapított rendet, ez az egésznek a titka, úgy kell tenni, mintha az ember agyveleje fiókokra volna beosztva, hogy azokba pontosan elraktározhasson mindent s megtalálja, amikor szüksége van rá. A neveket és dátumokat gyorsan elfelejtem, de ami a tényeket és arcokat illeti, kitűnő az emlékezőtehetségem. Nem is képzelem, mi minden van benne főlhalmozva! Az egyik fiók tele van hadihajókkal, a másik kikötőkkel és erődítvényekkel. A földolog az, hogy az ember mindent a maga fiókjába tegyen. Hadügyminiszterem jelentést tett egyszer a normandiai parti ütegekről s én figyelmeztettem őt arra, hogy két ágyúról megfeledkezett. Egy harmadik fiókban vannak a francia ezredek. Berthier tábornagy megmondhatja, hogy ez a fiók rendben van-e?

- Az ember hajlandó volna azt hinni, hogy Felséged minden katonát személyesen ismer a hadseregben, - mondta Berthier tábornagy.

- Azt határozottan merem állítani, hogy öreg egyiptomi dörmögő medvéimet, ha egytől-egyig nem is, de javarészt ismerem. Aztán még egy fiók van itt. Monsieur de Laval, abban vannak a hidak, országutak, csatornák, gyárak, szóval az egész belügyi közigazgatás. A pénzügy, Itália, a gyarmatok, Hollandia - mind egy-egy külön fiók. Ma már túl vagyunk azon az időn, mikor Franciaország megelégedett avval, ha uralkodója nyolc méter hermelint méltósággal tudott a vállán hordani s vitézkedve üzte a vadat Fontainebleau erdeiben.

S e percben föltűnt előttem a szelíd, gyámoltalan, pompakedvelő Lajos király alakja, akinek udvarába egyszer elvitt édesapám s rögtön beláttam, hogy a nagy felfordulás és sok szenvedés után Franciaországnak valóban erősebb kezű kormányzóra van szüksége.

- Nos, Monsieur de Laval, nem gondolja, hogy igazam van? Nagyon jól esik tudnom, hogy már odaát is tisztelettel viseltetett személyem iránt. Tudomásom van arról, hogy egy angol falu vendéglőjében szembeszállt értem egy fiatal angollal, aki vesztetre emelt poharat.

El nem tudtam képzelni, hogy juthatott ez az incidens a császár füleihez.

- Mi készítette Önt arra, hogy párbajt vívjon avval, aki nevemet gyalázta?

- Valami titkos ösztön impulzív hatása volt, Felség.

- Impulzív hatás! - kiáltott fel a császár ajkát biggyesztve. - Ezt a fogalmat nem ismerem. Ez megjárja Charentonban, de józan, értelmes ember nem tesz semmit „impulzive”. Miért tette volna kockára életét, csak azért, hogy megvédjen engemet, mikor odaát mit se várt, mit se remélt tőlem.

- Azért tettem, mert Felséged személye képviselte előttem Franciaországot.

Ezalatt folyton föl és alá járt a szobában, jobb kezét ide-oda lóbálta s közbe-közbe lorgnetten nézegetett minket s a többieket, akik a szobában voltak, mert nagyon rövidlátó volt. Néha megállt s szippantott egyet teknősbéka burnótszelencéjéből. Ugy látszik, feleletem tetszett neki, mert egyszerre csak elég erősen meghúzta a fületem s ragyogó arccal így szólt:

- Igaza van, barátom. Most az én személyem jelenti Franciaországot, valamint II. Frigyes személye egyértelmű Poroszországgal. Azt akarom, hogy Franciaországé legyen a világuralom. Azt akarom, hogy minden uralkodó tartson egy palotát Párisban s odajöjjenek mind, hogy a koronázásokon tartsák utódaim hermelinköpenyének uszályát.

E szavaknál arca fájdalmasan vonaglott s feje bús lemondással hanyatlott mellére.

- Istenem! de hát kinek építék? - kiáltott fel keserűen. - Ki lesz utódom? - S reszkető kézzel simította végig homlokát. Majd hirtelen megváltozott elborult arcának kifejezése s élénk mozdulattal újra hozzám fordult:

- Mit gondol, Monsieur de Laval, félnek-e az angolok, hogy átvágok a csatornán s betörök hadaimmal Angliába?

Erre a kérdésre határozott „nem”-mel kellett volna felelnem s azt kellett volna mondanom, hogy csak attól félnek, hogy esetleg elejti ezt a tervet. De ezt csak úgy magamban gondoltam s kitérő választ adtam kérdésére.

- Az angol hadseregnek az a baja, hogy a katonák féltékenyek a tengerészekre, akiknek kedveznek és jelentékeny előnyöket biztosítanak.

- De hiszen Angliának csak nagyon kicsiny hadserege van!

- Odaát, Felség, minden ember önkéntes.

- No hiszen! - verbuvált ujoncok! - kiáltott fel s olyan mozdulatot tett kezével, mintha mind félre akarná tolni. Százezer emberrel fogok kikötni Kent vagy Sussex partjain. Csatába

szállók velük s leverem őket s a győzelemnek nem szabad tizezernél több harcos életébe kerülni. Harmadnap bevonulok Londonba. Az állami hivatalnokokat, pénzváltókat, kereskedőket, újságírókat elfogatom. Hadi kárpótlásul százmillió angol fontot kell fizetniök! Könnyű lesz hatalmas pártot teremtenem, ha kedvezményeket biztosítok a szegényeknek a gazdagok rovására. Alkotmányt adok Skót- és Írországnak, a skótokat és íreket még jobban feluszítom az angolok ellen s biztosítom nekik az elsőséget elnyomóik fölött. S ha azt akarják, hogy kivonuljak a szigetről, ezt a szivességet flottájukkal és gyarmataikkal kell megfizetniök. Így akarom Franciaországnak - legalább száz esztendőre - a világhuralmat megszerezni!

Ebben a kis beszédben benne volt az egész Napoleon: a nagy szellem, aki átfogja az egész világot s csodás pontossággal látja a részleteket is. Egy röpké pillanat, - s azt a tervet szövögeti, hogyan igázhatná le a Keletet; még egy perc, - és már azt számíttatja, hány hajó, hány ezer katona s mennyi élelmiszer szükséges e hadi vállalat kiviteléhez. A legegyszerűbb kérdést oly határozottsággal oldotta meg, mint ahogy az ellenség fővárosát szokta megtámadni. A nagy költők képzelete s a zseniális kereskedők üzleti érzéke egyesült benne csodálatos keveredésben s e kettő együtt tette őt a földkerekség legveszedelmesebb emberévé.

Nem tudom, mi célja és szándéka lehet velem Napoleonnak, hogy ily fontos nyilatkozatokat tett előttem, - mert hogy volt valami célja, az kétségtelen; lehet, hogy bizonyítékát akarta adni uralkodói képességeinek s azt remélte, hogy néhány nagynevű kivándorlót sikerül pártjára térítenem. Annyi bizonyos, hogy e ritka elme előtt semmi se volt jelentéktelen s tisztában volt avval, ki és miben tehet neki hasznos szolgálatot. Bámulatos merészséggel csapongott egyik tárgyról a másikra; még az imént százezer katona téli szállásának berendezéséről beszélt, most meg már azt magyarázta Caulaincourtnak, hogyan kellene az udvartartás költségeit megszorítani.

- A saját háztartásomban takarékoskodnom kell, - kezdte újra élénken, - hogy a külföldön ne keltsek kedvezőtlen benyomást. Ami a saját személyemet illeti, nincsenek nagy igényeim. Hadnagy koromban beértem 1200 frankkal s ma is meg tudnék ennyiből élni, ha rá volnék utalva. Föltétlenül véget kell vetnem a Tuileriákban a túlságos pazarlásnak. A számadásokból azt látom, hogy naponta százötvenöt csésze kávé fogy el. És senki se veszi tekintetbe, hogy egy font kávé öt frankba, egy font cukor négy frankba s így egy csésze kávé húsz souba kerül. Meg fogjuk szorítani ezt a kiadást. Az istállókra is kelletténél többet költünk. A takarmány ára oly magas, hogy egy ló eltartására nem szabad nyolc franknál többet kiadnunk. Véget kell vetni minden fölösleges költekezésnek.

S így ment ez rendre: a milliárdokról garasokra, a birodalom kormányzatáról az istállókra ugrott át. Közbe-közbe rám pillantott, mintha azt akarná tőlem kérdezni, mit tartok tervei felől; de én csak hallgattam s beértem avval, hogy csodálgattam őt. De ma már, visszatekintve a múltra, tudom, mi volt e nekem különösnek tetsző beszédek rugója: a császár bizton számított arra, hogy számos fiatal nemest fogok pártjára téríteni. S ebben nem is csalódott.

- Nos, Monsieur de Laval, - kérdezte hirtelen, - most, hogy alkalma volt egy kicsit betekinteni gondolataimba és terveimbe, késznek nyilatkozik-e szolgálatomba lépni?

- Igen, Felség! - feleltem határozottan.

- Azt láthatta, hogy szigorú vagyok. Tanúja volt annak, hogy bántam Bruix tábornaggal. Mindenkinek teljesítenie kell kötelességét, legyen bár a legmagasabb, vagy a legalacsonyabb polcon. De azt is mondhatom, hogy nálam a harag sohase száll magasabbra, csak idáig - s kezével nyakára mutatott. - Nem engedem, hogy agyamat elhomályosítsa. Dr. Corsivart megmondhatja Önnek, hogy összes páciensei közül nekem van a legnyugodtabb pulzusom.

- Viszont az is igaz, hogy senki se eszik oly gyorsan, mint Felséged, - jegyezte meg mosolyogva egy kedélyes öreg úr, aki halkán beszélgetett Berthier tábornaggal.

- No, nézze meg az ember, micsoda kópé! A doktor úr nem tudja nekem megbocsátani, hogy én szívesebben halok meg betegségben, mint az ő gyógyszereitől. Gyorsan eszem, az igaz, de ki az oka? Az állam, amelynek ügyei nem tűrnek halasztást s így nincs időm kedélyesen és lassan ebédelni. Most jut eszembe, hogy ma is jóval túl vagyunk már az ebéd idején. Igaz-e, Constant?

- Csak négy órával, Felség.

- Mondja, hogy tálaljanak azonnal!

- Igenis, Felség! - Monsieur Isabey kinn várakozik az előszobában. Elhozta a babákat.

- No, azt még megnézzük. Vezesse be!

Egy úr lépett be, akin meglátszott, hogy hosszú útról jött. Hóna alatt egy nagy, lapos, vékony fűzfavesszőből font kosarat tartott.

- Miért ily későn, Monsieur Isabey? Már két nappal ezelőtt hívtam.

- A futár csak tegnap érkezett meg. Egyenesen Párisból jövök.

- Itt vannak a modellek?

- Igen, Felség.

- Rakja ki mind - ide az asztalra!

Isabey felbontotta a kosarat s egymásután szedte ki belőle a kis modell babákat. Mind egy láb magas volt s ragyogó selyem-, bársony-, arancsypkés és hermelinszegélyű kosztümökbe voltak öltöztetve. A császár gondja még a legaprólékosabb toilette-kérdésekre is kiterjedt. Maga rendelte meg a babákat, hogy azok alapján készíttesse a magas udvari méltóságok részére az udvari ceremóniáknál használatos öltözeteket.

- Mi ez? - kérdezte, kezébe kapva egy bíborszínű vadászkosztümbe öltöztetett babát, amelynek fején fehér structollakkal diszített, áttört aranyszövetű barett ékeskedett.

- Vadász-öltöny a császárné részére, Felség!

- Derékban túlhosszú! - mondta a császár, akinek a női toilettekről is megvolt a maga határozott véleménye. - Átkozott divatja! Ez az egy még az én hatalmam alól is kivonja magát! Duchesne három hüvelykkel megkurtítja díszkabátom szárnyait s nincs az a hatalom, melynek kedvéért ettől elállana!... Hiába, a divat nagyobb úr még Napoleonnál is! - tette hozzá nevetve.

- Hát ez ki? - kérdezte egy pazar zöld-kosztümös figurára mutatva.

- A fővadászmester, Felség.

- Ez önnek készült, Berthier. Meg van vele elégedve. S ez itt, ez a vörös?

- A főkancellár, Felség.

- S a lila?

- A főszertartásmester.

A császár arca egészen felvidult, mint a gyermeké, aki új játékot kap. A babákat szépen elrendezte kis csoportokba, hogy lássa a tarka színek festői hatását. Aztán hirtelen mind beleszórta a kosárba.

- Nagyon jó lesz, Monsieur Isabey. Mondja meg Davidnak is, hogy meg vagyok elégedve. Azonnal el is küldheti e mintákat az udvari szabóknak s készíttesse el a költségvetést. Le Normand asszonynak pedig megmondhatja, hogy ha még egyszer olyan számlát mer

kiállítani, amelyet a minap a császárnénak küldött, megmutatom neki, hogy milyen belül a St. Vincennes fogház. Azt hiszem, Monsieur de Laval, Ön is megbotránkoznék, ha egy estélyöltözékért 25.000 frankot kellene fizetnie. - Még akkor is, ha Eugénie de Choiseul kisasszonynak rendelné.

Ez a boszorkányos ember mindent tudott. Fegyvercsörgés és ágyúdörgés közt volt ideje az én szívügyeimmel törődni. Ránéztem és nem tudtam, mit szóljak. Halovány arcán újra feltűnt az a kedves, gyermekes mosoly, kicsi gömbölyű kezét egy pillanatra a vállamra tette s világoskék szemei, melyek acélként villogtak, mikor haragos volt, most szelíden mosolyogtak rám, mint a felhőtlen égboltozat.

- Amint látom, kedves de Laval, Önt meglepi az, hogy nekem tudomásom van férfiakkal vívott párbajairól s nőkkel kötött gyengéd viszonyairól. Hisz legügyetlenebb ügynökeimet kellett volna Angliába küldenem, hogy ily fontos részletek titokban maradjanak előttem.

- Bocsánatot kérek, Felség, de ez valóban oly jelentéktelen körülmény, hogy figyelmet nem érdemel.

- Ön nagyon szerény, Monsieur de Laval s nagyon szeretném, ha e bájos tulajdonságát megőrizné udvaromban is. Ön tehát valóban azt hiszi, hogy magánügyeinek rám nézve nincs semmi jelentősége?

- Nem hinném, Felség, hogy...

- Ha jól tudom, de Laval de Montgomersey bíboros apai ágon közeli rokona?

- Igen, Felség.

- És jelenleg hol tartózkodik?

- Németországban, Felség.

- Ugy van. Németországban és nem Notre-Dame-ban, ahová én bejuttattam volna. És ki az Ön unokaöccse?

- Rohan herceg.

- És ő hol van?

- Londonban, Felség.

- Persze, Londonban és nem a Tuileriákban, ahol megadtunk volna neki mindent, amit csak kívánt. Szeretném tudni, ha lebuknék a trónról, volnának-e nekem is oly hűségesen kitartó híveim, mint a Bourbonoknak. Vajon azok az emberek, akiket én tettem naggyá, elkísérnének-e a száműzetésbe s elutasítanának-e minden fényes ajánlatot, amellyel el akarnák őket tőlem tántorítani? Jőjjön csak ide, Berthier - s megfogva kegyence fülét, mosolyogva megvárta. - No, maga kópé, számíthatnék-e önre, mi?

- Nem, Felség.

- Az ördögbe is! Szeretem az ilyen őszinte feleletet. S ugyan miért nem?

- Nem követhetném a száműzetésbe Felségedet, mert én azt élve úgy se érném meg.

Napoleon felkacagott.

- S még azt merik mondani, hogy Berthier nem szellemes. Elhiszem Berthier, hogy kitartana mellettem - más úgy se igen venné önnek hasznát. De már önről, Monsieur Talleyrand, nem mondhatom ugyanezt, Ön hamarosan elpártolna tőlem, amint már egyszer meg is tette.

- Bíz' én nem állok jól magamról addig, míg nem tudom, mit ígérnek. Annyi bizonyos, hogy az ajánlatnak felül kellene mulni mindazt, amiről a legvakmerőbb képzelet álmodik. Mert

most, nem tekintve azt, hogy gyönyörű palotám van a Rue St. Florentinen és kétszázezer frank fizetést élvezek, Európa legelső minisztere vagyok. Állásom tehát oly kitűnő, hogy csak úgy javíthatnék rajta, ha királyi trónnal kínálnának meg.

- Így hát, bízhatom Önben. Apropos, Talleyrand, újra figyelmeztetnem kell, hogy Grand asszonyt vagy nőül kell vennie vagy szakítania kell vele. Nem tűrhetem, hogy udvarom botrányok színhelye legyen.

Most már igazán nem tudtam, hova legyek a bámulattól, látva azt, hogy nyilvánosan feszegeti a legelső államférfi legkényesebb természetű magánügyeit. De ennek a rendkívüli embernek az is jellemző sajátosságaihoz tartozott, hogy a tapintatosságot s a finom modort bilincseknek tekintette, amelyeket a közepszerűség csak azért akar a lángészre rakni, hogy lenyűgözzé.

- Felséged tudja, miért húzódok a házasságtól - felelte Talleyrand.

- Igaz, sokszor megfedkezem arról, hogy autuni püspök volt. Tekintve azt, hogy elég jó lábon állok a pápával, aki bizonyára emlékszik még arra a kis szívességre, amit a koronázás-kor tettem neki, remélem, nem lesz szűkkeblű. Madame Grand okos asszony. Megfigyeltem, mily kitűnően érti a hallgatás művészetét.

- Az okosság az asszonyoknál nem mindig előny - jegyezte meg Talleyrand vállát vonogatva.

- Az okos asszony rendesen kompromittálja a férjét; az együgyű csak saját magát szokta kompromittálni.

- A legokosabb asszony az - mondta Napoleon - aki okosságát el tudja rejtteni. Franciaországra nézve valóságos veszedelem, hogy az asszonyok ügyesebbek, mint a férfiak. S nem akarják megérteni, hogy a férfi a nőben nem észt, hanem szívet keres. Nem tudok nagyobb szerencsétlenséget képzelni, mintha asszony kormányozza az uralkodót. Így volt ez IV. Henrikkel és XIV. Lajossal. Az asszonyok csak érzelegni és álmodozni tudnak - de a logikát és előrelátást hírből sem ismerik. Csak be kell nézni a Faubourg St. Germain szalónjaiba! Meg kell hallgatni Madame de Staëlt! Mit csinálnak? Fecsegnek és pletykáznak s örökös kotyogásuk több bajt és zavart okoz, mint Anglia egész hajóhada. Bölcsőt ringassanak és ruhát varrjanak - ez nekik való foglalkozás! Vagy talán Ön, Monsieur de Laval, azt gondolja, hogy felfogásom rossz és kegyetlen?

Helyesebbnek tartottam e kényes kérdésre nem felelni. Mosolyogtam és hallgattam.

- Különbözik az Ön korában nem is igen lehet még erről helyes ítéletet alkotni, - folytatta a császár. - De idővel meg fogja érteni. Volt idő, mikor én is másképp gondolkodtam, - mikor az ostoba párisiak megütköztek azon, hogy a híres Beauharnais tábornok özvegye nem átalált mésalliance-ot kötni az ismeretlen Bonapartéval. Csudaszép álom volt! Milanótól Genuáig egy nap alatt kilenc korcsmába tértem be s kilenc levelet írtam feleségemnek. De az illúziók szétfoszlanak s az ember megszokja beletörődni a dolgok rendjébe.

Arra gondoltam, micsoda felséges ember lehetett, mikor még nem nyugodott bele a dolgok rendjébe. Arca elborult. Annak az időnek, amelyről azt mondta, hogy csodaszép álom volt, olyan varázsa lehetett tán, aminőt hiába várt a császári koronától? Az a kilenc levél, amit szerelmi lázban írt kilenc korcsmában a milanó-genuai országúton, tisztább és igazabb gyönyörűséggel töltötte meg lelkét, mint a szomszéd tartományok meghódítása? Én legalább ezt véltem arcáról leolvasni. De hamar leküzdte az érzelmek csendes viharát, mely lelkét fölverte s az ő szokott módján, hirtelen, váratlanul újra visszatért az én személyes ügyeimre.

- Úgy tudom, hogy Eugénie de Choiseul unokahuga Choiseul hercegnek - nemde?

- Igen, Felség.

- El vannak már jegyezve?

- Igen, Felség.

Türelmetlenül rázta a fejét, majd így szólt:

- Ha azt akarja, hogy előléptetése udvaromnál gyors és biztos legyen, legokosabban teszi, ha ezeket a dolgokat rám bízta. Vagy csak nem gondolja tán, hogy jó szemmel nézem a házasságot emigránsok közt, - ha ellenségeim ily szoros kötelékkel szövetséget kötnek.

- Ő ugyanazokat a nézeteket vallja, mint én. Felség.

- Eh mit, egy fiatal lánynak még nincsenek nézetei. Ereiben emigránsok vére foly s ez elég nekem. Bízta csak rám, Monsieur de Laval, majd megházasítom én önt. Lesz rá gondom. Különben elvárom, hogy Pont de Briques-ben is megjelenjen, hogy bemutathassam a császárnénak. No, Constant, mi van?

- Egy hölgy várakozik az előszobában. Felségeddel óhajt beszélni.

- Egy hölgy! - kiáltotta a császár nevetve. - A táborban ritka az olyan látogató, akinek nincs bajusza. Mit akar? Mi a neve?

- Mademoiselle Sibylla Bernac.

- Bizonyosan a grosboisi Charles Bernac leánya. Apropos, Monsieur de Laval, nem nagybátyja önnek az öreg Bernac?

Arcomat hirtelen a szégyen pírja lepte el, mikor a császár kérdésére igennel kellett felelnem. A császár, mintha kitalálta volna gondolataimat, így szólt:

- No, no - az igaz, hogy nem éppen tiszta mesterséget űz, - de a háborúban nem lehetünk nagyon válogatósak az eszközökben s ő jó szolgáltatásokat tesz nekem. S az ön örökségét képező birtokok az ő tulajdonába kerültek?

- Igen, Felség.

A császár kék szemei gyanakvó pillantást vetettek rám.

- Talán csak nem azért lépett szolgálatomba, hogy visszaadjam birtokait?

- Nem, Felség. Leghőbb vágyam és ambícióm, hogy saját erőmből alapítsam meg szerencsém.

- Nagyon helyes. Ez sokkal szebb, mint beleülni az ősök örökségébe. Különben sem adhatnám vissza birtokait, mert ha elkezdeném a restitúciókat, nem lenne se vége, se hossza. Ez megrendítené a közbizalmat. Leghűbb, legodaadóbb híveim éppen azok, akik olyan birtokokat élveznek, melyek nem az övék. Szolgálatuk fejében mindaddig élvezhetik, míg rendületlen hűséggel kitartanak mellettem. Ezt tudja Bernac is. De mit akarhat tőlem a leánya? Bocsássa be, Constant!

Pár pillanat múlva Sibylla lépett a szobába, sápadt, komoly arccal, de vonásain elszántság tükröződött s föllépése olyan volt, mint egy hercegnőé.

- Nos, kisasszony, miért jött, mit akar? - kérdezte Napoleon a maga nyers modorában, amelyet nőkkel szemben szokott használni, még akkor is, ha udvarolt nekik. Sibylla körülnézett s mikor tekintetünk találkozott, láttam, hogy jelenléteimből bátorságot merít. Hangján nem érzett semmi elfogódottság.

- Azért jöttem, hogy egy kegyet kérjek Felségedtől.

- Monsieur Bernac leányának ehhez mindenestre joga van. Mit kíván, kisasszony?

- A kegyet nem apám nevében kérem - *én* esedezem, *én* könyörgöm, Felség, kegyelmezzen meg Lucien Lesage-nak! Felségárulással vádolják s tegnap letartóztatták. Ne higgye, Felség, hogy ő gonosztevő, ő csak eszköz volt a gonoszok kezében. Elcsábították, tévútra vezették; hisz ő soh'se volt a tettek, csak a könyvek embere. Ártatlan álmodozó volt egész életében!

- Álmodozó! - kiáltott fel Napoleon. - Éppen azok a legveszedelmesebbek!

Odament íróasztalához, néhány iratot vett föl s gyorsan átfutotta.

- Ha nem tévedek, Lucien Lesage az ön jegyese?

Sibylla sápadt arcát elfutotta a vér s szemeit lesütötte a császár éles, gúnyos tekintetétől.

- Itt van a kihallgatásáról fölvevett jegyzőkönyv. Az adatok nagyon terhelőek. Az iratokból az a benyomásom, hogy ez a fiatal ember nem méltó az ön szerelmére.

- Könyörgöm, Felség, kegyelmezzen meg neki.

- Kérését lehetetlen teljesítenem. Két párt van, amelyek állandóan összeesküvést szőnek ellenem: a Bourbonok és a jakobinusok. Mindig túlságos elnézően bántam velük s türelmemnek az a következménye, hogy vérszemet kaptak. Cadoudal és d'Enghien herceg halála óta a Bourbonok vesztig maradnak, de addig nem lesz rend és békesség, míg éppen úgy el nem bánok a jakobinusokkal is.

A császár kemény szavaira az élet utolsó csepp pirja is eltűnt Sibylla halvány arcáról. Szemeiből sűrűn peregtek a fájdalom könnyei s én szívemből szántam a szerencsétlen leányt, aki szíve legnemesebb érzelmét olyan gyáva s hozzá méltatlan ifjúra pazarolta. Az ő vonzalmát Lucien Lesage iránt csak a természetnek avval a különös törvényével lehet megmagyarázni, mely szerint az ellentétek vonzzák egymást.

- A jóságos Ég irgalmára kérem, könyörgöm, felség, bocsásson meg neki. Édesanyja nevére kérem, kegyelmezzen meg életének! - S odaborult a császár lábai elé. - Kezeskedem róla, hogy hű szolgálja lesz felségednek.

- Eh mit! - kiáltotta a császár haragosan elfordulva a térdelő leánytól. Majd elkezdett föl-alá járni. - Ismétlem, kisasszony, hogy kérését nem teljesíthetem. Megmondtam már s fontos államügyekben nem szoktam elhatározásaimat sírátkozó asszonyok kedvéért megváltoztatni. Megelégteltem már a jakobinusok veszedelmes áskálódásait. Békességet akarok s aki életemre tör, az életével lakol.

Napoleon oly szigorúan és határozottan mondta ezt, hogy minden könyörgés hiábavalónak látszott; de Sibylla még mindig nem mondott le a reményről s állhatatosan tovább kérlete összekulcsolt kezekkel. Napoleon hajthatatlan maradt.

- Halála intő s elriasztó példa lesz.

- Irgalom, kegyelem, felség! Én esküszöm, kezeskedem érte, hogy soha nem fog felséged ellen vétkezni!

- Nem tehetem! Ez lehetetlen!

Constant meg én fölemeltük a földön vergődő leányt.

- Úgy, úgy, Monsieur de Laval. Vezesse el őt. Hisz látja, hogy célt nem érhet!

Ekkor Sibylla kiegyenesedett s könnyes szemeit megtörölve újra a császárhoz fordult:

- A főbűnös Toussac, felség, őt kell kézrekeríteni s a bitófára küldeni, ő meg apám csábították el kedvesemet. Lucien ártatlan!

- Mind a kettő bűnös. De mivel a másikat nem sikerült elfognunk, Lesage fog bűnhődni.

- S ha nekem sikerül elfogatnom őt?

- Akkor, - felelte Napoleon egy percnyi megfontolás után, - akkor Lesaget szabadon bocsátom.

- S mennyi időt enged felséged?

- Ha egy hét alatt előkeríti Toussac-ot, megkegyelmezek Lesage-nak. Ha nem, fejét vétetem. De elég már! Monsieur de Laval, kísérje ki Mademoiselle Bernac-ot. Fontos ügyeket kell még elintéznem. A napokban elvárom önt Pont de Briques-ben, ahol a császárnénak be fogom mutatni!

TIZENHARMADIK FEJEZET.

Az álmok álmodója.

Az előszobában Gérard hadnaggyal találkoztunk, aki arcunkról azonnal leolvasta, hogy Sibyllának nem sikerült Lucien részére a kegyelmet kieszközölni.

- Ne csüggedjen, Mademoiselle Bernac, - ezzel fogadott bennünket. - Ha valamiben segítségére lehetek, tudassa velem. Méltóztassék rendelkezni velem. Szerencsésnek fogom magam érezni, ha igénybe veszi szolgálataimat.

- Lehet, hogy hamarabb lesz önre szükségem, semmint gondolná. Mindkettőjükre számítok. De most kérem, ne kísérjenek tovább. Boldog vagyok, hogy ily bátor segítőtársaim lesznek. A viszontlátásra!

Ezzel fölült lovára, megsimogatta a szép állat nyakát s könnyű galoppban kilovagolt az útra, mely Grosbois felé vezetett.

Négy napig semmi hírt se hallottam nagybácsimról, se Sibylla húgomról. Egy szerény szobácskát béreltem Boulogne-ban, olyat, - aminő telt lapos erszényemből, - a St. Augustin-templom mellett egy Vidal nevű pék üzlete fölött. Annak a kedvező fogadtatásnak, melyben a császár részesített, hamarosan híre ment s ennek köszönhettem, hogy hitelbe olyan ruhákra tettem szert, amelyek lehetővé tették, hogy illendően jelenhettem meg a magasrangú tisztek és udvaroncok körében.

Az ötödik nap reggelén üzenetet kaptam a főudvarmestertől, hogy jelenjek meg a császár szállásán, ahonnan udvari hintón mehetek majd Pont de Briques-be, hogy a császárnő cercle-jén résztvegyek.

Constant azonnal bevezetett a császár dolgozószobájába. Napoleon háttal állt a tűznek, Talleyrand, Berthier és de Meneval élénken társalogtak vele.

- Áh, Monsieur de Laval, - szólt hozzám a császár nyájasan bólintva fejével, - nem hallott semmit Mademoiselle Bernacról?

- Nem, felség.

- Alig hiszem, hogy fáradozásainak lesz valami eredménye. Különben, ami engem illet, magam is örvidenék, ha Toussacot sikerülne kézre keríteni. Veszedeles ember. Igaza van Mademoiselle Bernacnak, attól az ábrándos poétától nincs mit tartani. A fődolog, hogy az egyiknek halálával elriasztó példát adjunk.

A nap már nyugovóra szállt; beállt az alkony félhomálya. Constant lépett be, kezében hosszú viaszruddal, hogy meggyujtsa a gyertyákat; de a császár kiküldte.

- Szeretem a félhomályt, - mondta a császár. - Azt hiszem, Monsieur de Laval, ön is szereti, hisz megszokhatta eléggé a ködös Angliában. Az a sűrű köd, úgy látszik, ráfekszik ott az emberek agyvelejére is; legalább erre mutat az a sok ostobaság, amivel azok az átkozott londoni ujságok tele vannak.

A nála szokásos, hirtelen támadt haraggal, fölkapta az asztalról az egyik londoni ujság legfrissebb számát s a tűzbe dobta.

- Ah, azok az ujságírók! - kiáltotta nyers, majdnem rekedt hangon. - Sötét, piszkos alakok, akik holmi félreeső udvarok zugában kuksolnak és firkálnak, ami eszükbe jut. S oly nagy hangon beszélnek, mintha egyenrangúak volnának valamelyik európai nagyhatalommal. Nekem elég volt már a sajtószabadságból. S még be akarják hozni Párisba is. Ön is mellette

van, ugye, Talleyrand? Semmi szükségünk nincs ujságokra; elég az egy „Moniteur”, abból megtudhatja a nép a kormány határozatait és rendeleteit.

- Nekem az a véleményem, felség, - jegyezte meg a miniszter, - hogy jobb a nyílt, mint a titkos ellenség és kevésbbé veszedelmes tintát, mint vért ontani. Mit árt nekünk, ha felséged ellenségei kiadják a mérgeket néhány párisi ujságban, amíg ötszázezer fegyveres katona várja és lesi felséged parancsait.

- Eh, mit, - kiáltott fel a császár türelmetlenül, - ön úgy beszél, mintha én koronámat apámtól, a királytól örököltém volna. S még ha úgy volna is, nem akarom tovább eltérni az ujságok garázdálkodásait. A Bourbonok eltűrték, hogy kritizálják őket. S nos, mi lett a vége? Engedtek volna csak szabad kezet a svájci gárdának, mint én gránátosaimnak Brumaire 18-án, mi lett volna a nagyszerű nemzetgyűlésből? Volt idő, mikor egy Mirabeau gyomrának irányzott szurony egyetlen döfése véget vetett volna minden zavarnak. Később egy királynak s egy királynőnek a fejét s ráadásul százezer ember vérének kellett rá áldozni.

Leült, kinyújtotta rövid lábait s nekifeszítette a kandallónak. A tűz vörös fénye megvilágította szép, halovány, rejtélyes arcát. S e percben egy álmodozó, egy filozófus ült előttem, aki miben sem emlékeztetett a hírszomjas, nagyravágyó és könnyörtelen katonára.

Általában azt tartják, hogy Napoleonnak nincs két arcképe, amelyen egyforma volna; de ez nem a művészek hibája, hanem egyszerűen annak kell tulajdonítani, hogy Napoleon egészen más és más ember volt, aszerint, amint a hangulata változott. Abban az időben, mikor a kor még nem keményítette meg vonásait, arckifejezése szelid s a képzelhető legnemesebb volt.

- Önnek nincsenek se álmai, se illúziói, Talleyrand, - kezdte újra Napoleon. - Ön praktikus, hideg, számító és cinikus. De az én lelkemben, ha néha-néha így a félhomályban elmerengek vagy a sziklákat csapkodó hullámok zúgását hallgatom, valami lágy érzés kezd ébredni, amelyen uralkodni nem tudok. Ez az érzés vesz rajtam erőt akkor is, ha zenét hallok, különösen olyan melódiákat, amelyeknek motívumai gyakran ismétlődnek. Az olyan muzsika, mint Passaniellóé, csodálatos hatással van reám. Ossziáni hangulatba ringat, álmodozó költő lesz belőlem. Képzetelem elszáll a bűbajos Keletre, hatalmas eszmék és vágyak hajtanak s szeretném leigázni azt az ősi világot, mely az emberiség bölcsője volt s amelyet egyedül tartok alkalmasnak arra, hogy egy újkori világnagyság bázisa legyen. Ilyenkor felújítom kilencvennyolcban szőtt álmaimat. S arra gondolok, mi történnék akkor, ha azokat az óriási embertömegeket fegyverre szólítanám, katonailag kiképezném és rázúdítanám Európára. Ha akkor sikerül Szíriát meghódítanom, úgy meg is valósítom ezt a tervemet. S a világ sorsa eldőlt volna Acre ostrománál. Elképzeltem, hogy igázom le Egyiptomot s hogy vonulok be elefánton ülve Indiába, kezemben tartva a Korán új fordítását, melyet magam készíttettem. De sajnos, későn jöttem a világra. Aki a világ ura akar lenni, azt kell, hogy a nép isteni eredetűnek tartsa. Nagy Sándor azt állította magáról, hogy Jupiter fia. S ezt senki se merte kétségbe vonni; de a világ azóta öreg és hitetlen lett. S nem ismeri a lelkesedést, amely egekig emel. Mit szólna a világ, ha Nagy Sándor példáját követném? Talleyrand nevetne a hátam mögött s a párisiak gúnyiratokkal árasztanák el az utcákat és a falakat.

A császár ossziáni hangulatban volt; nem is hozzánk beszélt, hanem inkább önmagával társalgott s gondolatai messze kalandoztak, mintha a végtelenség vonzaná ellenállhatatlanul. A gaël-bárdnak fantasztikus énekeiért lelkesen rajongott. De Meneváltól hallottam, hogy néha órákon át szokott így álmodozni, „osszianizálni” - mint maga mondta; ilyenkor leplezetlenül feltárta legtitkosabb terveit és gondolatait s az udvaroncok csak várták a percet, mikor tér újra magához.

- Egy nagy uralkodónak - mondta a császár - egyesítenie kell kezében a vallás és a kard hatalmát. A hatalmas szultán egy személyben a hit és a hadsereg feje. Így volt az néhány

római császárnál is. Amíg ezt el nem érem, nem lehet az enyém az uralom teljessége. Nálunk Franciaországban még ma is harminc département van, amelyekben a pápa hatalma túlszárnyalja az enyémet. A világbékét csak egyetlen, az egész világra kiterjedő uralom biztosíthatja. Csak egy nagyhatalom legyen Európában s az Párisban székeljen s ha majd a királyok csak helytartók lesznek s a koronát Franciaországtól kapják, mint központi hatalomtól, akkor a béke biztosítva lesz. Két egymással versengő s egyenlő erejű nagyhatalomnak addig kell a küzdelmet folytatni, míg egyik fölül nem kerekedik. A vezető szerep központi fekvésénél, gazdagságánál és dicső multjánál fogva Franciaországot illeti meg. Németország föl van darabolva. Oroszország műveletlen. Anglia el van szigetelve. Csak Franciaország jöhet tekintetbe.

S amint így áhítattal hallgattam Napoleon szavait, megértettem, mily igazuk volt angol barátainak, akik azt állították, hogy amíg ez a kis, harminchatéves tüzer él, nem lehet béke a világon.

Néhány kortyot hörpintett a kávéból, amit Constant odatett eléje, egy kis kerek asztalra. Majd újra hátradőlt az öblös székben s a tűz lángjába bámulva, tovább szövögette álmait:

- Európa királyai Franciaország császára mögött fognak lépegetni s ők tartják majd palástja uszályát a koronázási ünnepélyen. Mindegyik Párisban tart palotát s a város kiterjed majd egész Versailles-ig. Páris a világ legszebb, leghatalmasabb városa lesz, ha a párisiak megértik terveimet s méltók lesznek azokra. De Páris léha népe nem ért meg és nem szeret. S én se vonzódok nagyon hozzájuk. Nem tudják elfelejteni, hogy egyszer ágyúim torkát ellenük szegeztem s jól tudják, hogy adandó alkalommal ezt újra megteszem. Kényszerítettem őket, hogy csodáljanak és féljenek tőlem, de azt nem érhetem el, hogy szeressenek. Hálátlan nép! Nem méltányolja, mi mindent tettem érte. Hová hozattam Génua kincseit, Velence és a Vatikán világhírű szobrai és festményeit? A Louvrea. S hadi zsákmányaim Páris ékességei. De a párisiak szeszélyesek és fecsegők. Ma újjongva ünnepelnek, holnap már ökleikkel fenyegetnének, ha nem nyújtanék nekik mindig valami újat, amin báméskodhatnak s amiről fecseghetnek. Hogy elűzzem gonosz gondolataikat, újra fogom aranyoztatni az Invalidusok dómját. XIV. Lajos háborúkkal szórakoztatta őket. XV. Lajos udvara gáláns kalandjaival, cselszövényeivel és botrányaival. XVI. Lajos nem hozott s nem adott nekik semmit, ezért vágták le a fejét. Ön is segített neki, Talleyrand, hogy a vérpadra jusson.

- Nem, Felség, én mindig mérsékelt voltam.

- De a halálát nem siratta?

- Erre nem volt okom, mert evvel helyet csinált Felségednek.

- Mi se nyomhatott le engem, Talleyrand. Én érzem, arra születtem, hogy elérjem a legnagyobbat. Emlékszem, mikor Campo-Formióban javában folytak a béketárgyalások, - s akkor alig harminc éves fiatal tábornok voltam, - a teljhatalmu megbízott sátrában beleültem egy magas, üres trónszékbe. Nem tudtam tűrni, hogy valaki magasabban álljon, mint én. Már akkor is azt súgta nekem egy titkos hang, hogy magas polcra jutok. Mikor kis öcsémmel, Luciennel még olcsó, hónapos szobában laktunk, örökké csak arról ábrándoztam, milyen magasra fogok emelkedni. Pedig se okaim, se kilátásaim nem voltak arra, hogy ezek az ábrándok valóra váljanak. Az iskolában nem nagyon tüntettem ki magam s nem fűztek hozzám vérmes reményeket. Ötvennyolc fiú között én voltam a negyvenkettedik. A matematikában még volt némi tehetségem, de a többi tárgyhoz aligha. Lehet, hogy azért nem vittem sokra, mert ábrándoztam, mialatt a többiek dolgoztak. Egyszer, fiatal gyerek koromban apám elvitt Párisba engem meg Karolin nővéremet. A Rue de Richelieuben a király hintóján elrobogott mellettünk. Akkor sem én, inci-finci korzikai legényke, sem más valaki nem sejtette, hogy a sors azt a kis fiút, aki a királynak kalapot emel, ülteti e király után Franciaország trónjára. S bennem már akkor is föltámadt az az érzés, mintha a hintó az enyém lett volna. No, mi van, Constant?

A lakáj odahajolt a császár füléhez s valamit súgott neki.

- Ah, persze, erről meg is feledkeztem. Itt van?

- Igen, Felség.

- Hová vezette?

- A mellékszobába, Felség.

- Gyujtsd meg a gyertyákat, Constant s a kocsik álljanak elő egy félóra múlva. Ön, Talleyrand, nézze át annak a levélnek a fogalmazványát, melyet az osztrák császárnak írtam. De Meneval, itt van egy hosszú jelentés a bresti dockokról. Csináljon belőle egy rövid kivonatot s tegye az asztalomra, hogy reggel öt órakor ott találjam. Berthier, elvárom Öntől, hogy holnap reggel hét órakor kész legyen az egész hadsereg behajózásával. Három óra erre éppen elegendő. Monsieur de Laval, Ön itt fog várakozni s innen velünk együtt jön Pont de Briques-be.

Erre kisietett a szobából s az ajtónyílásban egy pillanatra szemembe villantak egy rózsaszínű ruha suhogó fodrai.

- Ki van itt? - kérdezte Talleyrand Berthiertől suttogó hangon.

- A császári opera legfiatalabb csillaga, - felelte Berthier.

- S a kis spanyol nő már kiesett a gráciából?

- Dehogy. Tegnap is itt volt.

- S a másik, a grófnő?

- Egy villát vett neki Ambleteuse-ben.

- S mitőlünk azt kívánja, hogy tartózkodjunk a botrányoktól, - mondta Talleyrand fanyar mosollyal. - De én rá se hederíték. - Nos, Monsieur de Laval, - fordult hozzám, miközben félrevont egy sarokba, - beszéljen nekem egyetmást a Bourbonokról. Hisz Ön ismeri nézeteiket. Hisz-e Ön sikerükben?

S tiz percig faggatott kérdéseivel, amelyekből tisztán láthattam, hogy a császár alaposan ismeri őt. S bármi történjék is, habozás nélkül fog a győző táborába szegődni.

E percben Constant rohant be a szobába. Simára beretvált, rendesen nyugodt, mozdulatlan arcán zavar és aggodalom tükrözött.

- Irgalmas Isten! Monsieur de Talleyrand! - kiáltotta kezeit tördelve. - Végünk van! Mi lesz velünk?

- De hát mi történt, az Istenért?

- Oh, uram, nem merek bemenni a császárhoz. ...Itt van... kinn... a császárné... s be akar ide jönni.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

Joséphine.

Talleyrand és Berthier a váratlan hírtől meglepve, szótlánul néztek egymásra.

A nagy diplomata arcán, amelyet mindig álarc takart, most az egyszer alkalmam nyílt látni, hogy ki tudja fejezni az izgatottságot is. A káröröm tükrözött vonásain. Berthier, aki őszinte vonzalmat érzett Napoleon és Joséphine iránt, kétségbeesve az ajtóhoz rohant, mintha meg akarná akadályozni, hogy a császárné belépjen a szobába. Constant is elvesztette a fejét s Talleyrand-tól kért tanácsot. De már késő volt. Rusztem, a mameluk, kinyitotta az ajtót s két hölgy lépett be.

A császárné termete magas, megjelenése előkelő volt. Fekete bársonyköpeny volt rajta, melynek nyakát és ujjait finom fehér csipke szegélyezte s fekete kalap, mely fehér tollakkal dúsan volt díszítve. Társalkodónője valamivel kisebb volt nála. Arca nem volt szépnek mondható, de azért élénk, sötét szemei s beszédes vonásai bizonyos kellemmel ruházták fel. Egy kis fekete selyempincs tipegett be utánuk. A császárné vékony acélláncon vezette s mihelyt a szobába lépett, átadta a mameluknak.

- Jobb lesz, ha Fortunét kinn tartja, Rusztem, - mondta kellemesen csengő hangon a császárné.
- A császár nem nagyon szereti a kutyákat s ha már idejöttünk a szállására, szokásaira is tekintettel kell lennünk. Jó estét, Monsieur de Talleyrand. Egy kis sétát tettem a tengerparton Madame de Rémusat-val. Erre vitt az útunk s megállítottam a kocsit, hogy megtudjam, vajjon a császár eljön-e Pont de Briques-be. Vagy talán már el is ment? Biztosra vettem, hogy még itt találom.

- Ő Felsége, a császár, az imént még itt volt, - mondta Talleyrand. Mélyen meghajolt s zavartan dörzsölte a kezét.

- Ma este cerclet tartok szalónomban, - már amit Pont de Briquesben szalónnak neveznek. S a császár megígérte nekem, hogy egyszer félreteszi a munkát s megörvendeztet minket jelenlétével. Nagyon szeretném, Monsieur de Talleyrand, ha rá tudnók beszélni, hogy kevesebbet dolgozzék. Vasszervezete van, az igaz, de lehetetlen, hogy sokáig bírja a megfeszített munkát. Mind gyakrabban lepik meg az idegrohamok. A világért sem áll el attól, hogy mindent maga végezzen. Ez szép és nemes dolog, de valóságos martírium. Most is bizonyosan ott ül... de hisz még meg se mondta nekem, hol van, Monsieur de Talleyrand?

- Felséges asszonyom, a császár azonnal itt lesz.

- Akkor ülünk le itt s várjuk meg, míg visszajön. Ah, Monsieur de Meneval, nem is képzelem, mennyire sajnálom önt, mikor itt látom a sok iromány közt. Magamon kívül voltam, mikor Monsieur de Bourrienne helyét ön foglalta el. De most már belátom, hogy a császár sokat nyert az ön személyében. Jöjjön közelebb a tűzhöz, Madame de Rémusat. No, jöjjön, hisz látom, hogy fázik. Constant, tegye azt a prémtakarót Madame de Rémusat lába alá.

Barátságos modoráért, apró kedveskedéseiért a császárnét nagyon szerették. Franciaországban nem voltak ellenségei, még férje leghevesebb támadói között sem. Egyformán tisztelte és szerette őt mindenki, aki csak ismerte, akkor is, mikor Európa leghatalmasabb uralkodójának neje volt s akkor is, mikor tőle elválva, magánosan élt Malmaisonban. És Napoleon soha se hozott nagyravágásának nagyobb és fájdalmasabb áldozatot, mint a mikor elvált Joséphine-től.

S amint így a kandalló előtt ült, ugyanabban a székben, amelyről a császár csak az imént kelt föl, alkalmam nyílt megfigyelni azt az asszonyt, aki egy tűzérhadnagy leánya volt s a sors különös kedvezéséből a legelső polcra emelkedett Európa összes asszonyai közt. Hat évvel

idősebb volt, mint Napoleon s a negyvenkettedik évében járt; de ha egy kis távolságból s kedvező világításnál nézte az ember, harminc esztendősnél idősebbnek nem tartotta. Magas termete leányosnak tetszett, olyan karcsú és hajlékony volt. S minden mozdulatából ki lehetett érezni azt a természetes báj, amelyet tropikus, nyugodt indiai vérével örökölt. Akik fiatal korában ismerték, azt mondják, hogy csodaszép volt, de most már arca üdesége elvirult s ezt nem tudta elrejteni a piros és fehér festék, mellyel arcát kendőzte. Csak ritkán nevetett, ajkai alig-alig nyíltak mosolyra, mert oka volt, hogy ne mutogassa fogait. De tartása, járása, tekintete, kezeinek mozdulata nőiesen kecses és királynőien méltóságos volt. Most lehajolt s az illatos aloé-fából néhány apró darabot dobott a tűzre.

- Napoleon nagyon szereti az égő aloé illatát, - mondá. - Csodálatosan finom orra van.

- Igen, - jegyezte meg Talleyrand. - Különösen az államügyekben. Az udvari szállítók nem egyszer tapasztalták ezt a saját rovásukra.

- Borzasztó ember, mikor a számlákat átvizsgálja. Semmi se kerüli el a figyelmét. Ebben igazán kiméretlen. Mindennek pontosan kell egyeznie... Ki ez a fiatal ember, Monsieur de Talleyrand? Úgy hiszem, még nem mutatták be nekem.

A miniszter röviden fölvilágosította őt, hogy a császár személyes szolgálatába fogadott s Joséphine a legnyájasabban gratulált nekem.

- Nagyon megnyugtatólag hat rám, ha tudom, hogy bátor és loyális férfiak vannak környezetében. Mióta pokolgéppel merényletet terveztek ellene, állandóan aggódom életéért. Ha háborúba megy, akkor még biztonságban van s a gyilkosok nem férnek hozzá. Hallom, hogy rájöttek egy összeesküvésre, melyet a jakobinusok szöttek élete ellen.

- Monsieur de Laval - szólt Talleyrand rám mutatva, - jelen volt, mikor az egyik összeesküvőt elfogták.

A császárné egyszerre annyi kérdést zúdított rám, hogy alig győztem felelni.

- S azt a rettenetes Toussac-ot még mindig nem sikerült kézrekeríteni. Azt is hallottam, hogy egy fiatal leány vállalkozott arra, hogy a titkos rendőrséget nyomára vezeti s ezért jegyese szabadsága lesz a jutalma.

- Az a fiatal leány, felség, Sibylla Bernac, unokahúgom.

- Úgy látom, Monsieur de Laval, - mondta a császárné mosolyogva, - hogy bár csak rövid idő óta van Franciaországban, máris belebonyolódott az állami ügyekbe. Remélem, Sibylla kisasszonyt elhozza az udvarhoz s bemutatja nekem. A császár azt mondta, hogy igen csinos leány. Madame de Rémusat, szíveskedjék a kisasszony nevét följegyezni.

A császárné újra lehajolt, hogy néhány darabka aloé-fát vegyen ki a kosárból s a tűzbe dobja. Egyszerre csak szemei tágra nyíltak s meglepetésében halkan fölsikoltva nyúlt egy kalap után, mely a szőnyegen feküdt. A császár kalapja volt a kis trikolór-csokorral. Joséphine fölugrott s ingerülten rátámadt a miniszterre, aki rendületlen nyugalommal, mozdulatlan arccal állt mellette.

- Mit jelentsen ez, Monsieur de Talleyrand? - kiáltotta s szemei csak úgy szikráztak a gyanútól és a haragtól. - Hisz ön azt mondta, hogy a császár elment s a kalapja itt van.

- Bocsánatot kérek, felséges asszonyom, én nem mondtam, hogy elment.

- Hát mit mondott?

- Azt mondtam, hogy ő felsége a császár nemrég ment ki a szobából.

- Látom, hogy valamit titkolni akar előttem! - kiáltotta Joséphine, aki a nők ösztönszerű sejtelmével megérezte, hogy a miniszter félre akarja vezetni. - Berthier tábornagy, parancsolom önnek, hogy azonnal mondja meg nekem, hol van a császár és mit csinál.

A tábornagy zavartan dadogta:

- Ezt én épp oly kevésbé tudom, mint Monsieur de Talleyrand; a császár csak az imént távozott.

- Melyik ajtón?

A szegény Berthiert ez a kérdés roppant zavarba hozta.

- Valóban, hirtelen nem tudnám felségednek megmondani...

Joséphine most rám tekintett villogó szemeivel. A lélekzetem is elállt arra a gondolatra, hogy esetleg engem is elkezd faggatni. De még éppen elég időm volt családuknak védőszentjéhez, szent Ignáchoz fohászkodni s a veszedelem elvonult a fejem fölül.

- Jőjjön csak, Madame de Rémusat, - szólt most udvarhölgyéhez. - Ha ezek az urak nem akarják megmondani, rájövünk mi magunktól is.

S méltóságosan megindult a szőnyeggel leborított ajtó felé; udvarhölgyének ijedt arckifejezése és tétovázó léptei elárulták, hogy Madame de Rémusat teljesen fölfogta a helyzetet.

Moccanni se mertünk; csak Constant merte megkockáztatni, hogy odalépjen úrnője s a végzetes ajtó közé.

- Ha felséges asszonyom kegyes volna egy pillanatra helyet foglalni, értesíteném a császárt felséged jelenlétéről, - esedezett a hű szolgálta összetett kezekkel.

- Ah, hát mégis itt benn van! - kiáltott fel a császárné dühösen. - Ah! értem már! Tudok már mindent! De nem tágitok - megszegyenítem s szemére lobbantom hűtlenségét. Be fogok menni hozzá. El az útamból, Constant! Hogy merészel az útamba állni!

- Engedje meg, felséges asszonyom, hogy bejelentsem!

- Majd én magam fogom magamat bejelenteni!

Karcsu testével hirtelen fordulatot téve elébe került a szolgának, félretolta a szőnyeget, kinyitotta az ajtót s eltűnt mögötte.

S már ugyanabban a pillanatban igen erős, rekedt kiabálást hallottunk; majd pár perc múlva Joséphine újra kirohant s mögötte a császár, aki szólni se tudott dühében. Joséphine, rettentően felizgatva, remegve egy székre roskadt; a császár toporzékolva járt föl-alá a szobában, arca egészen eltorzult s dűhtől remegő ajkairól a kaszányai káromkodások egész özöne zúdult a császárnéra.

- Te, Constant, te! - kiáltott lihegve. - Hát így vigyázol? Micsoda inas vagy? Hát nincs eszed, nincs benned egy csepp tapintat se? Hát már soha se lehetek egyedül? Meddig tűrjem még, hogy asszonyok kikémleljék minden lépésemet? Mindenki vehet magának szabadságot, csak én nem? Ennek véget kell már egyszer szakítani! Eddig még haboztam, de már látom, hogy ez így tovább nem tarthat. Meglátod, Joséphine, ennek előbb-utóbb az a vége lesz, hogy elválunk!

Sokért nem adtuk volna, ha nem kellett volna látnunk e kínos jelenetet; de a császár figyelembe se vett bennünket s épp oly kevésbé feszélyeztük őt, mint a szobában álló butorok. Ez is a nagy ember különös sajátosságaihoz tartozott.

Joséphine a nők utolsó menedékéhez folyamodott: el kezdett zokogni, keserűen, fájdalmasan s kezeivel eltakarta az arcát. Vele sírt Madame de Rémusat is. A császár kemény szidalmi közben hallani lehetett a két nő el-elcsukló, fuldokló zokogását. A császárné néha-néha tett

egy-egy ellenvetést a császár gyalázkodó szavaira, szemrehányásokkal, vádakkal illette; de evvel csak még nagyobb haragra ingerelte. A düh egyik rohamában földhöz vágta burnót-szelencéjét, mint egy elkényeztetett, durcás gyermek, aki ellöki a megúnt játékszert.

- A morál! - kiáltotta gúnyosan. - Semmi közöm a morálhoz s a morálnak ne legyen köze énhozzám. Én magamban akarok állni s nem vetem magam alá semmiféle konvenciónak. Ezeket az ostoba szólamokat középszerű emberek találták ki; nem akarom, hogy azokat énrám is alkalmazzák. Tőlem ugyan hiába várják, hogy a társaság gyerekes berendezkedése után fogok igazodni. Ezt már nem egyszer megmondtam, Joséphine!

- Szívtelen! - kiáltotta neki a császárné. - Ha érző szíve volna...

- Egy nagy embernek nem kell, hogy érző szíve legyen. Tudnia kell, hogy mit kell tennie s azt aztán tegye is meg s másokkal ne törődjék. Mondja csak Joséphine, mikor tanulja meg már, hogy alkalmazkodnia kell szeszélyeimhez s szabadságom elé nem rakhat korlátokat.

Kedvenc fogása volt a császárnak, hogy a beszédet, ha nem volt igaza, olyan pontra terelte, amiben igazat kellett neki adni.

- Átnéztem Lenormand számláit, Joséphine. Tudja-e, hány új ruhát varratott a múlt évben? Nem kevesebbet, mint száznegyvenet s van köztük sok olyan is, amelyik huszonötezer frankba került. Azt is tudom, hogy hatszáz kosztümje van, olyanok is, amelyeket még egyszer se viselt. Madame de Rémusat megmondhatja, igazat mondok-e?

- De hiszen azt kívánja, hogy elegánsan öltözködjem.

- Az igaz, de nem szeretem ezt az óriási pazarlást. Azon a pénzen, amibe a sok selyem, csipke meg prém kerül, felállíthatnék két vérteszredet, vagy egy egész kis flottillát. És aztán azt is szeretném tudni, ki engedte meg Önnek, hogy Lefèbvre-nél azt a gyémánt- és zaphir-diadémet megrendelje. Elküldték a számlát s én kereken kijelentettem, hogy nem fogom kiegyenlíteni. Figyelmeztesse őt, hogyha még egyszer el talál jönni a pénzért, becsukatom s melléje Lenormand-t is.

A császár haragjának viharos kitörései rendszerint nem tartottak sokáig. Lassanként megszűnt karjának sajátságos görcsös rángatózása is, mely az ilyen rohamokat kísélni szokta. Odament de Menevalhoz, átvett tőle és átnézett néhány iratot, majd újra visszament a kandallóhoz mosolyogva s olyan arccal, amelyről eltűnt a harag utolsó árnya is.

- Mire való az a fölösleges fényűzés, az a rengeteg pénzkidadás, Joséphine - mondta szelíden, kezét a császárné vállára téve. - A pazardíszú ruhák és gyémántok olyan asszonyoknak valók, akik rútak s ilyen eszközök segítségével akarnak hódítani; Önnek, Joséphine, erre nincs szüksége. Mikor először pillantottam meg a Rue Chantier-ben, nem viselt díszes ruhát s mégis jobban lebilincsel, mint bármely más asszony e világon. Miért bosszant mindig, Joséphine s miért ad alkalmat arra, hogy bántó szavakkal illessem? Menjen szépen vissza Pont de Briques-be, kicsikém és vigyázzon, hogy meg ne hüljön.

- S eljön ma este, Napoleon? - kérdezte a császárné, akinek minden keserősége elillanni látszott a császár kezének egyetlen érintésétől. A zsebkendő ugyan még a szeméhez tartotta, de azt hiszem, csak azért, hogy eltüntesse a könnyek nyomait.

- Igen, igen, eljövök. Csak menjenek előre, kocsin jövünk mi is utánuk. Segítsd föl a hölgyeket a kocsiba, Constant. Elrendelte a csapatok behajózását, Berthier? Jöjjön, Talleyrand, közölni akarom önnel Spanyolország és Portugália sorsára vonatkozó terveimet. Monsieur de Laval, Ön elkísérheti lovon a császárnét Pont de Briques-be. A fogadó-estén, a cercle-nél, majd találkozunk.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET.
A grosbois-i könyvtárszobában.

És most, kedves barátaim, közeledünk már azoknak a különös kalandoknak a végéhez, amelyeket hazám földjére visszatérve átéltem s amelyek talán érdekesebbek lettek volna, ha be nem állítom azok keretébe a császár személyét. Valamint a nap elhomályosítja a csillagokat, úgy az ő ragyogó alakja is mindent háttérbe szorít. Most, hogy tetteit előadtam s alakját megvilágítottam, érzem, mily jelentéktelenek az én személyes élményeim. S mégsem tudtam szívemnek azt a hő vágyát elfojtani, hogy papírra ne vessem a nagy emberről szerzett legelső, legélénkebb s lelkembe oly mélyen bevésődő benyomásokat.

És most kérem még szíves türelmüket, amíg elbeszélem, hogyan vonultunk ki a vörös malomhoz és mi történt a grosbois-i könyvtárszobában.

Két nap mult el Joséphine császárné fogadóestélye óta; még egy nap és letelt az a hét, amit a császár Sibylla Bernacnak engedett, hogy Toussac-ot kézrekerítse. Ha rá nem akad, vőlegénye a halál fia.

Lucien Lesage iránt, aki gyáva és férfiatlan volt, nem éreztem rokonszenvet; de a fiatal és bátor Sibylláért, akinek nem volt támasza s aki abban a fiatal emberben vélte boldogságát föltalálni, hajlandónak éreztem magam minden áldozatra.

Alkonyatra járt az idő s ott üldögéltem az ablak mellett, boulognei kis szobámban, mikor egyszerre csak legnagyobb meglepetésemre Sibylla állított be hozzám Savary tábornokkal.

- Kedves Louis, - kiáltott fel Sibylla felém rohanva, - megtaláltam őt. S most segítsen nekünk, hogy kézrekerítsük.

- A kisasszony nem akarja, hogy katonákat vigyünk magunkkal, - mondta Savary tábornok.

- Nem, nem, nem, - vetette közbe élénken Sibylla. - A legnagyobb óvatosságra van szükség. Ha neszét veszi a katonáknak, más rejtekhelyre menekül. Ezt nem szabad megkockáztatnunk!

- Igaz. A jelen esetben három ember ugyanannyit használ, mint harminc, - jegyezte meg Savary tábornok. S én három embernél többet úgy se adtam volna Ön mellé. De említést tett egy másik barátjáról is.

- Igen, Gérard hadnagy, a Bercsényi-huszároktól.

- Helyes. Étienne Gérard derék és vitéz katona. Azt hiszem, Monsieur de Laval, hármunknak sikerülni fog végezni vele.

- Szolgálatára állok, tábornok úr.

- És most mondja meg nekünk kisasszony, hogy Toussac hol rejtőzik? - kérdezte Savary.

- A vörös malomban.

- De hisz annak minden zúgát átkutattuk, de hiába, - ott nincs.

- Mikor volt ott, tábornok úr?

- Három nappal ezelőtt.

- Akkor később bujt el oda. Tudtam, hogy Jeanne Portal a kedvese. Hat napig leselkedtem rá. Tegnap este láttam, mikor egy kis kosár borral és gyümölcssel belopózott a vörös malomba. S ma egész reggel megfigyeltem, hogy kémleli a vidéket; ha egy villogó szuronyt látott, össze-

rezzent. Oly biztosan tudom, hogy Toussac a malomban van, mintha a saját szemeimmel láttam volna.

- Akkor nincs egy perc veszteni való időnk se! - kiáltott föl Savary tábornok. - Ha valahogy csónakot tud szerezni, még ma éjjel átmenekül Angliába. A vörös malomból nagyon jól át lehet tekinteni az egész vidéket. Mademoiselle Bernacnak igaza van: a katonák láttára éger-utat venne.

- Mit javasol hát, tábornok úr? - kérdeztem.

- Gérard meg én álöltözetet veszünk magunkra. Egy óra múlva várjon bennünket a tábor déli kapujánál, ebben a házi öltözetben, amely most rajta van. Így mindenki azt hiszi, hogy vándor utas. Ne felejtse el magával hozni pisztolyait. Hisz tudja, hogy vakmerő emberrel lesz dolgunk. Egy felnyergelt ló várja majd a kapunál.

A lenyugvó nap vörös fátyolszövetbe vonta a partok fehér mészkőszikláit, mikor kimentem a boulognei tábor déli kapujához. Oda érve, szétnéztem, de társaimnak még híre-hamva se volt. Egy kézubbonyos paraszt szorosabbra csatolta a nyerget egy pompás paripán; kissé távolabb az úton egy fiatal suhanc két lovat vezetett kantáron. Most láttam csak, hogy az egyik ló az, amelyiken Grosbois-ból a táborba lovagoltam. A paraszt széles karimájú kalapja alá pillantva megismertem Savary tábornok büszke vonásait. A fiatal lovász Gérard hadnagy volt.

- Azt hiszem, így már nekivághatunk, - szólt Savary vidáman. - Monsieur Gerard, jó lesz a hátát egy kicsit meggörbíteni. És most rajta, hogy a gazember ki ne szabaduljon a körmeink közül!

Sok kalandon mentem már át életemben, de ez az egy kitörölhetetlenül vésődött emlékezetembe. Franciaország legveszedelmesebb összeesküvőjét kellett csapdába keríteniünk. Miután magunk mögött hagytuk Boulogne magaslatait, útunk azon sósomocsarak szélén vezetett, amelyben francia földre lépésem emlékezetes éjszakáján oly sokáig barangoltam. Aztán befelé haladtunk a szárazföld irányában, míg egy erős kanyarodónál balkéz felől feltűnt a grosbois-i kastély fekete kaputornya. Majd Savary vezetése alatt letértünk egy silány karban tartott, majdnem járatlan mély útra, amelyen egy dombon át, annak lankás oldalát megkerülve, a tulsó oldal lejtőjére jutottunk. S itt szemünkbe tűnt a régi malom, melynek tömege sötétben vált el az alkonyi ég boltjától. Felső ablaka vérvörös tűzben égett; oda sütöttek a lenyugvó nap sugarai. Közvetlen az ajtó előtt egy búzával megrakott kocsi állt; a rúd mellett, a fűvön a kifogott ló legelészett.

A malom közelébe érve láttuk, hogy egy asszony áll a pitvaron s kezét szeme fölé téve, fürkészve néz körül a szemhatáron.

- Látja, - kiáltott fel Savary tábornok, - az asszony lesben áll. Bizonyos, hogy itt van a malomban. A domb mögött kúszva megkerüljük az épületet, úgy hogy csak akkor látnak meg majd bennünket, mikor már ott állunk az ajtó előtt.

Lovaink lassú lépésben ballagtak az úton s mi oly közönyös arcot vágunk, mintha egyéb szándékunk se volna, mint szép lassacskán előrejutni. Egyszerre csak a vidék csendjét éles sikoltás hasította át; az asszony leszakította válláról kendőjét s eszelősen hadonázva lobogtatta feje fölött.

Savary tábornok hatalmas káromkodással megsarkantyúzta lovát s egy töltésen át egyenesen nekivágtatott a malomnak. Gérard meg én utána iramodtunk. Alig lehattunk a malomtól száz lépésnyire, mikor az ajtó nyílásában egy férfi dugta ki a fejét, s fürkészve nézett szét: Toussac volt. Azonnal megismertem otromba vállas alakjáról s nagy bozontos szakálláról. Egy szempillantás meggyőzte őt, hogy menekülésre nincs ideje; rögtön visszahúzódott és eltűnt.

- Az ablakot, Gérard, az ablakot! - kiáltotta Savary.

A fiatal huszár leugrott a nyeregből s egy pillanat alatt fönn termett a malom földszintjén levő szoba kis ablakán. Onnan beugrott a szobába és kinyitotta az ajtót. Arca és keze vérzett.

- Fölszaladt a lépcsőn!

- Innen meg nem menekül, - mondta Savary.

- Az első sáncot bravurral vette be, Gérard. Megsebesült?

- Csak egy pár jelentéktelen karcolás, tábornok úr.

- Tartsa készen a pisztolyokat. Hol van a molnár?

- Itt vagyok, - szólt nyers hangon egy alacsony, mogorvaképű ember, aki e percben lépett be az ajtón. - Micsoda dolog az, hogy házamba betörnek, mint egy rablóbanda.

- A maga házában egy Toussac nevű összeesküvő rejtőzik, - szólt erélyesen Savary.

- Toussac? - kérdezte a molnár, ártatlan arcot vágva. - Egy szobát kiadtam egy selyemkereskedőnek, de annak a neve nem Toussac, hanem Maurice.

- Ő az, őt keressük. El kell fognunk, - a császár nevében.

A molnár tátott szájjal bámult ránk.

- Én bizony nem tudom kicsoda. Elég szép összeget kínált a szobáért s én egyébbel nem törődtem. Manapság nem lehet mindenkitől útlevelet kérni. Nyugodt, csendes lakó volt és semmi bajom se volt vele. Csak ma reggel, mikor azt a levelet kapta...

- Micsoda levelet? Beszélj! Igazat mondj, mert a fejeddel játszol!

- Egy asszony hozta neki. Többet nem mondhatok. Mikor odaadta neki, csak úgy toporzékolat dühében. Égre, földre esküdött, hogy megöli, de hogy kit, azt nem mondta. Bizony Isten, félni kezdtem tőle s örülnék, ha már elvinné az ördög.

Savary lecsatolta kardját s parancsokat osztogatott nekünk.

- A lovakat itt hagyjuk. A pisztolyokat tartsák lövésre készen. Innen élve ki nem szabadul. Az emeleti ablakok negyven láb magasak. Megcsípjük a gazembert!

Keskeny, tekervényes falépcső vezetett fel egy kis padláskamrába. Az asztalon ételek maradványa, a padlón szalmazsák jelezte, hogy Toussac itt lakott. De neki magának se híre, se hamva nem volt. A kamrácskából még egy lépcső vezetett följebb. Bizonyosan azon át illant el. Fölmásztunk a lépcső meredek fokain, de tovább nem mehettünk, mert utunkat nehéz ajtó zárta el.

- Add meg magad, Toussac! - kiáltott Savary. - Hiába minden erőlködés, innen ki nem szabadulsz.

Gúnyos hahota hangzott az ajtó mögül.

- Nem olyan alak vagyok én, aki megadja magát. De van egy ajánlatom: Engedjétek meg, hogy ma este rendezzem ügyeimet. Becsületszavamra fogadom, hogy holnap reggel önként kiszolgáltatnom magam a táborban. Tartozom valakinek s ezt a tartozást le akarom róni; de csak ma tudtam meg, hogy kinek vagyok az adósa.

- Lehetetlen!

- Sok fáradságtól kímélnétek meg magatokat!

- Üres beszédnek hitelt nem adhatunk; nyisd ki az ajtót, Toussac és add meg magad!

- Olcsón nem adom az életemet!

- Innen élve ki nem menekülsz. Befeszítjük az ajtót! Rajta! törjétek be!

E percben lövés villámlott át a kulcslyukon, egy golyó repült át köztünk s a falba fúródott. Egész erőnkkel nekidőltünk az ajtónak. Az ajtó ropogva, recsegve engedett s az út szabad volt. Fölvont pisztollyal berontottunk, de a tágas kamra - üres volt.

- Ördög és pokol, hova lett a gazember! - kiáltott fel vadul Savary. - Itt már a padlás legtetetjén vagyunk; följobb már nem mehetett.

A kamra üres volt, csak az egyik sarok volt tele üres gabona-zsákokkal. Odamentünk az ajtóval szemben fekvő nyitott ablakhoz, mely mellett a padlón füstölgő pisztolyt találtunk. Kinéztünk az ablakon s önkéntelenül fölsikoltottunk a meglepetéstől.

Azt láttuk, hogy a negyven láb magas ablakból le a földre az ugrás csak halálos lehet; de az ablak alatt még ott állt a búzás zsákokkal megrakott szekér és Toussac arra ugrott. Abban a pillanatban, mikor kihajoltunk az ablakon, lemászott a szekérről, fölpattant Savary lovára s miután öklével megfenyegetett bennünket, vad vágatással nekivágott a dunáknak. Egypárszor utána lőttünk, de egy golyó sem találta el.

Lesiettünk a lépcsőn, Gérard meg én lóra ültünk és sebes vágatással utána nyargaltunk. Egészen besötétedett már s ha beveszi magát a sós mocsarakba, nem üldözhetjük. Látszott, hogy biztos cél felé tart. De hova? Minden percben attól kellett tartanunk, hogy nyomát veszítjük. Valahányszor eltűnt egy domb mögött, reményünk, hogy kézrekeríthetjük, elhalványodott. Végre - egyszerre csak, mikor már alig volt pár száz lépés előnye - eltűnt előlünk.

Tűnődve álltunk meg egy domb lankás oldala mellett, mely meglehetősen sűrűn be volt növe bozóttal és cserjékkel.

- Nézze csak, - kiáltottam fel, - Savary lovát az üres nyereggel. Itt kell rejtőznie valahol a bokrok közt.

Gérard leszállt lováról s kantáron vezette. Én is követtem példáját s pár perc múlva egy tekervényesen kanyargó ösvényre értünk, mely egy mélyen kivájt mészkő-szakadékhöz vezetett.

- Űthetjük már a nyomát! - mondta Gérard. - Kisiklott a kezeink közül!

De én előttem már minden világos volt. A titkos földalatti folyosó bejáratának itt kell lennie. Helyemlékezetem nem hagyott cserben.

Hosszas keresés után sikerült ráakadnunk arra a mészkőfalra, amelybe a folyosó bejáratának nyílása volt vágva. Mialatt a sötétben ezt a rejtett nyílást kerestük, utólért bennünket Savary is. A lovakat odakötöttük egy bozóthoz s aztán társaim kíséretében, mélyen meghajolva, be-mentünk a szűk folyosóba. Éjszakai sötétség vett körül bennünket.

Lassan tapogatózva mentünk, miközben lábaink folyton meg-megbotlottak a leomlott kövekben. Mikor először jártam itt, már akkor is hosszúnak tetszett a földalatti folyosó; most, a fekete sötétség s az izgalom hatása alatt, végtelennek látszott.

Savary közbe-közbe morgott valamit egy mérföldes utazásról egy vakondok-lyukban.

- Csitt! - suttozta Gérard.

Lélekzetünket visszafojtva hallgattunk. Majd olyasféle zajt hallottunk, mintha egy ajtó csapódott volna be.

- Csak tovább, előre! - türelmetlenkedett Savary.

De én óvatosságra intettem. Emlékeztem még, hogy nagybácsim a kastélyhoz vezető ajtót titkos nyomással nyitotta ki. Féltve gondoltam a széles vaspántokkal megerősített nagy ajtóra.

De aggodalmam nem tartott sokáig. Egyszerre csak a folyosóra szűrődő vékony fénysávot vettünk észre.

Örömben halkán fölsikoltottam: az ajtó nyitva volt.

Toussac bosszuszomjában nem is gondolt üldözőire s elmulasztotta az ajtót elzárni előttük.

Semmi kétség - Bernac-al akar leszámolni. Azért kérte a halasztást. Sokszor lehetett dolga nagybácsimmal s most fizetni akart az árulásért.

Meggyorsítottuk lépteinket. Fölsiettünk a csigalépcsőn s a második ajtón át kirohantunk a kastély kőkockákkal kirakott folyosójára, amelynek túlsó végén a kis mécses-lámpa pislogott.

A rémületnek és fájdalomnak iszonyatos, vérfagylaló kiáltása reszkettette meg az egész emeletet, mikor éppen fölértünk.

- Megöli őt! Megöli őt! - hangzott egy kétségbeesett kiáltás s egy cselédleány rohant felénk, örvongve s kezeit tördelve. - Segítség! Segítség! meggyilkolja Monsieur Bernac-ot!

- Hol vannak? Vezessen oda! - kiáltott Savary.

- Ott... a könyvtárszobában... ott, az a zöldfüggönyös ajtó!

Újra hallottuk azt az iszonyatos kiáltást, majd tompa, fájdalmas hörgést. Aztán egy éles roppanás következett, olyan, mintha valaki csontokat zúzott volna össze. Én már tudtam, mit jelent ez a hang s a vér elhült ereimben.

Besiettünk a szobába - s mind a hárman, a félelmet nem ismerő Savary s a vakmerő huszár is, visszaborzadtunk a szemünk elé táruló látványtól.

Nagybácsim íróasztalánál ült, háttal az ajtónak fordulva, mikor a gyilkos rárohant. A rémület első kiáltása akkor jöhetett ki ajkán, mikor Toussac szőrös arcát megpillantotta; a második akkor, mikor a szörnyű ember megragadta a markával a fejét. Nem kelt föl a karosszékből - a félelem bizonyára megbénította s háttal fordult most is az ajtó felé. Ereinkben elhült a vér, mikor rápillantottunk irtózatosan eltorzult, kékes-vörös arcára, amely egészen ki volt csavarva s ránk meredt nyitott szájjal s üveges, kidülledt szemekkel. Toussac ott állt mellette s kihívóan, szemtelenül nézett ránk, két karját mellén keresztbefonva.

- Leszámoltam vele. Tartozásomat kifizettem.

- Adja meg magát, Toussac! - kiáltott rá Savary.

- Lőjjetek csak! Ide no, rajta, bátran! - ordított Toussac s vaskos kezével széles mellére ütött. - Azt hiszitek talán, hogy félek pisztolyaitok silány golyóitól? Élve akartok elfogni. De ezt hamarosan kiverem a fejetekből.

S a következő pillanatban fölkapott egy nehéz széket s magasan a feje fölé tartva, ránk rohant. Mi pedig egyszerre sütöttük rá pisztolyainkat, de ez az óriás a lövésektől se riadt vissza. Sebeiktől és vértől elborítva, mint egy örült, hadonázott és vagdalkozott a székkal, de csak az asztalt találta el, amely reccsenve hasadt szét az ütéstől. Majd dühös ordítással megragadta Savaryt, földre teperte s hatalmas markával már a torkát szorongatta, még mielőtt mi meg tudtuk akadályozni. De a vérvesztéségtől lassankint elgyengült és megtántorodott. Mi pedig rávetettük magunkat, mint a kutyák a medvére s Savaryt kiszabadítottuk kezeiből. Erre Toussac a düh és kétségbeesés olyan ordításával, amitől az egész kastély visszhangzott, összeroskadott és végigterült a padlón. Tudtuk, hogy föl nem kel többé s vártunk, míg kiadja lelkét. S ez pár perc múlva be is következett.

Savary halálsápadtan egy asztalhoz támaszkodott. Ennek az óriásnak az ölelése nem múlt el rajta nyomtalanul.

- Úgy éreztem, mintha egy medve ragadott volna torkon, - mondta. - Egy veszedelmes emberrel kevesebb van Franciaországban, a császár pedig megszabadult legfélelmesebb ellenségétől. De el kell ismerni, hogy bátor ember volt.

- Pompás katona lett volna belőle, - mondta Gérard elgondolkodva. - Ostobaság volt tőle, hogy nem tartott a császárral.

Le kellett ülnöm, mert a küzdelemtől és a vérontástól szédültem s egészen elgyengültem. Savary elővett zsebéből egy kis üveg konyakot s mindnyájan hörpintettünk egy kortyot belőle. Aztán leszakított egy darabot a függöny egyik szárnyából s letakarta vele nagybácsim ijesztő arcát.

- Bernac iratait le kell pecsételnünk s zár alá kell tennünk, - mondta Savary. - Én pedig sietek vissza a császárhoz, hogy azonnal jelentést tegyek neki...

TIZENHATODIK FEJEZET.

Kettős nász.

Savary tábornok egyenesen Pont de Briques-be lovagolt, én pedig Gérard hadnaggyal boulognei lakásomra tértem vissza. Biztosra vettem, hogy Sibyllát ott találom s nagyon meglepett, hogy nem volt ott s azt sem üzenté meg, hol tartózkodik.

Másnap kora reggel a császár egyik lovászmestere keltett föl mély álmomból.

- A császár beszélni óhajt önnel, Monsieur de Laval.

- Hol?

- Pont de Briques-ben.

Tíz perc múlva már nyeregben ültem s nem telt bele egy félóra, már ott álltam a császári kastély előtt.

Bevezettek egy szobába az első emeleten, a császár és Joséphine színe elé. A császárné egy kereveten ült, bájos rózsaszín pongyolában; a császár kemény léptekkel föl és alá járt egy sajátságos kosztümben, aminőt a kora reggeli órákban szokott fölvenni, mielőtt megkezdte a hivatalos munkát. Fehér hálóköntöst és vörös török papucsot viselt; a feje köré fehér selyemkendő volt csavarva; nagyon hasonlított egy nyugatindiai ültetvényeshez. Kölni víz erős illata elárulta, hogy csak nemrég jött ki a fürdőből. A császárt a legjobb hangulatban találtam s Joséphine arca is sugárzott az örömtől. S mindketten a legnyájasabban fogadtak.

- Hisz ön egy valóságos hős, kedves de Laval, - mondta Napoleon. - Savary mindenről jelentést tett. Nekem nem igen van időm ezekkel a dolgokkal törődni; de azért örülök neki, mert tudom, hogy feleségem ezután már nyugodtabban alszik.

- Óh, az a Toussac szörnyű ember volt, - kiáltott föl a császárné, - éppen olyan veszedelmes, mint amilyen Georges Cadoudal.

- Én bizom szerencsecsillagomban, Joséphine, - mondta a császár s becézve símogatta meg felesége haját. - A végzet megszabta útam s teljesen tisztában vagyok avval, mire rendelt a sors. Mi sem tartóztathat föl abban, hogy művemet befejezzem. Az arabok, fatalisták s én azt tartom, igazuk van.

- Akkor mire való terveket kovácsolni, ha minden a sorsnak rendelése.

- Nekem *kell* terveket kovácsolnom, kis csacsi. Hát nem látja, hogy a sors észet adott nekem, mely arra képesít, hogy nagyot gondoljak? Én mindig sáncok mögött építek s míg az épület el nem készül, senki se tudja, min dolgozom. Én mindig előre látom az eseményeket, amelyek egy-két év múlva be fognak következni. Ma reggel állítottam össze azoknak az eseményeknek a tervét, amelyek 1807. őszén és telén fognak történni. Apropos, Monsieur de Laval, úgy látszik, Mademoiselle Bernac kitűnően készítette elő Toussac elfogatását. Csak azt sajnálom, hogy ez a szép és bátor leány olyan szánalmas teremtményhez akarja magát láncolni, mint Lucien Lesage. Képzelse csak, egész héten kegyelemért rimáncodott. De hát ilyenek az asszonyok: ideálisták, álmodozók, akik szeszélyek és ötletektől hagyják magukat sodortatni. Olyanok, mint a keleti népek. Azok például nem tudják elképzelni, hogy egy kis ember nagy hős lehet. Az egyiptomiakat nem tudtam meggyőzni arról, hogy különb hadvezér vagyok, mint Kléber. Mert nem vagyok olyan széles, mint egy zsákhordó s nincs olyan fejem, mint egy fodrásznak. Így van a szegény Lesage-al is; az asszonyok hősnek képzelik, mert csinos ovális arca s egypár világba bámuló borjúszepe van. Mit gondol, Monsieur de Laval, el

lehetne-e a leányt tőle tántorítani, ha megmutatnók őt neki a maga valódi mivoltában megvilágítva?

- Arról meg vagyok győződve, felség. Ahogy én Sibyllát ismerem, mit se gyűlöl jobban, mint az alacsony érzelmeket és a gyávaságot.

E percben Constant lépett be a szobába.

- Itt van már, Felség.

- Jó. Jövünk már.

Erre a császár intett nekem, hogy menjek utána a másik szobába.

- Jőjjön ön is, Joséphine, - fordult nejéhez, - hisz ön ebben a dologban jobban van érdekelve, mint én.

A szoba, amelybe beléptünk, el volt sötétítve. Mindakét ablakot sűrű függöny borította. Az átellenben levő ajtóban állt Rusztem, a mameluk s mellette szégyentől égő arccal s lesütött szemekkel a fogoly Lucien. Mikor a császár közeledett feléje, összerezsent.

- Eh bien, kedves barátocskám, egyszer elégette már az ujját s remélem, hogy ezentúl nem jut eszébe a tűzzel játszani. Azt hiszem, végleg fölhagy a politikával.

- Ha Felséged megbocsátaná bűnömet, - dadogta Lesage, - hűséges szolgája lennék utolsó leheletemig.

- Hm. Azt mondják, a legjobb szolga az, aki fél az urától. De én nehéz feltételeket szabok, ha engem akar szolgálni.

- Követeljen bármit, Felséged, én alázatosan végrehajtom parancsait.

- Szeszéyleim is vannak. Azt akarom, hogy akik szolgálatomba lépnek, még a házasságban is respektálják akaratomat. Beleegyeznek-e abba, hogy azt vegye nőül, akit én szántam Önnek?

Lesage arca vonaglott s kezeit tördelte.

- Szabad kérdenem. Felség?...

- Semmit se szabad kérdeznie.

- De vannak körülmények, Felség...

- Elég! - kiáltott a császár szigorúan, - föltétlen engedelmességet várok. Hajlandó-e nőül venni Mademoiselle de Bergerot-t vagy újra vissza akar menni a fogságba?

A fiatal ember arcán a habozás küzdelme látszott. Nem felelt.

- Elég! - kiáltott fel újra a császár. - Rusztem, hívja be a testőröket.

- Nem, nem, Felség, ne küldjön vissza a börtönbe.

- Hívd az őrséget, Rusztem!

- Megteszem, Felség. Mindent megteszek! Parancsoljon velem.

- Nyomorult! - hangzott fel e percben egy ingerült kiáltás és Sibylla állt előttünk, aki az egyik függöny szárnya mögé volt elrejtve. Egészen megfélemezett a császár és a császárné jelenlétéről s vérig sértve annak a fiatal embernek árulásától, ki őt ily rútúl cserbenhagyta, kemény szavakkal támadt rá.

- Többször figyelmeztettek, hogy Ön gyáva, de soha sem akartam elhinni. De most már hiszem én is. Szégyelje magát!

A császár hamar véget vetett a kínos jelenetnek.

- Rusztem, vezesd ki a foglyot! - S miután a mameluk a szerencsétlen Lesage-al eltávozott, a császár hozzám fordult:

- Az eszme Joséphine-é volt, övé az érdem, hogy ez a házasság meghiusult. És most, kedves Laval, szeretném Önt megjutalmazni azért, hogy oly kitűnő példát adott a fiatal arisztokrátáknak és hogy segített Toussacot láb alól eltenni.

- Nem vártam s nem kérek jutalmat, Felség! - mondtam aggódó sejtelemmel, mivel már tudtam, milyen kedve telik a császárnak a házasságban.

- Nagyon szép ez a szerénység, Monsieur de Laval, de nekem megvannak már önnel a magam tervei. A mai naptól fogva hadsegédem lesz, a császári hadsegédek megillető fizetéssel, Ön pedig eljegyzi a császárnő egyik udvarhölgyét.

Egy pillanatra elállt a szívem verése.

- Ez lehetetlen, Felség, - dadogtam.

- Nem kell haboznia, - nyugtatott meg a császár, - a szóban forgó hölgy igen előkelő család sarja s amelletten igen csinos. Szóval, a dolog el van intézve. Csütörtökön meglesz az esküvő!

- De ez lehetetlen, Felség! - mondtam újra.

- Lehetetlen! Majd ha hosszabb ideig lesz szolgálatomban, tapasztalni fogja, hogy én ezt a szót nem tűröm. Ismétlem, hogy a dolog el van intézve.

- Szívemet másnak adtam már. Érzelmeimet már meg nem változtathatom.

- Úgy! - mondta a császár hidegen. - Ha megmarad elhatározása mellett, nem maradhat udvaromnál.

Ez a kijelentés egy csapásra romba döntötte nagyravágyó álmaim légvárát. De hát, mit tehettem?

- Felség, - feleltem, - életem legsúlyosabb perce ez, de adott szavamhoz hű maradok, ígéreteimet meg nem szeghetem. S ha utcáról utcára járva kellene is koldulnom, akkor is Mademoiselle de Choiseul-t venném nőül és senki mást.

Ekkor a császárnő fölkelte helyéről s odalépett a másik ablakhoz.

- No, Monsieur de Laval, mielőtt végleg nemet mond, nézze meg legalább egyszer az udvarhölgyet, akit Önnek szántunk s akit kár lesz oly mereven visszautasítani.

S gyors mozdulattal félrevonta az ablak függönyét. Egy fiatal leány állt ott a mély fülkében. Egy lépést tett felém és aztán... aztán egy kiáltás, egy ugrás és szótlanul borultunk egymás karjaiba. Nem akartam szemeimnek hinni, mikor Eugéniám kedves, mosolygó arcát megpillantottam. Csak miután újra meg újra össze-vissza csókoltam édes ajkait, szép szemeit és selymes haját, hittem el, hogy valóban ő az, az én imádott menyasszonyom.

- Hagyjuk őket magukra, - mondta halkan a császárné. - Jöjjön Napoleon, elbúsít, ha szerelmeket látok. Nagyon is élénken emlékeztetnek a Rue Chantierine-ben átélt feledhetetlen napokra.

Kis regényemnek vége van. A császár parancsát, amint az már szokás volt, ellenkezés nélkül végrehajtottuk s csütörtökön megtartottuk az esküvőt, úgy, amint a császár elrendelte. Ő maga hozatta el Eugéniát Ashford-ból, hogy meggyőződjék alattvalói hűségéről s hogy egy de Choiseul-el is erősítse trónját.

Sibylláról megtudjuk később, hogy Étienne Gérardnak, a vitéz hadnagynak felesége lett, akit a császár brigadérossá nevezett ki s akire rábízta egyik leghíresebb lovasezrede vezetését.

Egyszer talán azt is el fogom még beszélni, hogyan jutottam Grosbois törvényes birtokába, mely gyakran kelti fel bennem nagybácsim és Toussac megöletésének borzalmas emlékeit. De most legyen elég az én élményeimből. Nem szeretném, ha túlhosszadalmas részletekkel untatnám az olvasót.

Ami a császárt illeti, akiről megpróbáltam gyenge és halvány vázlatot rajzolni, tudjuk róla a világtörténelemből, hogy maga sem hitt a csatorna fölötti uralom megszerzésének lehetőségében s mivel félt attól, hogy elvágják a szárazföldi hadseregéhez való esetleges visszavonulása útját, föladta a szigetre tervezett inváziót s a boulogne-i tábornok csakhamar föloszlatta. Azt is tudjuk, hogy ugyanavval a hadsereggel, mellyel Angliát akarta meghódítani, egy és ugyanazon évben leverte Ausztriát és Oroszországot s a következő évben Poroszországot igázta le.

Én hűségesen szolgáltam Napoleont egészen addig az óráig, mikor felszállt a hajóra, mely az Atlanti Oceánon át Szt.-Ilona szigetére vitte, ahonnan aztán soha többé nem tért vissza. Jó- és balsorsban híven követtem s utána mentem addig, míg csillaga végleg lehanyatlott.

S most, ha visszagondolok rá, újra meg újra eltűnődöm egy kérdésen, melyre nem tudok határozott feleletet adni: jó vagy rossz ember volt-e Napoleon? Egy föltétlenül bizonyos: nagy ember volt. S oly óriási feladatot tűzött maga elé, hogy nem lehet és nem szabad őt a közönséges halandók mértékével mérni s őt azok szerint megítélni.

Hadd lebegjen béke hamvai körül, melyek a párisi Invalidusok dómjának kupolája alatt, szép vörös gránit szarkofágban nyugszanak. A hatalmas kéz, mely átgúrta Franciaországot s fölforgatta az európai államok határait, elporladt. A végzet eszközül használta s mikor a neki szánt munkát elvégezte, félrelökte; de azért itt él még az emberek közt, akiknek nem szűnt meg gondolatait és tetteit befolyásolni és irányítani.

Sokat, nagyon sokat írtak már az egyszerü, szürkeköpenyes kis emberről; elítélték és dicsőítették. Én nem akarok sem a gáncsolók, sem a magasztalók pártjára állani. Csak be akartam számolni azokról a benyomásaimról, melyeket róla nyertem, azokban a napokban, mikor hadserege Boulogneban táborozott s én sok évi távollét után visszatértem Grosbois-ba, őseim kastélyába.